

ΛΌΓΟ

Σ

SZTUKA MYŚLI NAUKOWEJ

KOLEKCJA PRAC NAUKOWYCH

Z MATERIAŁAMI MIĘDZYNARODOWEJ NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ KONFERENCJI

WIADOMOŚCI O POSTĘPIE NAUKOWYM I RZECZYWISTYCH BADANIACH NAUKOWYCH WSPÓŁCZESNOŚCI

17 CZERWCA 2019 ROK • KRAKÓW, POLSKA

TOM 4

ISBN 978-617-7171-80-4

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ЄВРОПЕЙСЬКА НАУКОВА ПЛАТФОРМА»
ОО «ЕВРОПЕЙСКАЯ НАУЧНАЯ ПЛАТФОРМА» • NGO «EUROPEAN SCIENTIFIC PLATFORM»

ΛΟΓΟΣ

KOLEKCJA PRAC NAUKOWYCH

Z MATERIAŁAMI MIĘDZYNARODOWEJ
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ KONFERENCJI

**«WIADOMOŚCI O POSTĘPIE
NAUKOWYM I RZECZYWISTYCH
BADANIACH NAUKOWYCH
WSPÓŁCZESNOŚCI»**

17 CZERWCA 2019 ROK

TOM 4

Krakow • Polska

UDC 001(08)
W 65

W 65 **Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności** : kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Kralow, 17 czerwca 2019 r. Kralow : OP «Europejska platforma naukowa», 2019. Tom 4. s. 108.

ISBN 978-617-7171-80-4

W referacie przedstawiono referaty i artykuły uczestników międzynarodowej konferencji naukowej i praktycznej «Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności», która odbyła się w Krakowie, 17 czerwca 2019 r.

Kolekcja jest przeznaczona dla studentów, doktorantów, doktorantów, aplikantów, młodych profesjonalistów, nauczycieli, badaczy i innych zainteresowanych osób, a także do szerokiej gamy czytelników.

Opis bibliograficzny materiałów konferencyjnych jest rejestrowany w międzynarodowej bazie naukowo-matematycznej «Google Scholar».

UDC 001 (08)

© Zespół autorów konferencji, 2019
© Kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ», 2019
© OP «Europejska platforma naukowa», 2019
ISBN 978-617-7171-80-4

SPIS TREŚCI

SEKCJA 12. KOMUNIKACJA SPOŁECZNA I KULTUROLOGIA

EMOTIONAL AND COMMUNICATIVE ASPECT OF LIGHT IN VISUAL SCREEN CULTURE Tregub A., Koval L.	6
ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ – ВАЖЛИВА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ Лесовець Н.М.	7
ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ТРАДИЦІЙНІ ЦІННОСТІ, НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ Сикало І.М.	13
ІМІДЖ ЯК УМОВА ДІЛОВОГО УСПІХУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ Богучарська Г.С.	17
НАРОДНОПІСЕННЕ ВИКОНАВСТВО ПОЛТАВЩИНИ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ Шершова Т.В.	21
НАУКОВИЙ ДОРОБОК М.С. БОЙКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ Конон Н.Г.	23
НОВІ КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ: ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ АТРАКЦІЙ ЯК ФОРМА АКТУАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ Трембовецька В.	27
РОЗШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПОЛЯ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ ЗАСОБАМИ ІММЕРСИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ Гривко А.В., Ситник О.В.	32
УКРАЇНСЬКА ЕСТРАДНА ПІСНЯ: НОВИЙ ВИТОК РОЗВИТКУ Овсяннікова Н.Ю.	34

SEKCJA 13. NAUKI FIZYKO-MATEMATYCZNE

ДИФЕРЕНЦІЮВАННЯ ДИСПЕРСІЙНОГО РІВНЯННЯ У ДИФРАКЦІЙНІЙ ЗАДАЧІ ДЛЯ НЕОБМЕЖЕНОГО ДВОВИМІРНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ШАРУВАТОГО СЕРЕДОВИЩА Казанко О.В., Пенкіна О.Є.	36
РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧІ ТЕПЛОПРОВІДНОСТІ ДЛЯ НЕОДНОРІДНИХ ОБЛАСТЕЙ Шупчинська К.С.	43

СЕКЦЈА 14. NAUKI FILOZOFICZNE

КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ МІСЬКОГО АКТИВІЗМУ У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ Тихомірова Ф.А.	46
НЕЕПІСТЕМІЧНА ГЕНЕРАТИВНА ЕСТЕТИКА Крутієнко А.В.	48
СМЕРТЬ ЯК ФЕНОМЕН ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ – ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ Девдюк І.В.	51
СУДЬБА ИСТОРИЧЕСКИХ ФОРМ ФИЛОСОФИИ Качуров Е.В., Качурова С.В.	54
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ Крижановська Т.О.	60

СЕКЦЈА 15. NAUKI CHEMICZNE

КРИСТАЛОЕНЕРГЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ БІСМУТ(III) ОКСИД- ХЛОРИДУ ВІОСІ Козьма А.А.	63
---	----

СЕКЦЈА 16. NAUKI PRAWNE

HISTORICAL AND LEGAL EVOLUTION OF THE VETO Biskultanova A.	67
АДАПТАЦІЯ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ВИМОГ ТА СТАНДАРТІВ ЄС Сидоренко В.В.	76

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Антонюк С.А.	79
ЗАБОРОНА ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ЯК ПРИНЦИП ТРУДОВОГО ПРАВА Бахновська І.П., Гончарук А.О.	82
ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН, ПОРЯДОК ЇХ РОЗГЛЯДУ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ Крамаренко А.В.	87
ІНСТИТУТ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ: ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА Рец В.В.	89
ІНСТИТУТ ІМПІЧМЕНТУ: НЕДОЛІКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ Малик К.Р.	92
КІБЕРТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ Пархуць В.Д.	95
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ БОРТЬБИ ІЗ КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ Кострова О.В.	97
КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ БОРТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ Кострова О.В.	100
КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА ДЛЯ ЗБОРУ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ Кунтій А.І., Захарова О.В.	104

SEKCJA 12. KOMUNIKACJA SPOŁECZNA I KULTUROLOGIA

EMOTIONAL AND COMMUNICATIVE ASPECT OF LIGHT IN VISUAL SCREEN CULTURE

**postgraduate student, senior lecturer Angelina Tregub¹,
Ph.D. in Art history, associate professor Lidiya Koval²**

¹Institute of Journalism and Mass Communication Classic Private University

*²Department of Architectural Structures of the Kyiv National University
of Construction and Architecture
Ukraine*

Visual screen culture is a characteristic feature of the modern stage of society's development. With the development of advanced technologies, screens increasingly surround a person in everyday life. The popularity of screen devices is due not only to their technological capabilities, but also to the impact on the subconscious part of a mind of each user. So, screens are either sources of light, or they are perceived as objects emitting light (for example, movie screens). In addition to determining the value of light for visual perception, and hence for visual assessment of the surrounding reality, it is important to note the connection of light with the deep structures of the human psyche, which according to modern scientific thought is expressed in archetypes [1, p. 39]. Archetypes that reflect cosmological phenomena such as the sun, rainbow, stars, etc., are recorded in the mythology of most nations of the world. The emotional and semantic meaning of the archetype of the sun is that of the divine principle, protection, embodiment of life [3, p. 152]. With the development of primitive society, the archetype of the sun received a symbolic interpretation in the form of fire. Due to the close semantic interconnection of archetypes of the sun and fire, the subconscious perception of fire as earthly emanation of the sun is manifested [2]. This connection is confirmed in the history of the development of artificial lighting [4, pp. 6-43], for more than a million years human consciousness and subconscious mind structures were formed by two sources of light: the sun as a source of daylight, which determined the period of active work and vivacity, and the flame as a source of light in the evening and at night, which at the initial stages of human evolution became a kind of portable sun of primal communities and determined the period of rest, creating the appropriate conditions for communication between the members of this original human association, giving the sense of security, comfort and trust to members of a group, contributing to the transfer of social experience to future generations.

A modern-day person subconsciously associates a TV screen of the usual size with a flame light. Dynamics of decrease and increase of light intensity with the change of frames is similar to dynamics created by a flame at the slightest movements of air. A typical distance from the TV to the viewer is approximately the same as the safe distance from the outdoor fire to the surrounding subjects. The total color temperature of the light from a TV screen is closer to the blue than to the orange light shade of the flame. However, at low levels of illumination and light intensity, the human visual analyzer exhibits greater sensitivity to brightness variations than to color shades. All of these observations suggest that such light-

related features of light from the TV screen as the speaker, the distance to the viewer and the pleasure of long-term contemplation, archetypical nature of the symbol of fire contribute to the creation of an atmosphere of rest and security, activate the unconscious feeling of comfort and safety.

But, small-sized screens of phones, tablets, laptops, personal computers have completely different light properties. When using them without additional illumination, the contrast between dark surroundings and a light screen is such that the lateral vision remains almost unaffected. The spectator's distance is minimal, so the intensity of light is quite high, and the effect of light on the environment is not noticeable, because of focusing on the screen and limiting the viewing width by its size. In all cases, except for watching a video, the brightness difference is almost absent. When watching a video, the close position of the screen to the eyes and increased intensity of light thereby alleviate the effect of light dynamics. Accordingly, the properties of light from the screens of such devices have nothing to do with the properties of the light of the flame, the connection with the subconscious archetypical constructions is lost, the calming effect disappears and the emotional influence from the conscious perception of the content of a message is increased through the integration of the user's attention into the virtual reality of on-screen events.

References:

1. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / naukovi redaktory L.V. Ozadovska, N.P. Polishchuk. Kyiv: Instytut im. G.S. Skovorody NAN Ukrainy, 2002. 742 s.
2. Karas I. Arkhetyp vognyu v ukrainskii kulturi. *Tendentsii i perspektyvy rozvytku istorychnoyi nauky ta filozofiyi v umovakh globalizatsii: materialy Vseukrainskoyi naukovoyi konferentsiyi*. Kyiv, 2017. S. 241-251
3. Khavkina L. Suchasnyi ukrainskyi reklamnyi mif. Kharkiv: Kharkivske istoryko-filologichne tovarystvo, 2010. 352 s.
4. Charlotte & Peter Fiell. 1000 Lights. Köln: TASCHEN GmbH, 2013. 639 p.

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ – ВАЖЛИВА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

канд. філол. наук, доцент Лесовець Неля Миколаївна

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
Україна*

Актуальність дослідження полягає в тому, що сьогодні розвиток сучасних інформаційних технологій, вплив інформатизації на процеси навчання вимагають підготовки висококваліфікованих фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. До того ж, на ринку праці роботодавці прагнуть отримати фахівців, здатних до ефективної професійної комунікації.

Мета дослідження – обґрунтування шляхів формування майбутніх фахівців інформаційно-документознавчої галузі до ефективної професійної комунікації.

Питання професійної готовності та зосередження уваги на окремих її компонентах підіймалися в працях І. Гузій [1], І. Крохмаль [2; 3], Ю. Романишин [5] та багатьох інших науковців.

Вивчення наукової літератури дозволило виокремити основні компоненти готовності майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи до ефективної професійної комунікації: мотиваційний, когнітивний, операційний, комунікативний, рефлексивно-креативний.

Мотиваційний компонент передбачає створення умов, які спонукають студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності, сприяють формуванню в них позитивної мотивації цієї діяльності [5].

Когнітивний компонент професійної готовності фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи об'єднує сукупність знань про сутність і специфіку обраної професійної діяльності, а також комплекс умінь і навичок, отриманих під час навчання, саме тих, що будуть застосовані у структурі власної професійної діяльності. Цей компонент є результатом пізнавальної діяльності. Його характеризують обсяг знань (ширина, глибина, системність), стиль мислення, сформованість умінь і навичок майбутнього фахівця [2].

Операційний компонент визначає різноманітні способи та засоби організації та здійснення навчання (уміння, дії, операції тощо) на різних рівнях навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Комунікативний компонент готовності майбутнього фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи складається з таких показників:

- уміння майбутніх фахівців налагоджувати стосунки, установлювати контакти з керівниками, колегами, підлеглими, партнерами та відвідувачами;
- уміння орієнтуватися у ситуації ділового спілкування;
- уміння застосовувати у своїй роботі вербальні й невербальні засоби спілкування, оскільки ці фахівці скеровують професійні дії щодо документаційного та бездокументаційного забезпечення управління;
- дотримання етичних правил і норм ділового, професійного спілкування;
- уміння уважно слухати, відчувати, сприймати, розуміти свого співрозмовника;
- уміння дотримуватися професійного такту та успішно розв'язувати проблеми під час конфліктних ситуацій;
- уміння допомагати своїм колегам долати проблеми в міжособистісному спілкуванні;
- прагнення до подальшої професійної діяльності, постійного вдосконалення усного й писемного ділового мовлення [3].

За рефлексивно-креативним компонентом перевіряється здатність студентів до самооцінки та прояву творчих здібностей [5].

Головною умовою та основою формування готовності майбутніх фахівців інформаційно-документознавчої галузі є особистісно-орієнтоване навчання. Формування готовності до професійної комунікації буде більш ефективним, якщо в основі особистісно-орієнтованої організації процесу навчальної діяльності викладач застосовуватиме сучасні технології активного навчання. На нашу думку, власне активна діяльність майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи сприяє ефективному процесу готовності до подальшої професійної комунікації. Активні форми й методи навчання спираються не тільки на процеси сприйняття, пам'яті, уваги, що є дуже

важливим для майбутнього фахівця інформаційно-документознавчої галузі, а й на креативне мислення, що породжує генерування нових ідей.

Технології активного навчання дослідники розподіляють на неімітаційні та імітаційні. Неімітаційні технології передбачають активізацію процесу навчально-пізнавальної діяльності студентів за рахунок відбору проблемного змісту навчання, способів проведення заняття, технічних засобів, а також створення діалогічної взаємодії між викладачами та студентами. В основі імітаційних технологій міститься імітаційне та імітаційно-ігрове моделювання, тобто відтворення під час навчального процесу ситуацій, наближених до подальшої професійної діяльності.

Для формування готовності майбутніх фахівців інформаційно-документознавчої галузі до ефективної професійної комунікації важливим є паралельне застосування імітаційних і неімітаційних технологій у навчальній діяльності. У свою чергу, імітаційні методи навчання розподіляються на неігрові (аналіз конкретних виробничих ситуацій, імітаційні вправи, тренінги) та ігрові (ділові ігри, ігрове проектування тощо). На заняттях з фахових дисциплін для студентів спеціальності „Інформаційна, бібліотечна та архівна справа” доречним є використання неімітаційних методів, зокрема проблемних лекцій, проблемних семінарів, „мозкового штурму”, тематичних дискусій, „круглих столів” тощо.

Звичайно, основною формою навчання у закладах вищої освіти є лекції. З метою формування готовності майбутніх фахівців до ефективної професійної комунікації лекція не повинна бути монологом викладача. Інформатизація усіх процесів, зокрема й освітнього, дозволяє поєднувати слово викладача з різними дидактичними засобами, методами та прийомами. Перш за все, це застосування сучасних інформаційних технологій, зокрема презентацій – для кращого сприйняття навчального матеріалу. До того ж, проблемна лекція за формою подання навчального матеріалу принципово відрізняється від лекції інформаційної. Якщо зміст інформаційної лекції подається як уже відомий матеріал, що підлягає запам'ятовуванню, то на проблемній лекції нові знання подаються студентам як невідоме, те, що вони повинні усвідомити. Функція студентів під час такої лекції – не просто бути пасивним спостерігачем, щоб засвоїти інформацію, а бути активним учасником навчального процесу, залучитися у відкриття невідомих для себе знань. Навчальна проблема та система її розв'язання, висунення гіпотез, їх підтвердження чи спростування спонукають майбутніх фахівців інформаційно-документознавчої галузі до спільного пошуку. Діалогічність проблемної лекції розвиває такі компоненти комунікативної готовності майбутніх фахівців інформаційно-документознавчої галузі, як знання проблеми спілкування, мовної та невербальної культури, формує переконаність у перевазі діалогу в процесі навчальної діяльності, а не монологу.

Під час вивчення теми „Контроль за виконанням документів” з курсу „Діловодство” [4, 46] можна застосувати неімітаційний метод активного навчання – проблемний семінар. Завданням є визначення термінів виконання таких документів:

- депутатський запит;
- звернення громадян;
- документ без зазначення терміну виконання;

- документ із зазначенням терміну виконання;
- документ з позначкою „терміново”.

Така форма спільного обговорення як „мозковий штурм”, була започаткована в першій половині минулого століття. „Мозковий штурм” – це спільне розв’язання творчої проблеми, яке забезпечується особливими прийомами. Ця методика спрямована на активізацію творчої думки з використанням засобів, які знижують рівень критичності та самокритичності людини, а, натомість, підвищують її впевненість у собі та власних можливостях і спонукають до творчого пошуку. Поетапно „мозковий штурм” можна окреслити таким чином:

– перший етап – генерація ідей: учасники повинні вільно та неупереджено висувати свої пропозиції та думки щодо вирішення певного заздалегідь сформульованого завдання. Важливою умовою цього етапу є цілковите дотримання учасниками загальноприйнятих етичних норм. На першому етапі не допускається будь-яка форма критики. Це сприяє вільному вираженню власних ідей та думок, оскільки учасники розуміють, що їхні твердження не будуть визнаватися недоречними або безглуздими;

– другий етап – синтез ідей: після генерації ідей потрібно обрати серед них кращі й не відкинути гірші. У більшості випадків найкращі ідеї не мають чітко визначеного автора, бо є результатом спільної колективної творчості учасників;

– третій етап – двополярне обговорення кращої ідеї: після вибору кращої ідеї треба розподілитися на дві групи – прибічників і супротивників. Вони спробують ще раз проаналізувати всі аргументи „за” і „проти” стосовно висловленої ідеї.

Для ефективності „мозкового штурму” важливо дотримуватися й інших правил, які є необхідними та обов’язковими для отримання позитивного результату. По-перше, бажано, щоб на розгляд виносилося лише одне питання. По-друге, бажано, щоб у процесі обговорення брала участь доволі велика група учасників, щонайменше 12 осіб. По-третє, для підкреслення ідеї рівності всіх учасників, а отже, і їхніх ідей, варто розмістити учасників по колу, цей психологічний прийом дасть можливість усім учасникам бачити один одного та встановити позитивний контакт. Установлення часових меж також може сприяти підвищенню ефективності обговорення, оскільки спеціалісти рекомендують давати щонайменше 30 хвилин для процесу обговорення, проте цей термін може бути змінений залежно від складності поставленого завдання та кількості учасників.

Метод „мозковий штурм” може застосовуватися в різних сферах життя та під час підготовки студентів у закладах вищої освіти. Скажімо, під час вивчення теми „Технологія проведення ПР-акцій” з курсу „Організація сучасної ділової комунікації” викладач пропонує студентам обрати організацію у будь-якій галузі діяльності, надати їй назву, розробити логотип, обґрунтувати конкретні засоби проведення ПР-акцій, завдяки яким організація досягне високого успіху.

Тематична дискусія утворюється як процес діалогічного спілкування учасників навчального процесу, у ході якого здійснюється формування практичного досвіду в обговоренні й розв’язанні теоретичних і практичних проблем. Під час дискусії майбутні фахівці інформаційно-документознавчої галузі вчать точно висловлювати свої думки та судження в доповідях і

виступах, розвивають мовно-мовленнєву компетентність. Під час проведення дискусії можуть застосовуватися елементи „мозкового штурму” та ділової гри. Про результативність дискусії можна говорити, коли в студентів сформувалася певна думка щодо обговорення питання або підтвердилися погляди, які мав дехто з присутніх до початку колективного обговорення. Якщо під впливом дискусії в частини учасників змінилися погляди, то це означає, що подіяв „ефект переконання”. Він виявляється навіть тоді, коли в деякого зі студентів зароджуються сумніви щодо правильності своїх думок та поглядів. Відмінність дискусії від полеміки полягає в тому, що під час дискусії її учасники доходять якоїсь спільно виробленої точки зору, а під час полеміки кожен залишається на твердженні своєї точки зору. Науковці називають „нульовим ефектом” дискусію, коли погляди, думки більшості людей не змінюються. Під час вивчення теми „Публічний виступ і дискусія” з курсу „Протокол та етикет ділового спілкування” пропонуємо проводити дискусію на одну з обраних тем: „Вища освіта: за і проти”, „Переваги й недоліки Інтернет-спілкування” тощо.

Серед імітаційних неігрових методів нами застосовуються такі: аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, тренінги. Зокрема, під час вивчення теми „Інформаційно-довідкові документи. Службові листи” з курсу „Діловодство” [4, 27] ми застосовуємо метод аналізу конкретних ситуацій, пропонуючи студентам скласти два листи (за вибором):

- у якому пояснюється, чому вчасно Ви не виконали замовлення, що передбачені умовами договору;
- у якому Ви нагадуєте про необхідність сплати боргу Вашій установі;
- лист на придбання до бібліотеки закладу вищої освіти підручників та посібників з діловодства.

Досить часто застосовуваним на практичних заняттях є також метод імітаційних вправ. Скажімо, під час вивчення теми „Вербальні засоби спілкування та мовленнєвий етикет” з курсу „Організація сучасної ділової комунікації” подаються такі завдання студентам:

- складіть перелік слів та виразів, за допомогою яких Ви висловлюєте згоду;
- складіть перелік слів та виразів, за допомогою яких Ви висловлюєте незгоду;
- складіть перелік слів та виразів, за допомогою яких Ви висловлюєте оцінку дій або вчинків іншого.

До теми „Етикетна атрибутика” з курсу „Протокол та етикет ділового спілкування” пропонуємо виконати такі завдання:

- скласти лист вдячності за отриманий діловий подарунок;
- скласти текст вітальної листівки діловому партнерові з нагоди ювілею фірми, національного свята, народження дитини, Нового року тощо; президенту фірми з нагоди його ювілею; колезі з приводу виходу на пенсію та ін.;
- розробити пропозиції щодо вручення квітів членам офіційної делегації з урахуванням особливостей „мови квітів” у різних культурах.

Під час вивчення питання „Вправи для проведення тренінгу” з курсу „Організація сучасної ділової комунікації” пропонуємо скласти „Декларацію самоцінності”. Мета вправи: рефлексія оптимістичної позиції особистості стосовно себе. При складанні „Декларації самоцінності” необхідно

акцентувати увагу на вираженні самоставлення (самоствердження, самосхвалення, самостимулювання, талановитість тощо).

Серед імітаційних ігрових методів навчання нами застосовуються ділові ігри та ігрове проектування.

1. Зокрема, до теми „Культура усного ділового спілкування” з навчальної дисципліни „Ділове мовлення та редагування службових документів” студентам пропонується обрати одну з ролей і обіграти ситуацію. Дійові особи: секретар-референт фірми з постачання сільськогосподарської техніки „Агростар”; абонент – директор агрофірми „Лан”. Ситуація: абонент телефонує з приводу закупівлі сільськогосподарської техніки. У цей час директор фірми „Агростар” проводить нараду. Задання студентам: продемонструвати телефонний діалог.

Ігрове проектування як метод навчання ми проводимо під час вивчення теми „Зовнішній вигляд ділової людини” з курсу „Протокол та етикет ділового спілкування”. Зокрема, до завдань відносимо такі:

1. Розробити проект жіночого то чоловічого ділового костюма залежно від:

- мети зустрічі;
- корпоративної культури закладу, де проходить зустріч;
- посади партнера, з яким відбудеться розмова.

2. Розробити проект стилю інтер'єру та кольорової гами, фірмовий знак та одяг для фірми, яка працюватиме в інформаційно-документознавчій галузі.

3. Розробити проект (презентацію) жіночого/чоловічого ділового гардеробу з урахуванням усіх вимог ділового протоколу.

Таким чином, процес формування готовності майбутніх фахівців інформаційно-документознавчої галузі повинен містити в собі різні активні форми навчання. Такі форми прийнято розподіляти на дві групи: імітаційні та неімітаційні. У свою чергу, імітаційні технології складаються з неігрових (наприклад, тренінги, аналіз конкретних виробничих ситуацій) та ігрових методів навчання (це можуть бути ділові ігри, ігрове проектування тощо). Що стосується неімітаційних засобів навчання, то вони представлені такими методами, як „мозковий штурм”, „круглий стіл”, тематичні дискусії, проблемні лекції та семінари. Слід зазначити, що для формування усіх складових готовності майбутніх фахівців (мотиваційного, когнітивного, операційного, комунікативного, рефлексивно-креативного компонентів) під час навчання потрібно послідовно застосовувати як неімітаційні, так й імітаційні методи навчання.

Список використаних джерел:

1. Гузій І. С. До питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/43509/2/2018_Huzii_I_S-Do_pytannia_formuvannia_152-153.pdf.
2. Крохмаль І. М. Когнітивний компонент професійної готовності майбутнього фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3446/1/Krochmal.pdf>.
3. Крохмаль І. М. Комунікативний компонент професійної готовності майбутнього фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3440/1/Krochmal.pdf>.

4. Курило Н. О., Лесовець Н. М. Діловодство: метод. рек. для студ. спец. „Документознавство та інформаційна діяльність” ден. та заоч. форми навч. Луганськ, 2010. 82 с.
5. Романишин Ю. Л. Формування готовності майбутніх документознавців-менеджерів до професійної діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua>.

ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ТРАДИЦІЙНІ ЦІННОСТІ, НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

Сикало Ірина Михайлівна

Науковий керівник: канд. філол. наук, доцент Лесовець Н. М.
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
Україна

Актуальність статті полягає в тому, що сьогодні дитяча бібліотека є осередком культурного, розумового, психологічного розвитку дітей – нової генерації нації. Проте сегмент дитячих бібліотек у сучасному інформаційному просторі ще не достатньо вивчений та потребує узагальнення та систематизації набутого досвіду з упровадження інноваційних форм роботи та покращення її традиційних форм.

Метою статті є узагальнення та систематизація досвіду роботи вітчизняних дитячих бібліотек та визначення перспектив їх подальшого розвитку і функціонування.

Завдання статті полягає у вивченні традиційних та новаторських підходів у роботі дитячих бібліотек України.

Дослідники А. Гордієнко [2], А. Кобзаренко [5], Т. Манжула [6], Н. Новікова [8] та багато інших фахівців у галузі бібліотечної справи присвятили науковій праці вивченню досвіду роботи дитячих бібліотек різних куточків нашої країни.

Питання збереження культури, відродження духовності в сьогоднішніх умовах набувають особливої значущості. Як завжди, провідну роль у підтримці й розвитку культури відіграють бібліотеки, які роблять усе можливе, щоб зберегти її як національне багатство й духовне надбання людства. Постійно підвищується соціальна роль бібліотек як осередків інформації та місця організації дозвілля, адаптації до нових умов життя й задоволення інтелектуальних і духовних запитів. Стратегічним напрямом для всіх бібліотек і суспільства в цілому є духовне виховання дітей та захист їхніх прав і свобод. Він орієнтований на особистість, унікальність, своєрідність кожної дитини, на її духовний внутрішній світ; на гуманізм, повагу до гідності й прав дитини на свободу, щастя та всебічний розвиток [5].

Сьогодні дитяча бібліотека стала сучасним інформаційним, освітнім, дозвіллевим центром, який інтенсивно розвивається. Бібліотеки для дітей активно опановують інформаційні технології, упроваджують інновації, програмну діяльність, змінюють пріоритети, розширюють соціальне

партнерство. Іде процес удосконалення традиційного на набутому досвіді та засвоєння всього нового, прогресивного в організації роботи бібліотеки.

Проаналізувавши роботу дитячих бібліотек можна сказати, що сьогодні є низка проблем, які потребують подальшого вирішення:

- підтримка й розвиток дитячого читання;
- упровадження новітніх технологій, забезпечення вільного доступу до інформаційних ресурсів бібліотек і мережі Інтернет;
- науково-методичне забезпечення діяльності дитячих бібліотек.

Діяльність дитячих бібліотек багатопланова й різноманітна, оскільки в них вирішується комплекс завдань щодо врахування інтересів користувачів. Беззаперечним є твердження, що бібліотеки існують заради читача. У центрі уваги дитячої бібліотеки – читач-дитина з безпосередніми віковими та психологічними особливостями.

Результатом роботи сучасного бібліотекаря постає пошук змістовних інновацій, що доповнюють традиційні й утворюють нові форми роботи. Запровадження інноваційних форм роботи в дитячій бібліотеці надає можливість усебічного й нетрадиційного розкриття книжкових багатств, дозволяє користувачам виявити й поповнити свої пізнання в різних галузях знань, розкриває творчий потенціал учасників масових заходів тощо.

Термін „інновація” активно почав використовуватися не так давно, хоча це поняття було введено в науковий обіг ще в 30-ті роки минулого сторіччя австрійським економістом І. Шумпетером. Слово „innovation” у перекладі з англійської – „нововведення”, „новаторство” розуміють як використання нововведень у вигляді нових технологій, послуг, форм організації виробництва та праці, обслуговування та управління [4].

Нові завдання, що постали перед дитячими бібліотеками, вимагають від бібліотечних працівників практично нових знань та навичок. У сучасних умовах основними завданнями дитячих бібліотек є такі: виховувати в дітей культуру, національну свідомість, шанобливе ставлення до книги як головного джерела знань; виховувати в дітей інформаційну культуру, культуру читання і формувати вміння користуватися бібліотекою, її послугами, книгою, довідковим апаратом, новими інформаційними технологіями; розвивати творчу думку, пізнавальні здібності та інтереси дітей і сприяти успішному засвоєнню ними навчальних програм; сприяти різним формам і методам бібліотечної роботи, самоосвіті дітей; забезпеченню літературою соціальних і культурних потреб; підняти на якісно новий рівень бібліотечну справу.

Організація роботи з дітьми-відвідувачами Булавинівської сільської бібліотеки-філії спрямована на залучення до читання (захід „Посвята в читачі”, книжкові виставки, презентації тощо) та розвиток творчої особистості дитини (відвідувачі театрального гуртка „Юний читач” вчать декламувати вірші, співати, танцювати, виступати перед населенням; члени гуртка-майстерні „Творимо самі, своїми руками” вчать робити аплікації, вироби з бісеру, дерева, цікаві речі тощо) [1]. Краєзнавчий напрям у роботі бібліотеки полягає у виявленні та збереженні відповідної літератури й у допомозі читачам орієнтуватися в ній та ефективно використовувати. Також традиційними формами є проведення зустрічей з письменниками рідного краю, організація виставок нових творів. Новими формами є створення

презентацій на окрему тематику чи присвячену конкретному твору письменника, а також проведення телеконференцій, участь в окремих творчих проєктах тощо.

Нами розроблено тематику книжкових виставок, захід для дітей молодшого шкільного віку, присвячений Дню інформації – „Дитина і Всесвіт”.

Також ми пропонуємо провести віртуальну екскурсію до Національної бібліотеки України для дітей [7] та ознайомитися з оцифрованими виданнями. У її фонді є багато книжок, які збереглися в країні в одиничних примірниках. Окремі з них складають справжні шедеври книжкової культури періоду першої половини ХХ століття.

Одне з таких видань – віршована п'єса О. Білоусенка за сюжетом казки „Колобок”, що вийшла друком 1916 року в друкарні Ф. А. Дреслера в Петрограді. Український громадсько-політичний діяч, активний учасник національно-культурного відродження України 1917 – 1921 років, письменник і публіцист Олександр Лотоцький (псевдонім – Білоусенко; 1870 – 1939 рр.), розуміючи важливість національного виховання дітей, велику увагу приділяв написанню і виданню дитячих книг. Ноти до пісень цього видання написав Павло Балицький, ілюстрації виконав Едуард Ессен. Кількість сторінок книги – 40.

Жанр казки представлено ще одним виданням – збіркою Івана Франка „Казки”, виданою 1923 року у видавництві „Книгоспілка” (м. Київ). До збірки включені казки Івана Франка „Фарбований Лис” і „Війна між псом і вовком”. Загальна кількість сторінок – 28.

Жанр загадки представлено книгою „Нашим дітям загадочки”, виданою в Державному видавництві України. Художник-ілюстратор – Погрібняк Микола Степанович. Рік видання – 1926. Кількість сторінок – 20.

Жанр байки представлено твором „Лев і Пролет” С. Руданського. Художник-ілюстратор – Петро Лапин. Книгу видано у 1919 році у видавництві товариства „Вернигора”, м. Київ. Кількість сторінок – 16.

Жанр думи представлено твором „Дума про трьох братів азовських”, виданим у 1919 році. Художник-ілюстратор – І. Корчан. Кількість сторінок – 16.

Книжку-картинку „Малюйте, діти. Числові таблиці для розмалювання” було видано у 1918 році. Художник-ілюстратор – Погрібняк Микола Степанович. Кількість сторінок – 28 [3].

Жанр драми представлено етюдом на 3 картини Олександра Олеса „По дорозі в казку”, виданим у 1910 році. Кількість сторінок – 44 [7].

Отже, ознайомлення з оцифрованими виданнями дитячої літератури є дуже корисним, оскільки ці твори початку ХХ століття в основному збереглися в одному примірнику й складають наше національне та культурне надбання.

Таким чином, зважаючи на вищезазначене можна сформулювати такі пропозиції щодо застосування інноваційних форм роботи в дитячій бібліотеці:

– удосконалення масової роботи в діяльності бібліотеки, зокрема сьогодні бібліотека є не лише книгозбірнею, а новим інформаційним центром, який об'єднує за спільними інтересами, розвиває творчу особистість дитини. Тут гарним прикладом є робота гуртка „Творимо самі, своїми руками”;

– розширення спектра надання бібліотечних послуг, оскільки в окремих бібліотеках України сьогодні впроваджено проєкт „Бібліоняня”, що дозволяє

фактично поєднати функції бібліотеки та дитячого садка. Батьки за необхідності можуть залишити дитину на кілька годин у бібліотеці. Цей проект вимагає від фахівців бібліотечної галузі креативності – від розробки заходів для дозвілля дітей до їх проведення, де необхідно застосувати не лише фахові знання, але і творчі здібності. До того ж, цей проект викликав багато дискусій серед фахівців про необхідність ще й уведення у штатний розпис посади медичної сестри, оскільки бібліотекар, не маючи медичної освіти, не може покласти на себе відповідальність за здоров'я дитини;

– підняття на новий щабель краєзнавчої роботи. Це можуть бути як традиційні зустрічі з письменниками, іншими видатними людьми рідного краю, так і застосування інноваційних форм роботи – презентації, телеконференції;

– упровадження й розвиток у дитячих бібліотеках нових інформаційних технологій, формування і використання електронних ресурсів, упровадження мультимедійних технологій, розвиток мережевої взаємодії бібліотек. Сьогодні в більшості сільських бібліотек уже наявні сторінки у Фейсбук, проте необхідним є ще і створення сайту, оскільки він дає більші можливості для організації роботи, підтримки контакту з читачами. Необхідним та корисним є також створення блогів, що допоможе встановити тісний контакт між бібліотекарем та читачем, налагодити комунікативні зв'язки, а також за допомогою блогів бібліотекар зможе щоденно доносити до аудиторії інформацію про організацію роботи бібліотеки, проведення різноманітних заходів та ін.;

– вимогою часу є уведення в кожній бібліотеці, а в дитячій – у першу чергу – посади психолога. Для дітей та їх батьків це дозволило б вирішити певні проблеми у вихованні дитини в родині та колективі.

Список використаних джерел:

1. Булавинівська сільська бібліотека-філія. URL: <https://www.facebook.com/bulavinovka.bibl/>.
2. Гордієнко А. Будні та свята бібліотек. *Бібліотека у форматі Д°*. 2018. № 3. URL: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/114#page/42/mode/2up>.
3. Електронна бібліотека „Культура України”. URL: <http://elib.nlu.org.ua/object.html?id=9282>.
4. Інновації як стратегія і умова розвитку бібліотек : консультація / Нац. б-ка України для дітей; авт.-уклад. Н. І. Безручко. – Київ, 2014. 24 с.
5. Кобзаренко А. Сучасна бібліотека для дітей – центр інформації, духовного розвитку та організації дозвілля. URL: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3727>.
6. Манжула Т. Дитячі бібліотеки Кіровоградщини: від традиційної бібліотечної академічності до вимог сучасності. *Світ дитячих бібліотек*. 2012. № 4 – 5. С. 18–20.
7. Національна бібліотека України для дітей. URL: www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=5073.
8. Новікова Н. Дитячі бібліотеки України та культурно-просвітня діяльність. *Наук. пр. Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / редкол. : О. С. Онищенко (голова) та ін.* Київ: НБУВ, 1998. Вип. 5. 2000. С. 390–397.

ІМІДЖ ЯК УМОВА ДІЛОВОГО УСПІХУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

Богучарська Галина Сергіївна

Науковий керівник: канд. філол. наук, доцент Лесовець Н. М.
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
Україна

Актуальність статті полягає в тому, що сьогодні в умовах підвищеного попиту на ринку праці на фахівців з досконалим знанням державної мови, кількох іноземних мов, вільного володіння новітніми інформаційними технологіями виникає потреба формування позитивного іміджу фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Метою статті є вивчення поняття „імідж” як умови для досягнення ділового успіху майбутнього фахівця.

Завдання статті полягає у вивченні особливостей формування іміджу майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи (далі – ІБАС).

У наш час здійснюється активне дослідження загальних питань теорії іміджу (Н. Барна, Т. Гур'єва, О. Змановська, Ф. Кузін, О. Митцева, Л. Мосіна, Ю. Палеха, А. Панфілова, Ф. Хміль, В. Шепель та ін.), вивчення психологічних аспектів формування іміджу (П. Гуревич, Ю. Дзядевич, М. Мазоренко, А. Панасюк, Г. Почепцов, Е. Семпсон та ін.), змісту професійного іміджу фахівців фінансово-економічного профілю, педагогів, державних службовців, органів публічної влади (Л. Данильчук, А. Калюжний, О. Ковальова, О. Лавренко, Е. Мамонтова, М. Пелагейченко та ін.). Проте проблемі формування іміджу майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи під час професійної підготовки у закладах вищої освіти цілеспрямованої уваги не приділялося.

Якісні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, на перший план висувають проблему адаптації професійної поведінки особистості з метою досягнення в подальшому ділового успіху. Прагнення фахівців до самовдосконалення та саморозвитку, самонавчання, а також досягнення поставленої мети стає цілком природним явищем. Відповідно до цього основними критеріями професіоналізму сучасного фахівця постає професійна компетентність, ділова ініціатива, здатність викликати симпатію, толерантність, тактовне ставлення до людини, здатність до самопрезентації та здійснення сприятливого враження й позитивного впливу на інших. Таким чином, професійний імідж фахівця набуває властивості одного з основних ресурсів, що забезпечують високий соціальний престиж як конкретної людини, так і певної організації, зокрема [1].

Імідж, на думку дослідників, – це форма відображення об'єкта, яка цілеспрямовано створена або стихійно відображається у свідомості людей (на їх свідомому й підсвідомому рівнях). Об'єктом чи носієм іміджу може бути людина, група людей, організація, фірма, установа.

Імідж може бути особистісний (персональний) та професійний. Він тісно пов'язаний із середовищем, у якому перебуває людина (кабінет, житло, автомобіль, продукти діяльності); габаритами людини (її конституція); вербалікою (грамотне мовлення); умінням тримати своє тіло та користуватися невербальними знаками (поза, постава, міміка, жести) [3].

Одним із ключових аспектів формування іміджу фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи є дотримання вимог етикету. Для тих, хто часто буватиме в ділових поїздках у різних регіонах/країнах, знання ділового етикету допоможе зрозуміти, яка поведінка є прийнятною в одному місці (культурі) і водночас може бути образливою, а інколи може стати викликом для представників іншої культури.

На нашу думку, навіть якщо майбутній фахівець працюватиме в установі/фірмі, де атмосфера дуже проста, неформальна, усе одно знадобляться хороші манери. Дружне, ввічливе ставлення до інших завжди є вагомим додатком до професійного іміджу співробітника й цінується в будь-яких ділових ситуаціях.

Важливість та сила ввічливості, гарних манер очевидні. При цьому бажано, щоб вони були природними, щоб використовувалися на рівні рефлексу. У такому випадку хороші манери допоможуть полегшити наше життя. Коли дехто з нас, опинившись у формальній ситуації, не знає, як себе поводити, він може просто втратити фокус, контроль і почати діяти менш ефективно, ніж він уміє й може [5].

Ми вважаємо, що комунікативні вміння для майбутніх фахівців з ІБАС залежать від сформованості техніки мовлення студентів, уміння слухати свого співрозмовника, уміння вільно спілкуватися в будь-якій виробничій ситуації. Неабияку роль тут відіграє й імідж ділового листування. Як відомо, у кожної людини є свій стиль написання листів. На нашу думку, фахівець інформаційно-документознавчої галузі повинен не лише грамотно оформити лист на орфографічному, лексичному, стилістичному, синтаксичному рівні, але й знати певні особливості та нюанси ділового листування. Наприклад, гарний фахівець повинен урахувати відмінності при написанні листа-нагадування, який пишеться вперше, і повторного листа, коли з ділового листування видно, що діловий партнер не виконує своїх зобов'язань.

Немає сумнівів, що професійний імідж майбутнього фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи – це імідж, який він формується і відшліфовується не тільки протягом своєї професійної діяльності, а й упродовж усього життя, спираючись при цьому на отриману спеціальну підготовку в закладі вищої освіти та власний практичний досвід.

Очевидним є також те, що професійний імідж моделюється також під впливом зовнішнього оточення, зокрема конкретного професійного середовища, у якому перебуває фахівець, і віддзеркалює результати його систематичної та цілеспрямованої роботи над собою в період становлення творчої особистості. Фахівець з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, ураховуючи специфіку своєї діяльності, фактично навчається протягом усього життя.

Зауважимо, що створення іміджу фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи – довготривалий і складний процес, що вимагає зусиль як від студента, так і від викладачів закладу вищої освіти. Його результативність

залежить від передумов, специфіки та технологій формування „Я-концепції” особистості та інших чинників, що взаємозумовлені й взаємопов’язані між собою.

Особливого значення для формування позитивного іміджу фахівця з ІБАС ми надаємо „Я-концепції” майбутнього фахівця. Під „Я-концепцією” ми розуміємо динамічну систему уявлень людини про себе, яка охоплює як власне усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей, так і самооцінку і власне сприйняття зовнішніх чинників, що впливають на неї [2, 521].

Технологія формування іміджу майбутнього фахівця з ІБАС у процесі вивчення дисциплін фахового циклу та під час проходження навчальної та виробничої практики має спиратися на осмислення й усвідомлення студентами кількох „Я”:

- „реального Я” (адекватна самооцінка майбутнім фахівцем з ІБАС себе, своїх особистісних рис, поведінки в колективі, дотримання норм етикету, ставлення до інших тощо);

- „ідеального Я” (уявлення про те, яким має бути ідеальний фахівець з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, які риси мають бути йому притаманні);

- „антиідеального Я” (уявлення про риси, які справляють негативне враження не тільки про майбутнього фахівця, а й про організацію, у якій він буде працювати в подальшому);

- „професійного Я” (уявлення й самооцінка своїх професійних рис, мотивів і ціннісних установок, стилю організації взаємодії в колективі зі співробітниками та відвідувачами, уміння долати різноманітні бар’єри у спілкуванні) [4].

Основними компонентами іміджу фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи є:

Предметно-професійний:

- процес оволодіння і використання знань з навчальних дисциплін „Документознавство”, „Діловодство”, „Бібліографознавство”, „Бібліотекознавство”, „Архівознавство”, „Аналітико-синтетична обробка документної інформації”, „Операційні системи та периферійні пристрої” та інших дисциплін циклу професійної підготовки;

- знання системи міжособистісних стосунків у колективі; уміння долати бар’єри у спілкуванні; уміння застосовувати вербальні та невербальні засоби; знання ділової атрибутики (використання візитних карток, особливості вручення подарунків у діловому світі; уміння налагоджувати ділові стосунки з представниками інших країн (знання з навчальних дисциплін „Професійна комунікація”, „Протокол та етикет ділового спілкування”, „Організація сучасної ділової комунікації” та ін.);

- передбачення перспектив розв’язання виробничих завдань (застосування знань, набутих під час проходження навчальної та виробничої практики).

Особистісний:

- дисциплінованість, відповідальність, зібраність, пунктуальність тощо;

– ввічливість, доброзичливість, тактовність, терплячість, уміння слухати та ін.;

– комунікабельність;

– ерудованість;

– зовнішня охайність.

3. Соціально-поведінковий:

– утримання чіткої та стійкої позиції фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, який розуміє роль та значущість обраної професії, може долати певні труднощі заради її соціальної цінності та перспектив розвитку;

– уміння підносити престиж своєї професії, особливо в сучасних умовах, коли бібліотека з класичного книгозібрання стає своєрідним соціокультурним центром, що об'єднує навколо себе громаду;

– удосконалення своїх сильних сторін та усування слабких, можливість бути відкритим у пошуках новизни, створювати перспективу свого професійного розвитку.

Ми погоджуємося з думкою М. О. Мазоренко, що ділова людина повинна орієнтуватися на потреби й інтереси тієї соціальної групи, думка якої є важливою для неї при просуванні іміджу [4]. Тому соціальні характеристики, як правило, пов'язані з поточною ситуацією, вимогами сьогодення (наприклад, якщо в 80-ті роки ХХ ст. головною характеристикою фахівця була ретельність, то сьогодні – високий рівень компетентності; якщо раніше був затребуваний керівник, що точно реалізує установки, що зверху спускаються, то сьогодні – заповзятливий, що вміє самостійно мислити та працювати з інформацією).

На нашу думку, сьогодні ділова ініціатива, креативність (здатність генерувати нові ідеї), комунікативна компетентність, спроможність викликати симпатію, здійснювати сприятливе враження і позитивно впливати на тих, хто оточує, створювати обстановку психологічного комфорту та довіри постають основними ознаками професіоналізму сучасних фахівців.

Таким чином, процес формування професійного іміджу майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи здійснюється під час навчальної підготовки в закладах вищої освіти. Важлива роль при цьому надається також самоосвіті та самонавчанню, прагненню до набуття нових знань, генерування нових ідей, оскільки специфіка подальшої професійної діяльності передбачає навчання протягом усього життя. Звичайно, сформований імідж є запорукою подальшого ділового успіху в подальшій професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Дзядевич Ю. В. Психологічні складові іміджу сучасного фахівця. URL: <http://intkonf.org/dzyadevich-yuv-psiologichni-skladovi-imidzhu-suchasnogo-fahivtsya/>.
2. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник. М. : АСТ, 2001. 574 с.
3. Лавренко О. В. Діловий етикет та імідж державного службовця / О. В. Лавренко, А. А. Лавренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.diloviu_etiket_ta_imidz.

4. Мазоренко М. О. Діловий імідж – професійно важлива якість спеціаліста. URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol7/038.pdf>.
5. Тимошенко Н. Л. Корпоративна культура: діловий етикет. URL: www.pidruchniki.ws/00000000/etika_ta_estetika/korporativna_kultura_diloviy_etike_t_-_timoshenko_nl/.

НАРОДНОПІСЕННЕ ВИКОНАВСТВО ПОЛТАВЩИНИ В КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Шершова Тетяна Вікторівна

Науковий керівник: канд. культ., доцент Дячук В.П.
*Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Україна*

Українська народна пісня – цілюще джерело та найцінніше надбання в історії нації. Її мелодії зачаровують та торкаються найпотаємніших глибин людської душі. У народних піснях відображено багатовікову історію українського народу, його життя та побут, боротьбу за визволення. Народна пісня є одним із об'єктів культурної пам'яті, спадщиною, відгуком минулого, яке здатне охарактеризувати культуру певного регіону, зокрема Полтавщини.

Творцями таких пісень були, здебільшого, жінки, які оспівували власні почуття та переживання чи передавали настрої своїх сестер і подруг. Проте збереглися пісні, написані чоловіками, на кшталт відомої пісні «Розпрягайте хлопці, коні», автором якої є Іван Негребецький, уродженець Полтавщини. Ця пісня була маршем загонів Нестора Махна, тому її автора було заслано на 25 років в Магадан.

Перші наукові розвідки щодо народнопісенних творів Полтавщини з'являються у 1913 році у творчості Ф. Колесси. Це була серія праць «Мелодії українських народних дум», де вміщені рецитації і тексти чотирьох співаків із Полтавщини (І. Скубія, С. Говтваня, М. Дубини, О. Сластіона). Крім коротких біографій, матеріал був доповнений думами про турецько-татарське нашестя – «Невольницький плач», «Про самарських братів» та «Про піхотинця». Помітне переважання у репертуарі кобзарів побутових дум – про сестру і брата, про удову.

Українські народні пісні відомі у всьому світі. Ще у 1935 році у Брюсселі на Міжнародному конкурсі на кращу народну (фольклорну) пісню перемогла саме українська пісня «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», написана легендарною поетесою з Полтавщини Марусею Чурай, проте представила її не Україна, а Швейцарія. Народна українська поетеса написала чимало пісень, найвідоміші з яких «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні», «Грицю, Грицю, до роботи», «Болить моя головонька від самого чола», «Чого ж вода каламутна» та інші, однак так і залишається дівчиною з легенди, оскільки документальних даних про її походження не збереглося після пожежі в 1658 році.

Образ дівчини та сюжет Гриця знайшли своє відображення у творах українських письменників, зокрема: Л. Боровиковського «Чарівниця», драма

«Маруся Чурай – українська піснетворка», М. Вольвачівна «Охайнулась, та пізно», О. Кобилянської «У неділю рано зілля копала», Л. Костенко в однойменному романі «Маруся Чурай» [2], І. Микитенка «Маруся Шурай», С. Руданського «Розмай», В. Самійленка «Маруся Чураївна», І. Сенченка «Ой, не ходи, Грицю, та на вечорниці», М. Старицького «Ой, не ходи, Грицю», В. Чемерис «Засвіт встали козаченьки», О. Шаховського історична повість «Маруся – малоросійська Сафо», О. Шклярєвський біографічний нарис «Маруся Чурай – малоросійська співачка», в якому зібрано багатий матеріал про неї та багато інших.

Слід зазначити, що протягом свого історичного становлення жодна з українських пісень, не мала такого впливу на українську літературу, як пісня «Ой, не ходи, Грицю». Окрім цього, вона має багато обробок, перекладена німецькою, польською, чеською, англійською та французькою мовами. У 1847 році Ференцом Лістом під час гастролей у Києві було створено п'єси для фортепіано на теми пісень Марусі Чурай. Згодом вони увійшли до створеного ним циклу «Колоски Воронівець».

Широковідомою з пісень М. Чурай є також пісня «Віють вітри, віють бурні», яку Іван Котляревський ввів до свого твору «Наталка Полтавка». У 40-х роках ХІХ століття пісню було перекладено англійською мовою американською письменницею Тальві та поширена у Канаді. Твір також перекладено німецькою та словенською мовами.

Вагомого значення зазнала пісня «Засвіт встали козаченьки», до якої написав музику Микола Лисенко. Пісня стала візитівкою опери «Чорноморці» у 1872 році. Проте відомою вона стала ще у 1836 році, завдяки Я. Кухаренку, який використав її у п'єсі «Чорноморський побит на Кубані». У 1937 році її використали Л. Ревуцький та Б. Лятошинський у редакції опери Лисенка «Тарас Бульба», а в 1938 – мотив цієї композиції використав С. Чернецький при написанні «Українського маршу» №3. У 1991 році В. Чемерис написав історичну повість «За світ встали козаченьки», в якій використав мотиви пісень Марусі Чурай.

Ліна Костенко вважає Марусю Чурай душею України, яка виражала у своїх піснях глибинність думи свого часу. Її пісні поширені за кордоном, продовжують жити в літературних та музичних творах [1].

Українське народнопісенне виконавство полтавського регіону вирізняється особливим багатоголоссям, тому його впізнають у світі – в Австралії, завдяки колективам «Боян» та «Чайка», Канаді, Чехії, де полтавський фольклор поширює український вокально-інструментальний гурт «Ігніс» та ін.

Народна пісня невмируща, вона є важливим ідентифікатором нації. У ній живе душа наших предків, яка постає у вікових образах, втілюється у поетиці та мелодиці народних пісень.

Список використаних джерел:

1. Костенко Л. Маруся Чурай (Аналіз). [Електронний ресурс]. Режим доступу : ukrclassic.com.ua. Дата звернення 28.05.2019.
2. Степаненко М. Маруся Чурай. Трагедія безсмертної українки. Мистецькі сторінки. <http://www.day.kiev.ua>. Дата звернення 28.05.2019.

НАУКОВИЙ ДОРОБОК М. С. БОЙКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ

старший викладач Конон Надія Гнатівна

Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна»

Україна

Науковий доробок Максима Симоновича Бойка є важливим внеском у розвиток української культури, відродження традицій історичної бібліографії, її популяризації у світі. У 2019 р. виповнилося 152 роки від дня народження М. С. Бойка – доктора суспільно-економічних наук, фундатора Інституту Дослідів Волині у Вінніпезі, члена Наукового Товариства імені Тараса Шевченка, відомого бібліографа, бібліотекаря, публіциста, історика, журналіста, громадського і культурного діяча, нашого земляка. Псевдоніми під якими працював автор: Максим Волинський, Роман Сосна тощо.

Максим Симонович народився 22 лютого 1912 р. на Тернопільщині у с. Лопушне, Кременецького району. Навчався у народній школі в Почаєві, середній кооперативній школі, трудову діяльність розпочав в Українському банку в Почаєві. Саме він організував першу на Волині кооперативну бібліотеку у своєму селі, допомагав відкривати їх в інших населених пунктах для активізації культурного життя української молоді. «Ця бібліотека зробила великий вплив на поширення загальної і національної свідомості в селі Лопушне і околицях, коли взяти до уваги, що польська влада позамикала всі «Просвіти» і «Просвітянські хати» на Волині» [10, с. 2].

М. С. Бойко автор цілого ряду статей у львівських газетах «Громадський голос», «Молоде село». Пізніше був мобілізований до польського війська, з початком Другої світової війни потрапив до німецького полону, звідки втік. У 1944-1945 рр. студіював журналістику і економіку в Українському технічно-господарському інституті в Подебрадах. У 1945 р. переїхав до Німеччини, де закінчив Вищу економічну школу в м. Мюнхені із академічним ступенем інженера економіки. В 1949 р. емігрував в м. Вінніпег до Канади, працював у Консигорії Української греко-католицької церкви. 21 листопада 1949 р. організував Ініціативний Гурток Волинян, який у 1951 р. подав початок Інституту дослідів Волині (ІДВ) у Вінніпезі. М. С. Бойко був його секретарем, проявляв цікавість до бібліографії цілого ряду документів. У 1961-1962 рр. навчався у бібліотечній школі Оттавського університету, працював у бібліотеках університетів Західного Онтаріо та Індіанському у м. Блумінгтоні.

У 1966 р. за ініціативою Максима Бойка створений на Американському континенті «Осередок бібліографії Волині» (ОБВ) при Індіанопольському університеті у США. На організаційній нараді, що відбулася у приміщенні колегії Св. Андрія, інженер Максим Бойко, Гнат Дучинський, Антон Молитвеник, Степан Миколайчук, Коленник Щерблюк, Тиміш Мельник, Володимир Мельник підписали спільну заяву: «Нижчепідписаний гурток волинян у місті Вінніпезі на сходинах, що відбулися 26 листопада 1949 р. в будинку колегії Св. Андрія, після обговорення справи, постановив звернутися з закликом через вільну українську пресу на всіх континентах Західної півкулі до своїх братів-земляків, щоб вони взяли участь у збиранні матеріалів про

життя українців на Волині в період від 1917 до 1949 р. під московською, польською та німецькою окупаціями. Зібраний матеріал має бути опрацьований під назвою «Волинь у боротьбі за волю України», виданий книжкою або друкований розділами в українській вільній пресі. Метою цієї праці має бути відмоскалення і відкомунізування наших братів, що прибули в Канаду, США, Аргентину й інші країни в передвоєнних роках. Намічена праця повинна мати історіографічний характер. Організацію збірки поручено інженеру М. Бойко. Бажаємо, щоб вищеназвана праця мала чисто національний характер з науковим підходом і не була пов'язана з жодною організацією чи партією...» [3, с. 6-8].

Понад півтора роки ініціативна група здійснювала підготовчу роботу по створенню на базі існуючого Товариства науково-дослідної інституції, яка б стала продовжувачем славних традицій Товариства дослідників Волині, що діяло в губерньському Житомирі у 1900-1920 рр. [6, с. 21].

ОБВ «за призначенням – це регіональна, а по організації, – це оригінальна наукова допоміжна клітина, основана приватною ініціативою... на базі охочих працювати в ділянці бібліографії... У практиці дотепер брало участь до 20 осіб у виді консультацій, складання на місцях потрібних матеріалів, використовування рідкісних бібліографічних фондів, писання передмов, розділів, коректи, перевірки сумнівного тексту і врешті запити та відповіді. Остаточне виготовлення матеріалу до друку проводить одна людина...» [5, с. 245-249, 282].

«Бібліографічний Осередок Волині має дуже неfortunну назву, бо одразу заставляє читача думати, що цей Осередок досліджує бібліографію виключно Волині. В дійсності предметом і засягом праці ОБВ є дослідження бібліографії України і друкованого слова поза межами України» [10, с. 3].

«Враховуючи, що на віддалі важко досліджувати історичну Волинь, – зазначив голова ІДВ, – але беручи до уваги той факт, що за кордоном перебуває велике число живих свідків з численними матеріалами, маємо надію на успіх у праці» [4, с. 21].

У 1968-1983 рр. Максим Симонович видавав щорічник «Праці осередку бібліографії Волині», вийшло 22 випуски, що відображають роботу зі збору матеріалів та документів присвячених Україні, які виходили мізерним накладом (50 примірників) і ставали відразу бібліографічним раритетом. Збірники готувались за шістьма напрямками: бібліографія історії Волині; друкарство Волині; палеографія; організація бібліотечної роботи; студії бібліографії материка; українська національна бібліографія.

За участю науковця видруковано перші три номери «Літопису Волині» – науково-популярного збірника волинезнавства, до виходу яких доклали зусиль як редактор, пізніше всеукраїнського наукового часопису, де вміщено статтю «До пам'ятної дати встановлення Товариства Дослідників Волині»; краєзнавчого словника «Стара Волинь і Волинське Полісся» О. Цинкаловського, що доповнив упорядкуванням ілюстрацій і бібліографією; був редактором «Вісника історичних дослідів Волині» тощо.

Праця М. С. Бойка, присвячена 75-річчю від дня народження **Олександра Миколайовича** Цинкаловського – історика, археолога, етнографа, краєзнавця, дослідника Волині, вміщена в книзі ювіляра «Старовинні

пам'ятки Волині», є прикладом внутрікнижкової історичної бібліографії 1930-1973 pp. [2].

В Українському Вільному Університеті м. Мюнхена М. Бойко успішно захистив докторську дисертацію на тему: «Економічні фактори Волині» і отримав звання доктора економічних наук. У 1962 р. за два семестри він закінчив Оттавський університет в Канаді, отримав академічний ступінь бакалавра в галузі «книгознання», Університет визнав його європейські студії [10, с. 2].

Максим Бойко створив велику бібліографію Волиніани. Адже, висвітлення історії стає істинно науковим тільки з позицій вивчення автентичних джерел. Він опублікував власним коштом 45 бібліографічних праць. Доробок автора становить понад 250 наукових та публіцистичних документів друкованих та неопублікованих таких як: «Каталог книг Русі-України», «Нариси до історії української бібліографії: 1073-1916», «Бібліографія джерел історії Волині: описовий довідник до 1900», «Економічні та соціальні проблеми в історії Волині», ««Історико-бібліографічний нарис друкарства Волині: 1678-1830», «Внутрішні прикраси острозьких друків», «Бібліографічний довідник поселень Волині XIX століття», «Бібліографія церковного життя Волині», «Бібліографічний огляд збройної боротьби Волині», «Книгодрукування в Почаєві й Крем'янці та мандрівні друкарні», «Острозька Біблія – королева українських книг», «Бібліографія періодики Волині: 1938-1960», «Інститут Дослідів Волині у Вінніпегу, 1951-1986: Організація та публікації», «Історичними шляхами української бібліографії», «Думки про бібліографію», «Українська бібліографія материка і діяспори: матеріали 1917-1980», «Роки, карбовані друком: 1949-1989. Бібліографія», «Українська бібліографія за кордоном: 1922-1982», «Репертуар української бібліографії», «Українська бібліографія під час війни і миру» та інші. Діяльність Максима Бойка сприяла введенню у міжнародний і науковий бібліографічний обіг значної інформації про Україну та волинський край [1, с. 463-464].

Помер М. С. Бойко 6 січня 1998 р. в м. Блумінгтоні, штат Індіана в США. Науковець скромно оцінював свою багаторічну діяльність: «Наша праця на еміграції залишиться як доказ, що ідейні одиниці робили все що було в їх силах. Я особисто буду вдоволений, коли мною зібраний матеріал буде використаний як номенклатура наступними бібліографами». Видання його зберігаються в університетських бібліотеках Америки та Канади, де є слов'янські відділення, Науковому товаристві імені Тараса Шевченка у Львові, бібліотеці діаспорної літератури в м. Києві, музеях. Науковий доробок Максима Бойка, його бібліографічна волиніана – важливий внесок в розвиток української культури, її популяризацію в світі [8, с. 62-65].

Більшість випусків збірників надіслано до Рівненського і Волинського обласних краєзнавчих музеїв, Торчинського історичного музею імені Григорія Гуртового Луцького району Волинської області [7, с. 154-157].

Проте, науковий доробок Максима Симоновича Бойка в галузі української історичної бібліографії детально не вивчений, що дає важливий емпіричний матеріал для дослідження розвитку тогочасного краєзнавства в Україні, зокрема і Волині. Бібліографія Волині – потужне джерело вивчення раніше недоступних архівних матеріалів, що були заборонені для науковців та

дослідників і є досить яскравим прикладом розкриття історичної краєзнавчої бібліографії України.

«У своїх студіях розвитку української книги він не вагався виділити українську бібліографію з-під викривленої комунізмом бібліографії і поставити її на належному п'єдесталі і місці в рядах інших галузей української науки. (У бібліографіях у Советському Союзі хоча говориться у деяких випадках про бібліографію українського книгознавства, але цілковито промовчується науково-видавничу діяльність української еміграції, яка власними силами виконує на видавничому полі те, що в інших державних країнах виконують великі державні інституції або приватні установи, забезпечені фінансами і технічним обладнанням)» [9, с. 2].

Список використаних джерел:

1. Аркушин Г. Волиніана Максима Бойка. Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність: VI Всеукр. наук. конф., м. Луцьк, 1993 р. Луцьк, 1993. С. 463-464.
2. Бойко М. С. Бібліографія наукових праць ювіляра, 1930-1973. Цинкаловський О. Старовинні пам'ятки Волині. Торонто, 1975. 124 с.
3. Бойко М. Десятиліття Інституту дослідів Волині. Літопис Волині. Ч. 5. Вінніпег, 1990. С. 6-8.
4. Бойко М., Ворон В. Волинознавство у Північній Америці (1949-1994 роки). Волинь і волинське зарубіжжя: міжнар. наук. конф. м. Луцьк, 1994 р. Луцьк, 1994. С. 21.
5. Записки Наукового товариства імені Шевченка: філологічна секція: доповіді Ювілейного Наукового Конгресу для відзначення сторіччя НТШ / за ред.: В. Лева, В. Стецюка, М. Чировського. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1976. Т. 187. С. 245-249, 282.
6. Онуфрійчук І. Інститут дослідів Волині у Вінніпезі. Літопис Волині. Ч. 5. Вінніпег, 1990. С. 21.
7. Силюк А. М. З історії краєзнавчої бібліографії Волині. Минуле і сучасне Волині: проблеми джерелознавства. Луцьк, 1994. С. 154-157.
8. Силюк О. А. 22 лютого 105 років від дня народження М. С. Бойка (1912–1998) – українського бібліографа, журналіста, громадського і культурного діяча в діаспорі. Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2017 рік / ред.-упоряд.: Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Луцьк: Терези, 2016. С. 62-65.
9. Церкевич Кость. Тридцять п'ять років бібліографії: з нагоди ювілею бібліографічної діяльності д-ря Максима Бойка. Свобода: укр. щоденник. 1983. 9 серп. С. 2-3.
10. Церкевич Кость. Тридцять п'ять років бібліографії: з нагоди ювілею бібліографічної діяльності д-ря Максима Бойка. Свобода: укр. щоденник. 1983. 10 серп. С. 2-3.

НОВІ КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ: ТЕАТРАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ АТРАКЦІЙ ЯК ФОРМА АКТУАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Трембовецька Вікторія

Науковий керівник: канд. культ., доцент Овчаренко Т.С.
ORCID ID: 0000-0002-3980-6920

*Одеський національний політехнічний університет
Україна*

Постановка проблеми. Сучасна історія реконструкцій сягає своїми коріннями у давнину. Різні види та типи реконструкцій є предметом дослідження в різних галузях наук – психологію, педагогіку, історію, мистецтвознавство та культурологію. У період становлення нової держави – України, стає важливим питання не тільки вивчення своєї історії, традицій, створення нових культурних артефактів для наступних поколінь, а й збереження національної культурної спадщини.

Практика доводить, що дієвими формами в такому випадку є аудіо-візуальні форми, такі як: театралізація ритуально-обрядових дійств, реконструкції бойових дій чи історичних подій, реконструкції побуту та повсякденності, рольові ігри та лицарські турніри таке інше.

Мета статті та дослідження – простежити можливості та потенціал використання елементів театральності в реконструкціях для туристичного бізнесу.

Аналіз наукової літератури. Крім питань, пов'язаних з реконструкціями, методикою їх проведення і організації, ми звернулися до суто «театральних питань», таких як розуміння термінів «театральність», «театралізація», «перфоманс». Аналізом виникнення цих термінів, описом та виокремленням головних рис та складових, в різні роки займалися такі дослідники як Ж. Бодіар, Е. Гофман, А. Гутман, М. Євреїнов, Ю. Лотман, П. Паві, Ж. Фераль, Г. Фукс, Х. Шрамм. В українській науці також помітні спроби вивчення театральності (В. Василько, І. Волошин, В. Гоян, О. Клековін, Л. Конюхова, О. Шестопал). Варто згадати відомого українського актора, драматурга, теоретика театру Леся Курбаса, який говорив про цінність «театральності» як явища.

Також ми розглянули генезу розвитку питання у різні історичні періоди – Середньовіччя (виникнення містерій), Відродження (театр дель-арте), режисура ХХ сторіччя (В.Мейерхольд, А.Таїров). На сьогодні найігнорованіше тему опрацювали німецький вчений і драматург Б. Брехт (праці зібрані у п'ятитомнику «Театр» 1965 р.), одна з найвідатніших сучасних театрознавців професор Вільног університету в Берліні Е. Фішер-Ліхте («Знакова мова театру» 1990 р., «Перформативність і подія» 2002 р.) та іспанський дослідник О. Корнаго («Театральність як парадигма сучасності» 2005 р.), А.Г.Баканурський, який залишив після себе багату спадщину театральнотеоретичних праць щодо театральності.

Викладення головного матеріалу. По-перше, ми зробили дефініцію таких понять як «театральність», «театралізація» та «перформанс».

«Театральність» – ігровий зміст, включений у нетеатральні за своєю суттю форми дійсності. Історія людського суспільства й культури може вимірюватися рівнем театральності» [1, с.245]. Там же, А.Баканурський стверджує, що «природу театральності досліджує спеціальна наука – лудологія, яка пояснює ігрове начало в житті й культурі». Театральність проникає у різні сфери життя, несподівані, наприклад у релігію («Свято Тіла Христового» у Іспанії), чи сучасні свята – весілля наприклад. Ми, в своєму дослідженні звернулися до такої форми театралізації як театралізовані туристичні атракції (наприклад, вечір «У Опришків», Закарпаття).

Театральність в різні історичні епохи виконувала функцію реабілітації і збереження духовних цінностей. «Театральність є квінтесенцією сценічного мистецтва, формує видовищну специфіку театру, і є іманентною частиною культури» [1, с.245]. Театральність визначає рівень видовищності театральній вистави, а у туристичному бізнесі – це може бути засобом зацікавленості туристів, популяризації та створення бренду певної території.

«Театралізація» – «це надання дії або події виразного сценічного характеру» [1, с.243]. Культура XX та XXI століть є ігроцентричною. «Активний вплив спрямований зі сфери мистецтва (насамперед театрального – А.Б) у сферу поза художньої реальності. Життя обирає собі мистецтво як зразок і поспішає наслідувати йому» (Ю.Лотман) [1, с.243]. Нерідко в культурологічних працях, які фіксують різні особливості побуту, суспільного й приватного життя, феномен театралізації іноді ігнорується. Однак, в останні роки спостерігається поживлення інтересу до національної культури. Традицій, самоідентифікації себе в своїй культурі. «Культурологію цікавить ціле – епоха, а театралізацію – цікавить важлива деталь, яка характеризує цю епоху (А.Б.)

«Перформанс» - «це форма пара театральної діяльності, метою якої є підвищення рівню ігрового змісту реального життя. Перформанс розширює межі театру, втягуючи в його орбіту будь-яку акцію, розраховану на публічне сприйняття. Характерними його рисами є наступні: він поєднує в собі сценарний синопсис (начерки) і імпровізацію; поєднує не тільки різні види мистецтва, а й ритуали, технічні досягнення та інше; перформанс це акція, яка може включати різні прояви людської активності; у перформансі присутні автентичність, предметом демонстрації є не результат, а сам процес, і тому, тут на перший план виходить присутність виконавця, а не образу [1, с.181].

Тобто, можна зробити висновок, що всі три поняття для нашого дослідження важливі, тому що вони у синтезі як раз і є та нова форма туристичної театралізованої атракції. На сьогодні, туристу важливо і цікаво не тільки пасивно спостерігати за дією, дійством, але й самому активно приймати участь у перформансі, «увійти в культурну ситуацію» і увяйти себе в умовних обставинах. І це підтверджується статистикою з туристичних агентств, опитуванням самих туристів і пакетами туристичних екскурсій по містам України, регіонам, великим та малим містам. Такі тури є майже у всіх відомих на сьогодні туристичних агентствах України («Ольвія-турне», «Сакумс», «Про Карпати», «Аккорд тур» та ін.).

Що ж таке «культурні практики» і «туристичні атракції»? І які саме культурні практики можна використовувати для розвитку і підвищення ефективності туристичного бізнесу?

«Культурні практики» - це поняття увійшло в науковий обіг в 70-і роки ХХ століття завдяки культурологічно-соціологічним працям представників Бірмінгемської школи. Вони досліджували такі культурні практики як туризм, рекламу, шопінг, футбол та інші, пов'язані з повсякденним буттям людини і показали, що це світ комфортного, зрозумілого у своїх межах існування, і саме в ньому відбувається самоідентифікація кожного індивіда. Концепт «культурні практики» розроблявся в контексті дослідження популярної культури, і фіксує такі нові аспекти функціонування сучасної культури як її колективне споживання і створення, що потребує естетизації навколишнього середовища, певної театралізації поведінки. Таким чином, однією з загальних тенденцій розвитку культури другої половини ХХ – початку ХХІ століть є естетизація повсякденності через культурні практики. Естетизація повсякденного світу має багато образів-симулякрів, інтерпретацій. Представники методології Culture Studies показали, що на зміну спеціалізованим формам культури прийшли нові зразки і норми соціальної поведінки, які міцно закріплюються у культурних практиках повсякдення. Одною із потужніших культурних практик на сьогодні, що трансформує культуру, є туризм.

З одного боку, зміст культурних практик визначає функціональне завдання: репрезентація повсякденної діяльності, з іншого – їх осмислення і концептуалізація – створює ідеологію, яка виходить за межі практичних завдань. Фактично, концептуалізація культурних практик відіграє провідну роль у створенні індустрії дозвілля, креативних індустрій [2].

Весь контекст культурних практик туризму орієнтований на видовище, презентацію і на певну театралізацію культури повсякдення. Репрезентація, як відомо це є лицедійство, один зі складників театральності, і реалізується вона через невербальну поведінку (жест, міміку, позу), зовнішній вигляд, голос (інтонацію), декорації, простір, що навколо.

В нашому дослідженні, ми виокремили три форми культурних практик:

1. *Історичні реконструкції*. Які можуть бути пов'язані з воєнними подіями, з побутом та повсякденним життям чи мати форму рольової гри на історичні сюжети. Це справжній народний рух, який має перед собою наукову мету і використовує метод рольових ігор та наукового експерименту, це справжнє хобі для людей різного віку, статі, соціального положення.

Історико-театральна реконструкція відтворює культуру та духовне життя цілого народу чи маленького етносу, побут та елементи повсякденного життя у певній історичній період. Клуби історичної реконструкції та їх учасники користуються попитом, повагою, їх запрошують прийняти участь у великих заходах та масових святах, а іноді і під час зйомок кінострічок (особливо у історичні та костюмовані картини, фентезі). Прикладом може служити кінострічка «Волкодав», під час якої було запрошено реконів для створення спеціальних доспехів. В Одесі, у дитячому будинку «Жемчужина», учні своїми руками, самі організували музеї і створили декілька образів лицарів, створюючи для них одяг. Серед відомих реконструкторів історії можна назвати Толкієністів (прихильників творчості письменника Толкієна і Рольовиків).

Участь у реконструкціях та рольових іграх дуже затратна справа, але має шляхетну мету: виховує дисципліну та взаємоповагу, патріотизм та любов до

рідної культури, силу волі та вміння працювати у команді. Головною особливістю реконів є те, що вони відкрито не демонструють свою приналежність до будь якої релігії чи політики, вони дистантуються від таких тем. Це стосується таких спірних тем, як війна, нацистський рух і таке інше.

Підготовка до проведення історичних реконструкцій містить у собі наступні частини: Театралізована частина (сценографія та оформлення місця дії, розробка костюмів та підготовка військової зброї; Вивчення історичного матеріалу, біографічних даних, документів тощо; Спецефекти каскадери, піротехніка.

Глядач у такому виді реконструкції не є активним, він лише спостерігає за дійством, але дуже часто у туристичних практиках використовують такі форми як майстер – класи по виготовленню зброї чи грошей, фото зони з використанням костюмів та реквізиту.

В Україні історична реконструкція практично не розглядається з позиції комерційного туризму, в той час як досвід деяких країн Європи дозволяють казати про такий вид туристичного менеджменту як про дієвий засіб приваблювання туристів в країну та отримання інвестицій. Наприклад, у Польщі, в Голубдобженському замку, протягом більш ніж двадцяти років проводиться фестиваль, куди зїджаються «лицарі» з Франції, Англії, Іспанії, Німеччини, Чехії, та інших країн. Іншим прикладом є «Грюнвальдська битва», в якій беруть участь лицарі з братств. Ці два приклади, коли фестиваль історичної реконструкції вже давно є комерційним продуктом міжнародного туризму. Такі форми туристичного бізнесу можуть стати брендом міста чи певної території. Крім розважальної мети, історичні реконструкції виконують пізнавальну функцію. Однак є тут і недоліки. Наприклад, історичні реконструкції потребують ретельної та довгої підготовки (тут можна порівняти з містеріями у Середньовіччі), сезонність заходів, та низку активність глядача, який є тільки спостерігачем подій.

2. Турніри чи бугурти. Вони можуть бути як спортивними так і історичними, пов'язаними з певною епохою (наприклад, Середньовіччя). Це реконструкція військових подій минулого. Підготовка до організації та проведення починається з вивчення історичних джерел, вивчення видів зброї, костюмів героїв. Турніри можуть бути постановочними, в яких демонструється певний фрагмент битви (наприклад, Битва при осаді Шипки чи визволення Одеси) чи спортивними, де глядач може виступати у ролі активного учасника.

3. Театралізовані атракції. Це певні ритуальні чи обрядові дійства, метою яких є знайомство відвідувачів з історією та побутом, національними особливостями того чи іншого регіону. Атракції – це система розваг і заходів, спрямованих сформувати позитивне враження на туриста. Вони є важливим елементом повноцінного відпочинку. В таких видах атракцій глядач може приймати активну участь, йому дозволяють торкатися певних речей, перевдягатися в костюми певного історичного періоду, приймати участь в ритуальних чи обрядових дійствах. Наприклад, тур в Музей архітектури та побуту гуцулів на Гуцульщині чи Садиба «У опришків» на Закарпатті, чи поїздка на конях у Словачії. Атракції — це те, за чого людина залишає свій дім і вирушає у туристичну подорож. Безпосереднє проведення розважального заходу також потребує раціонального підходу. Отже,

планування і проведення атракцій - це дуже відповідальна справа, в якій необхідно враховувати всі деталі [5].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що мистецтво тісно пов'язане з туризмом, і водночас туризм входить у систему широкої мистецької реальності, що пов'язана з культурними практиками. Така взаємообумовленість говорить про те, що існує певна рефлексія туризму як фактор творення культури.

Іспанський дослідник Оскар Корнаго виокремлює три складники театральності: по-перше, це погляд іншого, без якого театральність не може існувати; по-друге, будь-яка театральна ситуація стає можливою лише в момент свого функціонування. Як приклад театральної ситуації в будь-якій культурі, дослідник розглядає перевдягання. Ситуація з перевдяганням театралізується за рахунок погляду іншого. Якщо перевдягання не потребує погляду іншого, воно сприймається не як перевдягання, а як специфічний одяг у конкретній ситуації.

Третій складник театральності, за Корнаго, - це феномен репрезентації, тобто динаміка обману та удавання, що лежить в основі акторської гри: актор, що ховається за персонажем, або персонаж, роль якого виконує актор [6, с. 3].

Для досягнення театральності потрібно: 1. Спеціально обладнане місце дії. 2. Дійство, показне і нарочите, як видовище. 3. Дійові особи, тобто видимі виконавці дійства.

Сьогоднішній відвідувач (і глядач) стає все вимогливішим. Його не задовольняє сухе мовлення, надокучає одноманітна заштампована мова, він розраховує на видовищність дійства, репрезентацію.

Проаналізовані нами культурні практики туристичної діяльності – це не тільки засіб розвитку туризму, а й конструювання, модулювання чи маніпулювання нашою пам'яттю. Однак, всі вчені вказують на такий момент як етичний аспект, тому для створення реконструкцій чи театралізованих дійств (атракцій) слід залучати широке коло спеціалістів, і тоді ми зможемо не тільки зберегти нашу культурну спадщину, а й продовжити її, актуалізувати в сучасні обставини, і передати наступному поколінню.

Список використаних джерел:

1. Баканурський А.Г. Театрально-драматичний словник ХХ століття/А.Г.Баканурський, В.В.Корнієнко. – К.: Знання України, 2009. – 319 с.
2. Меднікова Г. С. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова концепт «культурні практики» та його роль в трансформації сучасної культури. Електронний ресурс: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18161/1/Mednikova.pdf>
3. Аванесова Г.А., Купцова И.А. Коды культуры: понимание сущности, функциональная роль в культурной практике // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по матер. XLVII междунар. науч.-практ. конф. № 4(47). – Новосибирск: СибАК, 2015.
4. Социальные коммуникации: профессиональные и повседневные практики. Сб. статей / Под ред. В.В. Козловского, А.М. Хохловой. Выпуск 4. СПб.: Интерсоцис, Скифия-Принт, 2011. — 308 с.
5. Климко І.Г. Культурні практики туризму в контексті глобалізаційних проблем сучасності / Ірина Григорівна Климко // Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. – К.: ПП «Видавництво «Гілея», 2017. – Вип. 122 (№ 7). – С. 298 – 302.

6. Шестопап О. Г. Театральність як перцептивна категорія у контексті сучасних міждисциплінарних досліджень / О. Г. Шестопап. - Літературознавчі студії, 2013. - 7с.
7. Посохов І.С. «Історичні реконструкції» як форма культурно-пізнавального туризму: теоретичні аспекти./Географія та туризм. - 2014. - Вип.28. - С.103-112.

РОЗШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПОЛЯ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ ЗАСОБАМИ ІММЕРСИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

канд. пед. наук Гривко Антоніна Вікторівна¹
канд. соц. ком. Ситник Олексій Валерійович²

¹Інститут педагогіки НАПН України

*²Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка
Україна*

Тенденція розширення інформаційно-функціонального поля сучасних підручників пов'язана з необхідністю створення продукту, здатного конкурувати з більш динамічними, інтерактивними джерелами інформації, які візуально є значно привабливішими у зв'язку з застосуванням мультимедійних та інтерактивних елементів, наданням користувачу зручних інструментів оперування інформацією (пошук, сортування, збереження, опрацювання тощо) завдяки використанню можливостей таких технологій, як гіпертекстуальність, персоналізація, геолокація, трансмедіація тощо [1, с. 97].

Одним із продуктивних сучасних напрямів трансформації підручника, що дає можливість як розширити функціональність структури навчальної книги, так і осучаснити її зміст, є технологічна конвергентність – характеристика засобу навчання, в якому інтегруються різні способи передавання змісту (тексту, звука або відео). У такому разі інформаційно-функціональне поле підручника (як паперового носія інформації) розширюється шляхом упровадження ресурсів різних каналів комунікації, зокрема, Інтернету. Прикладом технологічної конвергентності в поліграфії є застосування іммерсивних інформаційних технологій (за К. Бейвором – технології передавання інформації в багатьох напрямках і за допомогою декількох каналів сприймання [2]). До них належить технологія маркерної доповненої або аугментованої реальності (AR – Augmented Reality, що означає «розширена реальність», «реальність, доповнена віртуальними елементами» – проектування будь-якої цифрової інформації на екранах будь-яких пристроїв [2] для створення синтетичного середовища, у якому об'єкти фізичного (реального) доповнюються (або підтримуються) комп'ютерно генерованими сенсорними відомостями (звук, відео, динамічна графіка, зображення, тощо) [5]). За допомогою зображень-маркерів (наприклад QR-кодів), розміщених на сторінках підручника, а також спеціально розробленого додатка для розпізнавання таких маркерів за допомогою камери смартфона або планшетного комп'ютера ця технологія надає можливість для

демонстрації 3D-моделей, презентацій в режимі 360°, процесів і явищ, систем, тощо (вимір «текст»), урізноманітнити роботу учнів із полікодовими текстами (вимір «діяльність» – знайомитися з різними поглядами, досліджувати, порівнювати й зіставляти інформацію та ін.), а з іншого – контролювати, спрямовувати пізнавальну активність учнів у визначеному навчальними завданнями напрямі [1, с. 97].

Аналіз науково-педагогічної літератури [3; 4; 5; 6; 7] дає змогу окреслити можливості розглядуваної технології в розширенні функціонально-інформаційного поля підручників: а) візуалізація теоретичних відомостей; б) віртуальний інструментальний супровід лабораторних робіт; в) підтримка навчальних проєктів; г) урізноманітнення системи завдань (наприклад, такими, для розв'язання яких необхідним є паралельне використання відеохостингів або інших Інтернет-ресурсів; завданнями для самоконтролю й самооцінювання, наприклад, за допомогою віртуальних диктантів, ілюстрованих тестів та ін.); д) гейміфікація навчання – ігрові форми навчальної діяльності з інтерактивними елементами; в) необмежений обсяг додаткової інформації водночас із чіткою спрямованістю її (посилання для миттєвого переходу на окремі ресурси, дидактична доцільність яких визначається авторами підручника).

Результати низки досліджень засвідчили позитивний вплив використання технології доповненої реальності в навчальному процесі на підвищення пізнавальної мотивації та рівня навчальних досягнень здобувачів освіти [8, с. 19]. Отже, використання в підручниках згаданих технологій дає можливість полегшити сприйняття, осмислення, розуміння й активне засвоєння учнями навчального матеріалу, мотивувати пізнавальну активність учнів, забезпечити когнітивний і емоційний практичний досвід здобувачів освіти, необхідний для набуття ними критично важливих у сучасному інформаційно перенасиченому суспільстві навичок.

Список використаних джерел:

1. Гривко А. В., Ситник О. В. Трансформації підручника як сучасного медіа в аспекті формування в учнів читацьких умінь. *Проблеми сучасного підручника*. 2017 (19). С. 92 – 101.
2. Доповнена, віртуальна та інші реальності. *IT-enterprise*. URL: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/dopolnennaja-virtualnaja-i-prochie-realnosti>
3. Сироватський О. В. та ін. Розробка програмного забезпечення розширеної реальності для освітніх цілей. У: *Комп'ютерні науки та програмна інженерія: Матеріали 1-го студентського семінару (CS & SE @ SW 2018), Кривий Ріг, Україна, 30 листопада 2018 року*. Праці семінару CEUR, 2018. С. 193 – 225.
4. Chang, G., Morreale, P., & Medicherla, P. Applications of augmented reality systems in education. *Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2010 / D. Gibson & B. Dodge (Eds.)*. Chesapeake, VA: AACE. 2010. P. 1380 – 1385.
5. Cieutat, J.-M., Hugues, O., Ghouaiel, N.: Active Learning based on the use of Augmented Reality Outline of Possible Applications: Serious Games, Scientific Experiments, Confronting Studies with Creation, Training for Carrying out Technical Skills. *International Journal of Computer Applications*. 46(20), 31–36. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal00739730/document> (2012).

6. Dünser, A., Steinbügl, K., Kaufmann, H., & Glück, J. (2006). Virtual and augmented reality as spatial ability training tools. Proceedings of the 7th ACM SIGCHI New Zealand chapter's international conference on Computer-human interaction: design centered HCI, 125-132. Christchurch, New Zealand
7. Freitas, R., & Campos, P. (2008). SMART: a System of augmented reality for teaching 2nd grade students. Proceedings of the 22nd British Computer Society Conference on Human-Computer Interaction (HCI 2008), 27-30. Liverpool John Moores University, UK.
8. Lee K. Augmented Reality in Education and Training. *TechTrends*. 2012. Volume 56, Number 2. P. 13 – 21.

УКРАЇНЬСЬКА ЕСТРАДНА ПІСНЯ: НОВИЙ ВИТОК РОЗВИТКУ

заслужений діяч мистецтв України, доцент Овсяннікова Наталія Юрївна
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Україна

Сучасне музикознавство не можна уявити без дослідження естради, зокрема естрадної пісні. Наукові розвідки з даної тематики зустрічаємо у працях: О. Грачової, Н. Дрожжиної, Т. Кулаковської, Я. Левчук, М. Мозгового, В. Тормахової, О. Шевченко та ін..

У період 2000-2010 рр. помічаємо вторгнення масової західної музики в український медіакультурний простір, що негативно позначилося на українській музиці, яка поступово втратила свій зміст, хоча була доволі популярною у 90-х. Багато гуртів, які були визнані найкращими того часу, припинили своє існування – Аква Віта, Четверта спроба, Плач Сремії, Мертвий півень, Фантом-2, Ван Гог, Степ, Шао-Бао, Вхід у змінному взутті (ВУЗВ), як і діяльність окремих виконавців – Юрка Юрченка, Сестрички Віки, Ольги Юнакової, Марини Одольської та ін..

На початку 2000 років, українська сцена перетворилася на справжній шоу-бізнес, в якому переважали комерціалізація, постановка дорогих шоу, поява яскравих образів виконавців. З 2002 року головним джерелом музичного життя країни стають канали «М1», «MTV-Україна», «OTV», які сприяють розкрутці українських виконавців та піднесенню їхньої творчості на новий рівень. Це значно розширює можливості артистів, їх діяльність «розкручується», з'являється більша база слухачів.

Справжнім проривом в історії української естради стає перемога Руслани у 2004 році на конкурсі «Євробачення» з піснею «Дикі танці», яка ввібрала в себе різноманітні елементи українських народних мотивів.

Останніми роками спостерігаємо новий виток в українській музичній індустрії. Це спричинене наслідками Майдану та складній ситуації в країні, яка склалася на Сході. З 2014 року гастрольну діяльність російських артистів було призупинено, що сприяло поверненню до національної музичної культури. Українські артисти отримали шанс заявити про себе. Події 2013-2014 років значно змінили свідомість українців, відродивши дух свободи та національного відродження.

У 2016 році Україна знову змогла пишатися перемогою у «Євробаченні». Джамала та її пісня «1944» дуже глибоко проникла у серця слухачів, оскільки

виступ був надто емоційним і змістовним. Пісня переможниці стала справжнім гімном боротьби Кримських татар за їхні права.

Сучасна естрадна музика вражає новим звучанням, поетикою та мелодикою, як у музичному мисленні, так і в чуттєвому розумінні. Також розширилася тематика та зміст пісень, що формують новий естрадно-пісенний стиль в Україні, який має три основних напрямки:

- Фолк-рок з елементами пісенно-романсового початку;
- Лірична естрадна пісня з елементами танцювальних ритмів і джазовим інструментально-вокальним саундом;
- Різноманітні прояви стилістики R&B – реп, хіп-хоп, елементи року та попсовості [с. 147].

Відповідно до них, українська естрадна пісня розгалужується на жанри: поп-шлягерний (у цьому стилі працюють Альоша, Макс Барських, Юлія Войс, Катя Бужинська, Діма Клімашенко, Міла Нітіч, Monatik та інші), естрадно-романсовий (представниками даного напрямку є Тіна Кароль, Олександр Пономарьов, Віталій Козловський, Славко Вакарчук), фолк-естрадний (Тоня Матвієнко, Ілларія, КНАУАТ), естрадно-джазовий (Джамала, Гайтана), шансон (О. Винник, Т. Дьяченко) [1, с. 181-182].

Відмічаємо, що сучасна українська естрадна пісня все частіше користується фольклорною лексикою, застосовуючи мелодію, тембральне забарвлення та елементи народного співу у вокальному виконавстві естрадних пісень. Також спостерігається використання народного інструментарію, який поєднується з електричними музичними інструментами. Подібні поєднання зустрічаємо у творчості гуртів KAZKA, ONUKA, Shadazz, YUKO, MARUV, Brunettes Shoot Blondes та окремих виконавців – Івана Наві, LAUD, Кіри Мазур, КНАУАТ та інших.

Концерти українських виконавців набувають видовищності, вражають нестандартними підходами до номерів й яскравими образами виконавців, що перетворює концерт на справжнє шоу. К. Цайтлер відмічає «24 музичних проривів України, які зворушили світ» і це приємно, що українські виконавці знайшли своє місце у світовому культурному просторі. Серед виконавців, яких зазначає автор, наступні: Pur:Pur, SunSay, 5'nizza, Люк, Скрябін, Океан Ельзи, BB, ТНМК, Бумбокс, ДахаБраха, Ріанобой, Джамала, Іван Дорн, The Hardkiss, ONUKA та інші [2].

Отже, українська естрада стає універсальною, без ментально-етнічних обмежень із синтезом національних традицій та інновацій. Вона формує культуру нації, зміцнює її духовний потенціал та зберігає у вигляді музичних форм для історичної спадщини наступних поколінь, несе в собі мораль та емоційне забарвлення. Потужний потенціал української нації є рушієм культурного процесу та запорукою розквіту українського пісенного мистецтва.

Список використаних джерел:

1. Рябуха Т. М. Витоки та інтонаційні складові української пісенної естради. Дис. на здобуття наук. ступ. канд. мистецтвознавства. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Харків, 2017. 203 с.
2. Цайтлер К. 24 музыкальных прорыва Украины, которые потрясли мир [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://24tv.ua/ru/24_muzykalnyh_proryva_ukrainy_kotorye_potrjasli_mir_n603405. Дата обращения 30.05.2019.

SEKCJA 13. NAUKI FIZYKO-MATEMATYCZNE

ДИФЕРЕНЦІЮВАННЯ ДИСПЕРСІЙНОГО РІВНЯННЯ У ДИФРАКЦІЙНІЙ ЗАДАЧІ ДЛЯ НЕОБМЕЖЕНОГО ДВОВИМІРНОГО ПЕРІОДИЧНОГО ШАРУВАТОГО СЕРЕДОВИЩА

Казанко Олександр Віталійович, Пенкіна Ольга Євгеніївна
Український державний університет залізничного транспорту
Україна

Дифракція є характерним фізичним явищем, яким супроводжується будь-яке розповсюдження електромагнітного коливання у просторі, що виявляється у зміні характеристик хвилі (амплітуди, фази, частоти, напрямку розповсюдження, поляризації тощо), тобто у зміні форми електромагнітної хвилі. Наукове та технічне застосування явища дифракції доволі різноманітне. Фактично, йдеться мова про розвиток та вдосконалення різноманітних технологій керування формою електромагнітних хвиль у процесі їх розповсюдження. Безпосереднє відношення до таких технологій мають наступні науково-технічні напрямки: рентгеноскопія, радіолокація, антенна техніка, електроніка та багато інших. Зокрема, розробка й модернізація багатьох пристроїв обробки, зв'язку передачі та прийому інформації (сигналів), також, принципи функціонування електронних мікроскопів щільно пов'язані з фізикою електромагнетизму, а отже, у тому чи іншому сенсі пов'язані з явищем дифракції та процесами розповсюдження електромагнітних хвиль. Стає зрозумілою необхідність нових підходів і подальшого розвитку кількісних методів дослідження та опису явища дифракції. Один з шляхів закласти основу у теорії дифракції базується на уявленнях про поведінку плоскої монохроматичної електромагнітної хвилі в однорідному й ізотропному середовищі та у виведенні хвильового рівняння для такого середовища. Запишемо рівняння Максвелла для незарядженого середовища (у такій формі диференціальні рівняння Максвелла викладаються, наприклад, у [8]).

$$\operatorname{rot} H = \frac{1}{c} \frac{\partial}{\partial t} D, \quad \operatorname{rot} E = -\frac{1}{c} \frac{\partial}{\partial t} B, \quad (1)$$

де:

t – незалежна часова змінна,
 E – напруженість електричного поля,
 H – напруженість магнітного поля,
 B – вектор магнітної індукції,
 D – вектор електричної індукції,
 ε – діелектрична проникність,
 μ – магнітна проникність,
 c – швидкість світла в даному середовищі.

Хвильове рівняння для однорідного та ізотропного середовища може бути отримано з рівнянь Максвелла у наведеній вище формі. З такою метою

систему (1) необхідно довизначити, оскільки ця система, взагалі кажучи, несумісна, тобто потребує введення додаткових рівнянь. У теорії дифракції такими додатковими рівняннями є так звані матеріальні рівняння. В ізотропному, однорідному, лінійному, локальному середовищі матеріальні рівняння мають вигляд (діелектрична та магнітна проникність ε , μ є сталими) [5].

$$D = \varepsilon E, \quad B = \mu H, \quad (2)$$

Застосуємо операцію ротор до обох частин 2-го рівняння системи (1):

$$\operatorname{rot}^2 E = -\frac{1}{c} \operatorname{rot} \frac{\partial}{\partial t} B \Leftrightarrow \operatorname{rot}^2 E = -\frac{1}{c} \frac{\partial}{\partial t} (\operatorname{rot} B) \Leftrightarrow \operatorname{rot}^2 E = -\frac{1}{c} \frac{\partial}{\partial t} \operatorname{rot} \mu H \Leftrightarrow \operatorname{rot}^2 E = -\mu \frac{1}{c} \frac{\partial}{\partial t} \frac{1}{c} \frac{\partial}{\partial t} D$$

Для двократної операції ротор у лівій частині останнього рівняння застосуємо відому з векторного аналізу формулу:

$$\operatorname{rot}^2 \cdot = \operatorname{grad} \operatorname{div} \cdot - \operatorname{div} \operatorname{grad} \cdot = \operatorname{grad} \operatorname{div} \cdot - \Delta \cdot,$$

де:

$\Delta \cdot = \operatorname{div} \operatorname{grad} \cdot$ – оператор Лапласа (лапласіан).

Оскільки середовище, що розглядається незаряджене, то $\operatorname{div} E = 0$, маємо%

$$-\Delta E = -\mu \frac{1}{c^2} \frac{\partial^2}{\partial t^2} \varepsilon E \Leftrightarrow \Delta E = k^2 \mathbf{n}^2 \frac{\partial^2}{\partial t^2} E, \quad (3)$$

де:

$\mathbf{n} = \sqrt{\varepsilon \mu}$ – коефіцієнт заломлення.

Рівняння (3) є хвильовим рівнянням для однорідного й ізотропного середовища. Для неоднорідних середовищ хвильове рівняння значно ускладнюється. Виведенню такого рівняння присвячена, наприклад, фундаментальна робота радянського математика С. Л. Соболева «Хвильове рівняння в неоднорідному середовищі», Праці Сейсмологічного інституту АН СРСР, 1930 р. Розглянемо плоску монохроматичну хвилю, що розповсюджується в однорідному та ізотропному середовищі $E = e^{-i\omega t} E_0$ (ω – циклічна частота). Підставимо E у рівняння (3):

$$\Delta E_0 = k^2 \mathbf{n}^2 \frac{\partial^2}{\partial t^2} e^{-i\omega t} E_0 \Leftrightarrow \Delta E_0 + k^2 \mathbf{n}^2 E_0 = 0, \quad (4)$$

де:

$k = \frac{\omega}{c}$ – хвильове число.

Таким чином, було отримано хвильове рівняння плоских монохроматичних хвиль в однорідному й ізотропному середовищі (4). Це рівняння також іменують рівнянням Гельмгольца [7].

До наступного за складністю етапу в побудові теорії дифракції справедливо віднести теорію розповсюдження хвиль у кусково-однорідних

середовищах (коефіцієнт заломлення є кусково-сталою функцією просторових аргументів). Ця теорія може бути виділена в окремий підрозділ загальної теорії дифракції та, як покаже практика, успішно застосовуватись при розв'язанні багатьох науково-технічних задач. З іншого боку, задачі про дифракцію електромагнітних хвиль у середовищах з кусково-сталим коефіцієнтом заломлення зводяться до граничних задач для векторного рівняння Гельмгольца типу (4) [2,7]. Питанням вирішення скалярних граничних задач для рівняння Гельмгольца присвячена доволі обширна теорія у математиці – теорія лінійних диференціальних рівнянь у часткових похідних 2-го порядку. Скалярні диференціальні рівняння, на відміну від векторних диференціальних рівнянь, сьогодні стають одним з ключових засобів математичного опису фізичної дійсності, для яких була розроблена цілісна теорія.

Теорія диференційних рівнянь з частковими похідними може служити основою в апараті кількісного опису дифракційних явищ у кусково-однорідних середовищах. З урахуванням такої обставини цілком розумним представляється зробити ставку на можливість здійснення переходу від векторного рівняння (4) до аналогічного скалярного рівняння. У ряді задач перехід від векторних рівнянь до скалярних хвильових рівнянь вдається здійснити за рахунок вибору системи координат та поляризації.

До класичних дифракційних задач, які розв'язуються при умовах, що простір взаємодії є кусково-однорідне середовище, відносяться, наприклад, такі задачі: задача про розсіяння плоских електромагнітних хвиль на круговому ідеально провідному циліндрі, розсіяння на ідеально провідній сфері, дифракція на щілині (дифракція Фраунгофера або дифракція Френеля), дифракція на решітці (дифракція Брегга [5]).

Нижче розглядається скалярне двовимірне рівняння Гельмгольца з кусково-сталим коефіцієнтом заломлення (шукана функція є функцією двох незалежних просторових змінних):

$$\Delta u + k^2 n^2 u = 0 \quad (5)$$

де:

$\Delta u = \operatorname{div} \operatorname{grad} u$ – оператор Лапласа,

$u = u(x, y)$ – шукана функція, n

n – коефіцієнт заломлення – кусково-стала функція.

Таке рівняння є лінійним диференціальним рівнянням з частковими похідними, яке може бути розв'язане методом розділення змінних [7]. Наведемо загальну схему методу.

Нехай H – сепарабельний простір Гілберта, та нехай $\{e_k\}$ – повна ортогональна система (базис) у цьому просторі H . Фіксуємо деяку функцію $u \in H$. Як відомо, ця функція u розкладається в ряд Фур'є по базису $\{e_k\}$:

$$u = \sum_n^{\infty} a_n e_n,$$

д:є

$$a_n = \frac{(u, e_n)}{\|e_n\|^2} - \text{коефіцієнти Фур'є.}$$

Підставимо функцію u у рівняння Гельмгольца (5):

$$\begin{aligned} \Delta u + k^2 \mathbf{n}^2 u &= \sum_n^{\infty} \operatorname{div} \operatorname{grad} a_n e_n + k^2 \mathbf{n}^2 a_n e_n = \sum_n^{\infty} \operatorname{div}(e_n \operatorname{grad} a_n) + \operatorname{div}(a_n \operatorname{grad} e_n) + k^2 \mathbf{n}^2 a_n e_n \\ &= \sum_n^{\infty} \operatorname{grad} e_n \operatorname{grad} a_n + e_n \operatorname{div} \operatorname{grad} a_n + \operatorname{grad} e_n \operatorname{grad} a_n + a_n \operatorname{div} \operatorname{grad} e_n + k^2 \mathbf{n}^2 a_n e_n \\ &= \sum_n^{\infty} 2 \operatorname{grad} e_n \operatorname{grad} a_n + e_n \Delta a_n + a_n \Delta e_n + k^2 \mathbf{n}^2 a_n e_n. \end{aligned}$$

В ортогональних координатах $\operatorname{grad} e_n \operatorname{grad} a_n = 0$, тобто маємо:

$$\Delta u + k^2 \mathbf{n}^2 u = \sum_n^{\infty} e_n \Delta a_n + a_n \Delta e_n + k^2 \mathbf{n}^2 a_n e_n.$$

Додаємо та віднімаємо доданок β^2 :

$$\Delta u + k^2 \mathbf{n}^2 u = \sum_n^{\infty} e_n \Delta a_n + a_n \Delta e_n + (k^2 \mathbf{n}^2 + \beta_n^2 - \beta_n^2) a_n e_n.$$

Перегрупуємо доданки:

$$\Delta u + k^2 \mathbf{n}^2 u = \sum_n^{\infty} (\Delta a_n - \beta_n^2 a_n) e_n + (\Delta e_n + (k^2 \mathbf{n}^2 + \beta_n^2) e_n) a_n.$$

Вважаючи функцію u розв'язком рівняння (5), отримаємо:

$$\Delta u + k^2 \mathbf{n}^2 u = \sum_n^{\infty} (\Delta a_n - \beta_n^2 a_n) e_n + (\Delta e_n + (k^2 \mathbf{n}^2 + \beta_n^2) e_n) a_n \equiv 0, \quad (6)$$

З останнього перетворення (6) стає зрозумілим, що рівність нулю члена $\Delta e_n + (k^2 \mathbf{n}^2 + \beta_n^2) e_n$ тягне рівність нулю і члена $\Delta a_n - \beta_n^2 a_n$. Т. ч., виникає задача про побудову такого базису $\{e_k\}$ (у просторі H), кожний елемент якого задовольняє диференціальному рівнянню $\Delta e_n + (k^2 \mathbf{n}^2 + \beta_n^2) e_n$. Таку задачу розглядають як самостійну задачу й іменують задача Штурма-Ліувілля. В типових курсах по теорії диференціальних рівнянь з частковими похідними задача Штурма-Ліувілля формулюється як спектральна задача, тобто задача на власні значення та власні функції для лінійного диференціального оператора 2-го порядку у даному просторі Гільберта. Загальним питанням розв'язання задачі Штурма-Ліувілля виділена певна частина у теорії диференціальних рівнянь з частковими похідними. У тому числі питанням розширення класичного поняття похідної (узагальненню похідної за Соболевим), побудовам повних функціональних просторів (просторів Соболева) та розробці спеціального поняттєвого апарату, що дозволяє

говорити про граничні задачі у термінах узагальнених похідних (узагальнення похідної за Соболевим, як виявилось, виникають суттєві складності у розумінні терміну «гранична задача» [3]).

Одним із класів кусково-однорідних просторових середовищ, які широко застосовуються на практиці, є клас так званих періодичних шаруватих середовищ. Розв'язання граничної задачі для рівняння Гельмгольца методом розділення змінних, як було вище зазначено, співвідноситься з розв'язанням задачі Штурма-Ліувілля – задачею на власні значення та власні функції для лінійного диференціального оператора 2-го порядку стосовно двовимірних періодичних необмежених шаруватих середовищ.

Задача Штурма-Ліувілля еквівалентна лінійному диференціальному рівнянню з параметром β , яке має наступний вигляд

$$\left(\frac{1}{\mu} \dot{Z}\right)' + \frac{1}{\mu} \sigma_{\beta}^2 Z = 0, \quad (7)$$

де:

$$\sigma_{\beta}^2 = k^2 n^2 + \beta^2, \quad \beta - \text{спектральний параметр,}$$

Z – власна функція, що відповідає власному значенню β [1,2].

За теоремою Флоке шукані власні функції Z мають задовольняти граничним умовам $\Lambda Z(x-l) = Z(x)$, $\Lambda \frac{1}{\mu} \dot{Z}(x-l) = \Lambda \frac{1}{\mu} \dot{Z}(x)$ (Λ – число Блоха).

Відносно параметру β ці граничні умови утворюють рівняння, яке пов'яже умови розв'язання задачі Штурма-Ліувілля з параметрами дифракційної задачі – дисперсійне рівняння. Якщо припустити, що функція Z_{β} задовольняє граничній умові $\Lambda Z_{\beta}(x-l) = Z_{\beta}(x)$, то, фактично, дисперсійне рівняння для шаруватого необмеженого періодичного середовища має вигляд

$$\Lambda \frac{1}{\mu} \dot{Z}(x-l) = \frac{1}{\mu} \dot{Z}_{\beta}(x). \quad (8)$$

де:

d – будь-яка точка, що належить періоду середовища [2].

Представлена робота спрямована на розвиток аналітичних підходів у дослідженні дисперсійного рівняння для періодичних двовимірних шаруватих структур. Зокрема, увага приділяється визначенню першої та другої похідної від власної функції задачі Штурма-Ліувілля по спектральному параметру β . Отримано диференційне рівняння до простору, розв'язків якого належить шукана похідна. Таке рівняння виявляється лінійним неоднорідним диференціальним рівнянням 2-го порядку з кусково-сталими коефіцієнтами.

Задамо параметру β приріст τ при довільному значенні: $\beta + \tau$. Тоді для розв'язків Z_{β} , $Z_{\beta+\tau}$ отримаємо наступні тотожності:

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_\beta\right)' + \frac{1}{\mu}\sigma_\beta^2 Z_\beta \equiv 0, \quad \left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta+\tau}\right)' + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta+\tau}^2 Z_{\beta+\tau} \equiv 0,$$

Знайдемо різницю тотожностей:

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta+\tau}\right)' - \left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_\beta\right)' + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta+\tau}^2 Z_{\beta+\tau} - \frac{1}{\mu}\sigma_\beta^2 Z_\beta \equiv 0,$$

Перетворимо тотожність додавши і віднявши доданок виду $\sigma_\beta^2 Z_{\beta+\tau}$:

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta+\tau}\right)' - \left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_\beta\right)' + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta+\tau}^2 Z_{\beta+\tau} - \overbrace{\sigma_\beta^2 \frac{1}{\mu} Z_{\beta+\tau} + \sigma_\beta^2 \frac{1}{\mu} Z_{\beta+\tau}}^{=0} - \frac{1}{\mu}\sigma_\beta^2 Z_\beta \equiv 0,$$

перегрупуємо доданки:

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta+\tau}\right)' - \left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_\beta\right)' + (\sigma_{\beta+\tau}^2 - \sigma_\beta^2) \frac{1}{\mu} Z_{\beta+\tau} + \sigma_\beta^2 \frac{1}{\mu} (Z_{\beta+\tau} - Z_\beta) \equiv 0,$$

розділимо обидві частини останньої тотожності на $\tau \neq 0$:

$$\left(\frac{1}{\mu} \frac{\dot{Z}_{\beta+\tau} - \dot{Z}_\beta}{\tau}\right)' + \frac{\sigma_{\beta+\tau}^2 - \sigma_\beta^2}{\tau} \frac{1}{\mu} Z_{\beta+\tau} + \sigma_\beta^2 \frac{1}{\mu} \frac{Z_{\beta+\tau} - Z_\beta}{\tau} \equiv 0.$$

Введемо позначення $\psi_\tau = \frac{Z_{\beta+\tau} - Z_\beta}{\tau}$, отримаємо лінійне неоднорідне диференціальне рівняння 2-го порядку (в узагальнених похідних) відносно функції ψ_τ :

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{\psi}\right)' + \sigma_\beta^2 \frac{1}{\mu} \psi = -\frac{\sigma_{\beta+\tau}^2 - \sigma_\beta^2}{\tau} \frac{1}{\mu} Z_{\beta+\tau} \quad (9)$$

Якщо границя існує при $\tau \rightarrow 0$ то $\psi_{\tau \rightarrow 0} = \frac{\partial}{\partial \beta} Z_\beta$. З іншого боку функція $\psi_{\tau \rightarrow 0}$ є одним із розв'язків рівняння (9), з якого отримуємо:

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{\psi}\right)' + \sigma_\beta^2 \frac{1}{\mu} \psi \equiv -2\beta \frac{1}{\mu} Z_\beta. \quad (10)$$

Покажемо, що аналогічні перетворення можуть бути застосовані для визначення 2-ої похідної. Задамо параметру β приріст τ при довільному значенні.

Для розв'язків $Z_{\beta-\tau}$, $Z_{\beta+\tau}$, Z_β , Z_β , маємо три наступні тотожності:

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_\beta\right)' + \frac{1}{\mu}\sigma_\beta^2 Z_\beta \equiv 0, \quad \left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta+\tau}\right)' + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta+\tau}^2 Z_{\beta+\tau} \equiv 0, \quad \left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta-\tau}\right)' + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta-\tau}^2 Z_{\beta-\tau} \equiv 0$$

Знайдемо різницю тотожностей:

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta+\tau}\right)' - 2\left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_\beta\right)' + \left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta-\tau}\right)' + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta+\tau}^2 Z_{\beta+\tau} - 2\frac{1}{\mu}\sigma_\beta^2 Z_\beta + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta-\tau}^2 Z_{\beta-\tau} \equiv 0$$

$$\left(\frac{1}{\mu}\dot{Z}_{\beta+\tau} - 2\dot{Z}_{\beta} + \dot{Z}_{\beta-\tau}\right) + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta+\tau}^2 Z_{\beta+\tau} - 2\frac{1}{\mu}\sigma_{\beta}^2 Z_{\beta} + \frac{1}{\mu}\sigma_{\beta-\tau}^2 Z_{\beta-\tau} \equiv 0$$

Проблема про диференціювання розв'язку граничної задачі є типовою задачею. Таким задачам присвячено відповідний напрямок у теорії звичайних диференціальних рівнянь. Проте в кожному окремому випадку, є певна специфіка, пов'язана із розв'язанням диференційного рівняння (універсального методу розв'язання не існує). У роботі були отримані диференціальні рівняння – (9), (10) – до простору розв'язків яких належать відповідно 1-а й 2-га похідні від власних функцій задачі Штурма-Ліувілля по спектральному параметру β . Також велись спроби встановити структуру простору розв'язків цих рівнянь. Таким чином стає зрозумілим, що частковий розв'язок ψ_0 рівняння (10) може шукатися у вигляді:

$$\psi_0 = -\frac{1}{2}\xi\dot{Z}_{\beta} + \xi Z_{\beta},$$

де:

β – спектральний параметр,

ξ – невідома функція, що обертається в нуль у точці стрибка коефіцієнтів рівняння.

Знайдені похідні допоможуть зрозуміти поведінку власних функцій Z_{β} у залежності від спектрального параметра β . У свою чергу, розуміння такої залежності допоможе у аналітичному дослідженні дисперсійного рівняння (8) при зміні спектрального параметра β .

Список використаних джерел:

1. Шматько А. А., Казанко А. В., Одаренко Е. Н., Мизерник В. Н. Дисперсионные характеристики слоистых структур в задаче дифракции волн на решетке: сб. науч. трудов ХНУРЭ с метамат. секция : радиотехника, Харьков: вип. 183, 2015. С. 77-79.
2. Казанко О.В., Пенкіна О.Є. Дослідження дисперсійного рівняння в задачі про розсіяння плоскої монохроматичної лінійно поляризованої хвилі на шаруватій структурі. Експериментальні та теоретичні дослідження в сучасних науках.: зб. наук. праць «ЛОГОΣ» з матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., Суми, 5 серп. 2018 р. Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа», 2018. Т.3. С. 82-89.
3. Павлова М. Ф., Тимербаев М. Р. Пространства Соболева. Теоремы вложения: уч. пос., Казань: КГУ, 2010. 123 с.
4. Шестопалов В. П., Литвиненко Л. Н., Масалов С. А., Сологуб В. Г. Дифракция волн на решетках: монография. Харьков: ХГУ, 1973. 288 с.
5. Свешников А. Г., Могилевский И. Е. Пособие по курсу математические задачи теории дифракции. Москва: МГУ, 2012. 197 с.
6. Бреховских Л. М. Волны в слоистых средах: 2-е изд., Москва: Наука, 1973. 343 с.
7. Тихонов А. Н., Самарский А. А. Уравнения математической физики: уч. пос., 6-е изд., перераб. и доп..Москва: МГУ, 1999. 742 с.
8. Сивухин Д. В. Общий курс физики. Москва: Наука. Оптика, Т. 4, 1980. 752 с.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧІ ТЕПЛОПРОВІДНОСТІ ДЛЯ НЕОДНОРІДНИХ ОБЛАСТЕЙ

Шупчинська Карина Сергіївна

Науковий керівник: канд. фіз.-мат. наук, доцент Ткаченко І.Г.

Запорізький національний університет

Україна

Розрахунки теплових апаратів, які працюють у нестационарному режимі, розрахунки огорожувальних конструкцій в умовах змінних теплових впливів (теплоізоляція будівель, печей та трубопроводів), нагрівання машин, температурні напруги в мостах та інші питання пов'язані з розв'язанням задач нестационарної теплопровідності привертають увагу.

Зокрема, особливого значення набувають питання нестационарного теплообміну в реактивній та ракетній техніці, де теплова апаратура працює в умовах нестационарного режиму.

У свою чергу, нами досліджено стаціонарне плоске температурне поле для конструкції, яка складається з двох кілець з однаковою товщиною h , вставлених одне в інше та жорстко закріплених між собою (рис. 1).

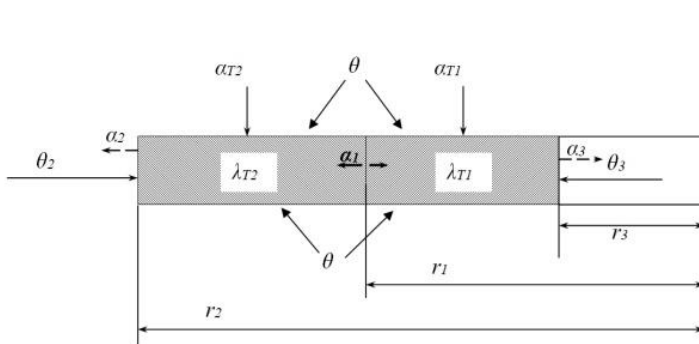

Рис. 1. Конструкція з двох кілець

Властивості областей різняться між собою, таким чином, що на межі між циліндричною поверхнею зовнішнього кільця та навколишнім середовищем існує теплообмін з коефіцієнтом тепловіддачі α_2 . Між внутрішньою поверхнею зовнішнього кільця та зовнішньою поверхнею внутрішнього кільця теплообмін виникає з коефіцієнтом тепловіддачі α_1 . Внутрішнє кільце на внутрішній циліндричній поверхні має теплообмін з навколишнім середовищем з коефіцієнтом α_3 . Торці кілець мають теплообмін з навколишнім середовищем з коефіцієнтами тепловіддачі: для зовнішнього кільця – α_2 , для внутрішнього – α_1 . Коефіцієнти теплопровідності для зовнішнього кільця – λ_{T2} , для внутрішнього – λ_{T1} . Температура навколишнього середовища – θ , температура із зовнішньої сторони кільця – θ_2 та із внутрішньої сторони – θ_3

Нами розглянуто три випадки постановки задач теплопровідності, які відрізняються рівняннями теплопровідності, крайовими умовами та умовами на межі обох кілець [1, с.104].

Зокрема, виходячи з цього, за умов використання наступних даних: маємо складене кільце, у якому внутрішнє середовище – метал, зовнішнє – гума, оточуюче середовище – повітря. Радіус зовнішньої межі внутрішнього кільця – $r_1 = 0,12\text{м}$, зовнішньої межі зовнішнього кільця – $r_2 = 0,15\text{м}$, внутрішньої межі внутрішнього кільця – $r_3 = 0,09\text{м}$. Товщина обох кілець – $h = 0,02\text{м}$. Температура $\theta = \theta^* = \theta^o = 30^\circ\text{C}$, $\theta_2 = \theta_2^* = 20^\circ\text{C}$, $\theta_3 = \theta_1^o = 100^\circ\text{C}$. Коефіцієнт тепловіддачі між металом та повітрям (зверху та знизу) – $\alpha_{T1} = 110 \frac{1}{\text{м}}$, між гумою та повітрям (зверху та знизу) – $\alpha_{T2} = 40 \frac{1}{\text{м}}$, між гумою та металом – $\alpha_1 = 835,2 \frac{1}{\text{м}}$, між гумою та повітрям (на зовнішній межі) – $\alpha_2 = 40 \frac{1}{\text{м}}$, між металом та повітрям (на внутрішній межі) – $\alpha_3 = 110 \frac{1}{\text{м}}$. Коефіцієнт теплопровідності металу – $\lambda_{T1} = 58 \frac{\text{Вт}}{\text{м}\cdot^\circ\text{C}}$, гуми – $\lambda_{T2} = 0,238 \frac{\text{Вт}}{\text{м}\cdot^\circ\text{C}}$ та припускаючи відсутність теплообміну на торцях обох кілець $\delta = 0$ було отримано наступні залежності із рівнянь теплопровідності та крайових умов [2, с.180]:

$$T^* = -356,6269583 \ln(\rho) + 20,$$

$$T^o = -1,463400277 \ln(\rho) + 99,25245764$$

Зокрема, якщо температура зовні кільця буде змінюватися, наприклад, від 20°C до 100°C , то температура у кільці буде змінюватися таким чином (рис. 2):

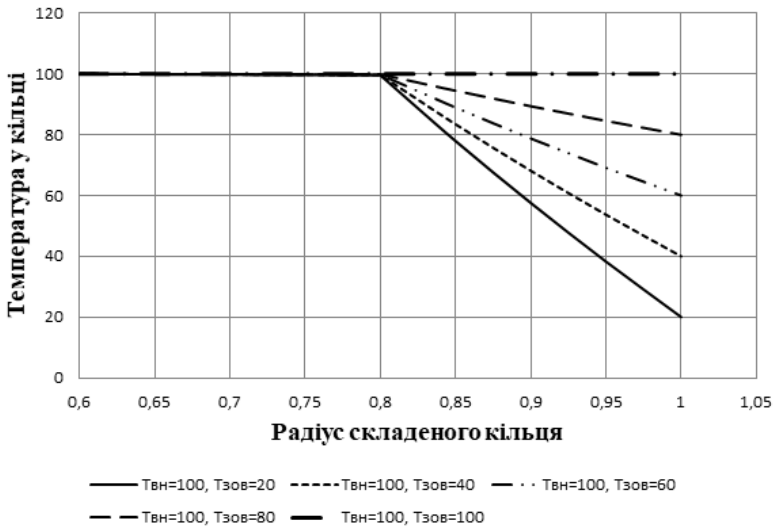

Рис. 2. Залежність змінності температур

Також, досліджуючи, випадок, коли обидва кільця є металевими отримано значення, які в результаті доповнюють і дозволяють зробити наступні висновки:

- метал має гарну теплопровідність, тому нагрівається по всьому радіусу внутрішнього кільця рівномірно;
- гума має погану теплопровідність, тому значення температури у зоні контакту метал-гума близьке до значення внутрішньої температури;
- у випадку кільця «метал-метал» теплопровідності обох частин співрозмірні між собою, тобто температури у зоні контакту набувають середнього значення між внутрішньою та зовнішньою температурами.

Список використаних джерел:

1. Кузнецов Д. С. Специальные функции. Москва : Высшая школа, 1962. 249 с.
2. Абрамовиц М., Стиган И. Справочник по специальным функциям с формулами, графиками и таблицами. Москва : Наука, 1979. 831 с.

SEKCJA 14. NAUKI FILOZOFICZNE

КОМУНІКАТИВНІ МОДЕЛІ МІСЬКОГО АКТИВІЗМУ У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Тихомірова Фаріда Ахнявівна

*Одеський Національний університет імені І.І.Мечникова
Україна*

Місто поступово стає об'єктом соціально-філософського дискурсу, значущість якого зростає у зв'язку із важливими практичними завданнями та викликами сучасності. Зміни і перспективи розвитку сучасних міст пов'язані із пошуками балансу економічних, соціальних і природних факторів та соціальною справедливістю. Стратегічні установки враховують технологічні уклади і стан міського середовища, світові і національні тренди і очікувані зміни в суспільному житті, природно-кліматичні умови; технологічний, інтелектуальний і громадський потенціал міського населення, життєві стандарти та ресурсні можливості. Міста і регіони розробляють власні програми розвитку.

Більшість українських міст складно назвати комфортним місцем для проживання. Приклади активної трансформації міст в останні 20-25 років пов'язані або з масштабними фінансовими вливаннями, або з активним тиском місцевих громад на владу і готовністю самої влади йти назустріч потребам сучасних городян. Влада, часто афілійована з бізнесом, у кращому випадку просто пускає розвиток міста на самоплив, в гіршому – активно лобіює девелоперські, промислові, транспортні та інші проекти, сумнівні з точки зору доцільності для місцевих громад. Бізнес зацікавлений у тому, щоб заробити на місті гроші. У рідкісних випадках «попит на зміни» генерує сама влада, коли в тому чи іншому місті з'являється необхідність реалізувати черговий мегапроект (наприклад, Євро-2012). Роз'єднаність людей, невміння користуватися технологіями впливу на владу роблять сучасних містян найслабшою ланкою в моделі «влада – бізнес – спільнота» і не дозволяють формувати стійкий «попит на зміни».

У всьому світі прагнуть відмовитися від патерналістської парадигми соціальної політики на користь активістської, тобто формування такої життєвої позиції та мотивації, що дозволить якомога більшій частині населення реалізувати себе в

різноманітних вимірах суспільного життя.

Так званий «grassroots»-активізм (від англ. grass – трава і roots – коріння), зумовлений пошуком громадян альтернативних напрямків самореалізації, дозвілля і проведення часу поза політики та підприємництва розвивається в містах України нелінійно та нерівномірно. Природа активізму будується на загостреному почутті справедливості. Міський активізм охоплює не тільки протестні та контролюючі кампанії, але й ініціативи, що стежать за діями міської влади, які критикують їх, доносять думку городян до органів влади, що пропонують свої, цивільні способи вирішення проблем. З кожним

роком громадських кампаній міського напрямку стає все більше, а робота міських активістів – все більш професійною.

Протест перестає бути прерогативою політично забарвлених рухів. Більшість низових активістських груп і рухів, у яких немає статусу зареєстрованих організацій, ґрунтуються так чи інакше на протесті. Значна частина з них містить в назвах прийменник «за», слова «захистимо», «збережемо», «врятуємо», але за цим, як правило, варто боротьба проти чогось - забудови, вирубки, руйнування. Небайдужі громадяни часто не обмежуються рішенням локальної проблеми. Навіть аполітичні громадяни, починаючи займатися поліпшенням своїх і сусідських умов життя, втягуються в рух протесту. Відбувається це виключно тому, що найбільшій для міста і жителів порушення спокою, як правило, викликані дією чи бездіяльністю представників влади, що допускають забудову, знесення будівель, вирубку зелених насаджень – те, що найбільше викликає активність громадян. Сортування сміття та його роздільне збирання в містах зараз – ініціатива активістів, а не державна практика. Міські екологічні рухи можуть переходити до радикальних дій та виливатися у соціальні та політичні протести. Зрозуміло, що в політично сприятливих і економічно стабільних умовах розвитку суспільства низовий міський активізм був би іншим і діяв би інакше.

Також зростає кількість людей, які більше схильні діяти самостійно, ніж в спільнотах. DIY-ініціативи (від «do it yourself» – зроби сам) також охоплюють широке коло проблем. Це поширена форма активізму, найчастіше вона пов'язана з арт-активізмом, блогерством або партизанським садівництвом, озелененням. Творчі особистості за складом характеру часто бувають індивідуалістами, тому вони ведуть одиночну боротьбу за або проти чогось. До цього ж типу активістів можна віднести і зоозахисників, організаторів фестивалів і просвітницьких проєктів. Є захоплені історією свого міста чи району громадяни, які стають справжніми міськими активістами поодиночі. Але на певному етапі боротьби активісти-індивідуали перестають бути одні, навколо них починають збиратися інші активні громадяни. Багато рухів в містах спершу зароджуються в онлайн-середовищі і тільки потім виходять на вулиці. Інформаційні ресурси використовуються не тільки як засіб поширення інформації про діяльність спільноти, отримання інформації про проблему зі сторонніх джерел, стають інструментом організації активістів.

Міста повинні стати простором пошуку шляхів встановлення рівноваги між людиною та природою, побудови нових, коеволуційних відношень між соціумом та природою та реалізації творчих можливостей.

Системні зміни можливі лише в тих містах, в яких сформувалися цивільні групи, готові не просто критикувати владу, а пропонувати практичні рішення по поліпшенню міського середовища та особисто брати участь в їх втіленні.

«Право на місто» у сучасних реаліях є нерозривно пов'язаним із соціально-екологічними вимогами. У соціально-філософському і соціально-екологічному сенсі «право на місто» скоріше можна визначати, спираючись на сучасні теорії справедливості та принципи збереження довкілля.

Список використаних джерел:

1. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие: пер. с нем. СПб.: Наука, 2000, 382 с.

НЕЕПІСТЕМІЧНА ГЕНЕРАТИВНА ЕСТЕТИКА

канд. філос. наук Крутієнко Анастасія Василівна
Міжнародний інститут інноваційного розвитку
Україна

Наближення до європейської парадигми дискурсу ставить нові завдання, пов'язані з рецепцією і адаптацією до глибин національної свідомості перспективних відривів концептуальних теорій світової думки. Це зумовлює осмислення найширших імплікацій досі недостатньо вивчених напрацювань креативних зарубіжних течій. Серед невідомих вітчизняним дослідникам напрямків гуманітарної думки особливої уваги заслуговує неепістемічна генеративна естетика.

Належачи до царини досліджень, що виникли як ретроспективний аналіз класичного естетичного філософування шляхом відкидання когнітивно-епістемічної компоненти і генерування афективно-сміслового дискурсивного простору, неепістемічна генеративна естетика посідає гідне місце в симулякрально-траверсійному осмисленні постконцептуальних аналогій. Головні представниці цієї течії унезасадничують натяки на раціонально-комунікативну визначеність, ставлячи під сумнів когнітивний апарат класичних епістем.

Витоки ідей цього напрямку можна простежити у концепції французького дослідника А. Пюта, чії праці знайшли відображення у творчості А.Франса. Згодом засадничі категорії неепістемічної генеративної естетики були розглянуті в монографії П.Менара, який досліджував зв'язки або спорідненості між мисленням Р.Декарта, Г.Ляйбніца і Дж.Вілкінса. Для радянських читачів ідеї даної течії стали доступними в стислому огляді, поданому в праці албанського дослідника М.Темшвара [1].

У пошуках дослідницької новизни представники неепістемічної генеративної естетики виходять за межі раціональності. Естетичні максими дозволяють обійти ригідні межі засадничих категорій, а означена невизначеність відкриває горизонти трансепістемічності. Долаючи традиційні вербальні дистинкції, в яких комутативність означника вміщує в собі дигресію смислу, мислителі цього напрямку звертаються до позаментальних естетичних епіфеноменів, обґрунтовуючи підхід, за яким нові перспективи відкриваються насамперед із боку невербальних, докомунікативних рефлексій. Аналізуючи усталені естетичні концепції через призму неепістемічної генеративної естетики, сучасні мислителі стверджують, що партикулярні епістемічні концептуальні рамки не спроможні вмістити трансгресійний характер естетичних об'єктів. Категоріальний апарат класичної естетики, розроблений Г.Гегелем в його «Критиці здатності судження», виявляє свою обмеженість перед біполярністю естетичної контроверсії.

До найзначніших теоретичних розробок в межах неепістемічної генеративної естетики належить концепція Дж.Лаерсона. Він стверджує, що засадничі епістемічні категорії за замовчуванням мають неепістемічний характер, оскільки естетика прекрасного спирається на трансчуттєві аспекти досвіду. Лаерсон виходить з термінологічного апарату постмодерністського

симулякрично-метанаративного вокабуляру, вважаючи його найпридатнішим для трансмісії допонятійно-субконцептуальних смислів.

Відкидання спрощеної когнітивізації раціональних мотивів сигніфікує звування площини естетичного дискурсу, оприявнюючи візію глибинних смислів [5, 60]. За таких умов трансгенерація сенсуалістично-відчуттєвих перцепцій здатна об'єктивувати дистинкції, що досі не експлікувались у суб'єктивному досвіді.

Критикуючи позитивістський метааналітичний ідеал, з його прагненням до операціоналістської абсолютизації свідомості, представники неепістемічної генеративної естетики вказують, що саме у сфері естетичного проявляються нерационалізовані даності безпосередніх перцепцій. Перед тим, як досягти формально-абстракціоністського рівня наукового осмислення, естетичні ідеї проходять крізь призму наративно-чуттєвої сенсуалізації. Досягаючи ж рівня абстракції, де ідеалізованість форми передбачає конкретизованість змісту, ці категорії нівелюються в процесі раціоналістсько-когнітивістської упередженості, характерної для позитивістських естетичних теорій. Так, Н.Слоупок зазначає, що попри всі намагання експлікувати квалітативно-фундаменталістські сприйняття за допомогою теоретико-пізнавального категоріального апарату, все одно залишається інтерналістський досвід, недоступний для експлікації у межах глибинних смислів [7, 173]. Тож із точки зору загального чуття естетичні явища виступають як редукціоністські кореляти абстрактних теорій, операціоналізованих на рівні когнітивних дефініцій.

Ідеї неепістемічної генеративної естетики знайшли свою рецепцію і в соціальній площині. Мабуть, найпомітніше вони втілились в теоретичній думці Т.Рентера [6]. Відштовхуючись від постструктуралістсько-марксистських узагальнень ролі мистецько-естетичних ідей в надбудові свідомості, Рентер підкреслює соціальний характер основоположних естетичних засад. Популярні ідеї смерті автора виражаються у кризі естетичних симулякрів, пропущених крізь концептуальне сито актуальних формаційно-ідеологічних настанов.

З появою віртуальної реальності перед неепістемічною генеративною естетикою відкрились нові горизонти. Найяскравіше вони відрефлексовані в концепції Л.Конмена. Зосередившись на плюралістичності й квалітативній непроницності досвіду, мислитель запропонував нове розуміння естетичної рефлексії, що не вимагає застосування категоріально-понятійного апарату не лише класичного філософування, а й посткласичного різномно-сингулярного вокабуляру. Плюралістичність віртуально-когнітивних світів означає естетичну децентралізацію смислів, ментальні репрезентації яких опосередковуються техносферно-артифікованими засобами антропосферної самотрансценденції. Це означає, що мінімальний естетичний концепт не передбачає смислової коннотації [3, 320].

Цікава спроба осмислення неепістемічної генеративної естетики через призму психоаналітичної парадигми представлена в працях Б.Еддлхеда. Спираючись на дослідження нейрокогнітивних механізмів, закладених на рівні стовбурових клітин, Еддлхед демонструє, що енграми естетичного сприйняття закодовані на ранніх стадіях онтогенезу, ще до формування когнітивних епістем. В процесі суцесивного розвитку ці епістемі впливають на

перцептуально-білатеральні механізми, обумовлюючи диференціацію у сприйнятті й засвоєнні естетичних стимулів. На консцієнтально-епістемічному ж рівні свідомості формується викривлена картина, опосередкована соціальним бекграундом [2, 110]. Таким чином, естетичні явища виходять поза межі дискурсивних практик, що відкриває нові перспективи для когнітивного осмислення естетичної царини.

Певно, найтісніше неепістемічна генеративна естетика пов'язана з постмодернізмом, який забезпечує необхідний вокабуляр смислової плюралістичності. У цьому руслі Д.Гейблер, підкреслюючи недовизначеність інтерпретативних детермінацій, вказує на полідискурсивність ментальних наративів. Він стверджує, що аморфність невизначеності відкриває дорогу мультидисциплінарності в осмисленні естетичних явищ, і в результаті дозволяє уникнути бінарних дихотомій класичної суб'єктивності [4, 15]. У неепістемічній же естетиці неоперсоналістична рефлексивність відображає імперсональний зміст естетичності, оприявнений через безпосередню даність сингулярного досвіду. Генерування дисконтинууму театральності естетичних маніфестацій знаходить своє втілення у нарації мовних ігор, однак денотативна прескрипція, накладаючись на естетичний досвід, веде до означника смислу, вкоріненого в метапрескрипції. Відповідно до постмодерністських настанов, нівелюється ієрархія дискурсивних рівнів, унеможливаючи привілейовану позицію естетичного сприйняття. Реверсія у мистецькому творі високого-низького, прекрасного-потворного, автора-реципієнта означає вихід мистецьких явищ за межі формально-естетичних категорій, додання епістемічної навантаженості естетичного досвіду.

Загалом, неепістемічна генеративна естетика маніфестує себе як вартий уваги напрямок, який розвиває понятійний апарат у межах постмодерністського дискурсу, з його симулякрічністю, відсутністю чітких означників і продукуванням позарефлексивних наративів. Тож цей напрямок виглядає досить привабливим для вітчизняної філософської культури.

Список використаних джерел:

1. Темешвар М. Эстетика говорящей невысказанности // Новые современные течения в зарубежных общественных и социальных науках. – М.: ЛГУ, 1984 – с. 86-97.
2. B.Adlehead Subliminal aesthetic of furiously sleeping ideas // The Papers of Psychological Chicanery. Vol. 9, No. 4 – pp. 107-131.
3. L.Conman Transclassical approach as a leading trend in fictitious aesthetical theories. – *New York: Junk Science*, 2005. – 240 p.
4. D.Gabblers Sense and sensibility of postmodern aesthetic. – *Washington, DC: Vanity Press*, 2003. – 298p.
5. J.Liarson Why we don't use our mind in aesthetical reasoning // *Predatory Journal of Philosophy*. No 7(36), Nov 2004 – pp. 58-99.
6. T. Ranter Non-epistemological foundations of false aesthetical conscience // *Philosophical Litter*. Vol 1, No 12 – pp 24-48.
7. N.Slowpoke Nagel's bat in the belfry // *The Journal of Analytical Flubdub*. Vol 28(2), Apr 2010 – pp. 170-185.

СМЕРТЬ ЯК ФЕНОМЕН ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ – ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

канд. філол. наук, доцент Девдюк Іванна Василівна
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Україна

Осягнення смерті як феномена людського буття вперше представлено у посткласичних концепціях С. К'єркегора, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, ідеї яких лягли в основу екзистенційних теорій ХХ століття, репрезентованих у працях М. де Унамуно, М. Бердяєва, М. Гайдеґґера, К. Ясперса, О. Больнова, Г. Марселя, Ж.-П. Сартра, А. Камю та ін. Попри розбіжності трактування, смерть розцінюється мислителями як базовий екзистенціал людського буття.

Так, у теологічній концепції С. К'єркегора феномен смерті невіддільний від духовності як звільнення. Усвідомлення людиною власної кінечності вчений називає «хворобою до смерті» [3, с. 287–299], маючи на увазі стан духовного страждання. Головним симптомом хвороби є відчай, викликаний визнанням поразки, марності власного життя. Долання відчаю можливе лише в акті віри, духовному зціленні Я. Віддавшись на волю Бога, індивід здобуває перемогу, звільняється від страху перед смертю. Таким чином, смерть, породжуючи відчай, набуває аксіологічної сутності, породжуючи процес покаяння, спасіння у праведності, що веде до якісного оновлення особи, її переходу в іншу інтенсивність життя.

Для М. Гайдеґґера й К. Ясперса смерть – це передусім шлях до осягнення себе й світу. М. Гайдеґґер ставить її в центр інтерпретації реальності. Смерть у його розумінні є частиною цілісності тут-буття (Дазайн) як буття-до-смерті, яке лежить у площині часовості. Лише час, згідно з мислителем, відкриває зміст існування, гранично межею якого і є смерть. Буття-до-смерті позначене модусом автентичного існування, в якому відбувається розміщення буття, що запитує й шукає. Ніщо, яке виходить з потаємності, розкриває можливості власного буття як проекту, який ще не завершений, тому смерть, згідно з Гайдеґґером, «вимагає осмислення як найбільш своя, безвідносна, необхідна, вірна можливість» [5, с. 258]. Індивід, насажений думкою про власну кінечність, ставиться до життя як унікального шансу відбутися тут і тепер, глибше усвідомлюючи відповідальність за кожен мить життя. У такому прочитанні вона виступає «каталізатором людської суб'єктивності» [2, с. 36], засвідчуючи автентичність людського буття. Для несправжнього існування притаманне ухиляння від смерті, сприйняття її як чогось далекого й нереального, що є проявом нерозуміння світу, віддалення від власної суб'єктивності та уподібнення до речей, які позбавлені мислення.

На відміну від М. Гайдеґґера, К. Ясперс наголошує на трансцендентному аспекті людського існування, яке виходить за межі суто фізичної сутності в часі й просторі шляхом осмислення безкінечного. Смерть для вченого – це складова людської екзистенції як такої, що усвідомлює свою кінечність і приймає неминучість смерті. Якщо у вимірі гайдеґґерівського Дазайн, яке є частиною світу, смерть означає кінець буття, то екзистенція, як її розуміє Ясперс, не належить до об'єктивної дійсності, не підлягає її правилам, є вічною. Підкреслимо, що безсмертність інтерпретується вченим не в

традиційному ключі, а в метафізичному – як спосіб буття. Саме в трансцендентності – вічність екзистенції, можливість реалізувати себе тут і тепер.

К. Ясперс розрізняє два аспекти смерті – як об'єктивного чинника екзистенції і як межової ситуації, або події смерті й екзистенції смерті. Перша означає біологічну смерть інших як факт повсякденності, який не впливає на спосіб буття індивіда. Безпосередня зустріч зі своєю смертю чи смертю близької людини є передумовою межової ситуації, в якій відкривається екзистенція. Якщо реакція на смерть як факт в усіх випадках незмінна, то ставлення до смерті як межової ситуації в кожному конкретному випадку різне. Воно перебуває у прямій залежності від індивідуального осмислення факту смерті, яке, зі слів Ясперса, «мінняється упродовж життя з кожним стрибком нового віднайдення». Оскільки смерть, як висновує філософ, «мінняється разом зі мною», вона є такою, «яким у цей момент є я сам як екзистенція» [6, с. 178–179]. К. Ясперс таким чином акцентує на історичній зумовленості індивідуальної екзистенції смерті, на відміну від М. Гайдеґґера, для якого основу історичності складає конечність тут-буття, що замикається у межах власної темпоральності. Попри відмінності, смерть в обох філософів є позитивним феноменом, наділеним високим онтологічним статусом як фундаментальної частини життя.

Натомість для французьких філософів Ж.-П. Сартр і А. Камю смерть є абсурдом, вона пов'язана не з модусом майбутнього, як у Гайдеґґера чи Ясперса, а минулого, тому не стосується людських проєктів, «ніколи не є тим, що надає значення життю; навпаки, смерть – це те, що в принципі відбирає в життя всяке значення» [4, с. 733]. «Абсурдний характер» смерті, за Сартром, полягає у відчуженні мого буття – можливості, що вже не є моєю можливістю, а можливістю іншого. Вона не залежить від нашої волі, позбавляє вибору, замикає самість у бутті-для-інших – «для смерті немає жодного місця в бутті, що є для-себе» [4, с. 734].

Розглядаючи смерть у площині дорефлексивного мислення, Сартр відносить її до зовнішньої і фактичної межі «моєї суб'єктивності» [4, с. 734]. У бутті-для-себе не може бути місця своїй смерті, вона стає такою, «тільки тоді коли я ставлю себе в перспективі суб'єктивності» [4, с. 727], відповідно не смерть надає моєму для-себе самості, вона не існує у суб'єктивності як можливість, навпаки, «смерть – це перемога буття-в-собі над буттям для-себе; з нею приходить кінець людській суб'єктивності» [4, с. 734]. Розуміння смерті як власної можливості, під кутом зору Сартра, є проявом несправжнього, тобто ілюзорного існування, яке виключає свободу вибору себе. Водночас, як проводить думку мислитель, ігнорування факту смерті теж неприпустиме, оскільки перешкоджає розкриттю людського буття. Смерть, яка розкривається, тобто смерть як об'єкт мислення вільної свідомості, межі якої визначаються нею самою, звільняється від нав'язаних їй атрибутів. Цей процес уподібнюється до «відмови або втечі, яка завжди лишається можливою, всупереч самій собі, є вільним прийняттям того, від чого тікають» [4, с. 722]. Смерть – це неминучий зворотний бік кожного проєкту індивіда як вільного смертного, а не вільного, щоб умерти. Таким чином, осмислення смерті для Сартра означає її подолання через витіснення за межі свідомості, бо «лише моя свобода може обмежити мою свободу» [4, с. 714]. Так феномен

смерті втрачає своє місце в реальній дійсності, відводиться у площину минулого, що відкриває потенційні можливості людини, «яка існує лише настільки, наскільки сама себе здійснює» [4, с. 330].

А. Камю ставить смерть у центр свідомості, розглядаючи невіддільно від абсурду й бунту як базових критеріїв людської свободи. Власну концепцію філософ формує у контексті переосмислення ніцшеанського нігілізму, тривоги К'єркеґора, нудоти Сартра. Абсурд у розумінні А. Камю – це вибір, народжений з сумніву, «це гранична напруга, яка підтримується всіма його [індивіда – І. Д.] силами в абсолютній самотності» (Камю, 1990, с. 54). Вона штовхає на пошуки, виводячи людини зі стану застиглості. Проживаючи абсурд, людина набуває ясності мислення, з якою приходить усвідомлення смерті як єдиної реальності, кінця гри. Занурення в реальність «без надії» означає звільнення від «короткозорості закоханого», від самообману та ілюзій, «які перед лицем смерті зникають» [1, с. 56]. Так народжується бунт як впевненість і рішучість, в яких відновлюється велич існування [1, с. 53]. Бунтуючи проти смерті, індивід бунтує проти абсурду, проти власної природи. Мужність жити у приреченому світі означає свободу, яка полягає в постійній боротьбі за себе тут і тепер.

Таким чиним, в екзистенційному дискурсі простежуються два підходи до розуміння смерті, які відповідають теологічному та атеїстичному напрямам. Для першого характерним є позитивне розуміння людської конечності як шляху до себе та досягнення абсолюту, у контексті другого смерть розглядається як абсурдне явище, яке суперечить суб'єктивності індивіда, його свободі.

Список використаних джерел:

1. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство: Пер. с фр. Москва: Политиздат, 1990. 415 с.
2. Куценко В. В. Традиція екзистенційної темпоральності: С. К'єркеґор і М. Гайдеґґер. Філософські обрії. 2013. Вип. 30. С. 32–40.
3. Кьєркегор Серен. Страх и трепет / Пер. с дат. Изд. 2-е, дополненное и исправленное. Москва: Культурная революция. 2010. 488 с.
4. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології. Пер.з фр. В.Лях, П.Таращук. Київ: Основи, 2001.854 с.
5. Хайдеггер М. Бытие и время / Пер. с нем. В. В. Бибихина. Москва: Ad Marginem, 1997. 503 с.
6. Ясперс Карл. Философия. Книга вторая. Просветление экзистенции / перевод с нем. А. К. Судакова. Москва: «Канон» РООИ «Реабилитация», 2012. 448 с.

СУДЬБА ИСТОРИЧЕСКИХ ФОРМ ФИЛОСОФИИ

канд. филос. наук, доцент Качуров Евгений Васильевич¹,
канд. филос. наук, доцент Качурова Светлана Владимировна²

¹Национальный аэрокосмический университет им. Н. Е. Жуковского
«Харьковский авиационный институт»

²Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Украина

«Красота — это отверженный мир.

Мы можем встретить ее лишь тогда, когда гонители по ошибке забудут о ней»

М. Кундера [1, с. 125].

Кажется, для философии опять наступает то «счастливое» время, когда ее имя становится сверхпопулярным во всех возможных форматах. Какой бы предмет не исследовался, какие бы методы не применялись, какими бы задачами не обременялись, того и гляди, над всем этими опытами рано или поздно станет красоваться ее древнее имя. Неужели сейчас вновь, как в 17-18 веках, начнут называть «философскими» химические реторты или песочные часы, а в качестве цели занятий философией укажут на «удлинение жизни, омоложение до известной степени, замедление наступления старости, изменение роста, преобразование черт лица ...» [2, с. 252]?

А тут, ко всему прочему, прибавилась привычка именовать обладателей научных степеней: «докторами философии» (лат. Philosophiæ Doctor, Ph.D., PhD.). Правда Википедия, поясняя эту странность, уточняет, что «несмотря на название, в настоящее время степень не имеет никакого практического отношения к философии (только историческое) и присуждается почти во всех научных областях». Но данное разъяснение только усиливает парадоксальность отношения философского и частнонаучного знания в современности.

Что за судьба вновь оказаться в роли «науки наук»? И это после триумфа естественного и гуманитарного знания, после «руководящих и направляющих» идеологий XX века!

Все бы хорошо, да есть одно «но». Не превращается ли философия благодаря этой «всеядности», когда никто не хочет говорить о ее специфическом предмета, методе и особых задачах, в свою собственную противоположность — в философию только по названию, в псевдофилософию? Назови сто раз медное кольцо золотым, и даже выдай его владельцу свидетельство о том, что оно *точно* золотое, и что же, оно тут же станет золотым? Или, может быть, философии, подобно красоте, приходится скрываться, и она обитает лишь там, где гонители проглядели ее?

Уже почти двести лет в общественной жизни «держат банк» положительные науки. Различные формы религии и мифа оттеснены в сферу частной жизни. Это обусловило то, что феномен идеологии — система макросоциальных установок — целиком и полностью базируется именно на научном знании, и никак другом.

Знание естественных наук субъективно нейтрально. Выводы же наук гуманитарных (особенно касающихся жизни общества) вряд ли кого оставят равнодушным. Инстинкт разума подсказывает, что здесь, благодаря простому понятийному определению и чисто интеллектуальному толкованию социальной реальности, могут произойти необратимые изменения в этой самой реальности. И не всегда в лучшую сторону.

Но философия *сама* противопоставила себя всем этим наукам. Ее предмет не есть то или иное сущее. Она занимается тем, что они либо в спешке упускают, либо преднамеренно не замечают в своих исследованиях. И в то время, когда частные науки о природе и обществе занимаются сущим «и больше ничем», философия внезапно для этих наук задает парадоксальным для них, но неизбежным, по сути, вопросом: «Как обстоит дело с этим Ничто? Случайность ли, что мы совершенно само собой вдруг о нем заговорили? Действительно ли это просто манера речи — и больше ничего?» [3, с. 27]. Здесь философия точно определяет свою сферу ответственности, а это значит, что и свой метод она соизмеряет именно с этим предметом и никаким другим.

Аргумент сторонников неопределенности в использовании понятия «философия», прямо указывает на то, что философия традиционно (по ходу своей истории), кроме своего, специфического предмета, занималась исследованием природы и духа. Это так. Содержанием огромного массива всех исторических философий от Парменида и Демокрита до Декарта и Бэкона действительно было то, что составляет содержание современных позитивных наук. Но обратим внимание на одну проблему, с которой все время сталкивалась философия по ходу своего исторического развития.

Из всех существующих противоречий природы и духа историческая форма философии несет в себе фундаментальную противоположность **необходимости и случайности**. Действительно, по содержанию каждая историческая система стремилась к абсолютной необходимости (внутри себя самой), тогда как по форме, она, не опосредуя в себе свою связь с другой философской системой, вынуждена была проявлять себя случайно. Для подтверждения этого тезиса достаточно присмотреться к незначительности элемента историко-философского знания у всех философов вплоть до Шеллинга. Природа субстанции, числа, химической материи или души; сущность государства, бога или структура умозаключений — все интересует гениев философии кроме ... смысла *самих* этих опытов философии по познанию указанных причин, сущностей и природ. Что за пренебрежение? Отчего так минимален указанный момент саморефлексии, который позже получит название «наука истории философии»?

Справедливости ради, следует напомнить, что *современный* рассудок, в отличие от исторического «пренебрежения» философии к самой себе, признает *связь* по видимости случайных исторических философий. Он готов даже обсуждать какую-то единую, «сквозную» философскую проблему (Ф.Энгельс). Только весь вопрос в том, в каком виде признается эта связь. Для кого (или чего) выступает это единство «говорящих все время разное» философских систем античности, средневековья и Нового времени?

Отсюда следует, что если бы философия существовала *только* в исторической форме, то проблема отличительной определенности

философского знания не могла бы получить своего окончательного разрешения. Здесь ответ на вопрос о причинах *разделения* в середине 19 века философии и частных наук должен прояснить как их существенное отличие, так и сущность их последующего взаимодействия.

В. Дильтей с упреком говорил о Ф. Шлейермахере: «Филолог хотел бы видеть повсюду завершенное в себе бытие» [цит. по 4. С. 395]. Прав ли он? Действительно, классический филолог (тот, кого еще не «разъела» историческая рассудочная филология, ищущая смыслы *по ту сторону* поэтического произведения), помещает подлежащий интерпретации смысл произведения искусства в континуум, границы которого «я» и «произведение». То есть он ставит себя на место того, кому *лично* адресовано это творение. Поэтому-то его интересует эстетический, а не рассудочный эффект. В этом он очень близок к гению – создателю этого произведения. Но не теряет ли этот самый смысл альтернатива данной познавательной позиции (та, которую Г.Х. Гадамер называет «историцизмом»), когда она разрывает данный континуум в неопределенную даль исторических горизонтов?

Именно с подобной ситуацией мы имеем дело здесь, когда ставим вопрос о герменевтике историко-философских мыслей. Это вопрос — о *мере философичности* науки истории философии. Именно здесь, в горизонтах основного вопроса истории философии, все решает противоположность: **для самой философии или чего-то другого существует процесс истории философии?**

Отличительной чертой, создающей видимость случайности появления и исчезновения философских систем в истории, стало то, что каждый философ начинал свое дело *как бы* заново.

Почему «как бы»? Потому, что для историка философии, интересующегося его философией, безусловна его обусловленность предшествующими формами, тогда как для него самого – он суть создатель не просто нового принципа, но и «подлинной, настоящей и истинной» философии. То есть до него философии как бы и не было. А если и была, то только как предварительный сбор фактов и постановка проблем.

Именно так Фихте высказался в отношении философии Канта. Тот, дескать, только завез материалы, возвел строительные леса, тогда как ему пришлось заняться строительством здания настоящей философской системы. Иными словами здесь одна и та же философская система выступает одновременно непосредственной (для себя) и опосредствованной (для другого). У Ницше эта мысль выглядит так: «Всякие философские системы только для своих основателей представляют неопровержимую истину; всем позднейшим философам они обыкновенно кажутся великой сплошной ошибкой, а заурядные головы видят в них сумму ошибок и истин, в конечной же цели — несомненное заблуждение и потому отвергают их» [5. С.192].

Возьмем первый момент («для себя» исторической философии). Здесь предметом исследования каждого философа является всеобщее бытие, способом – всеобщее мышление, задачей – адекватно выразить в этом мышлении всеобщее бытие (сущность истины). Но при этом учтем (момент «для нас») разность понимания этого всеобщего, каким оно (всеобщее)

выступает для философского разума и абстрактного рассудка. И тот и другой понимают, что вместе с всеобщим существует еще и особенное, вместе с всеобщими законами мышления и бытия существуют еще и особенные законы природы и человеческого духа.

Рассудок, в силу своей природы (абстрактного тождества: $A=A$), мыслит эти две сущности (всеобщее и особенное) буквально «наряду», как будто с одной стороны существует всеобщее, с другой – особенное. Когда же он сталкивается с тем, что в действительности эта противоположность существует только в форме динамического единства — *противоречия*, он списывает его (данное противоречие) на несовершенство человеческого познания.

Философский же разум напротив, сразу же, с момента появления философии на свет, старался *понимать* это противоречие, и соответственно, пытался выразить это динамическое единство в мысли. Поэтому самые ранние формы исторической философии (древнегреческая) были одновременно первыми формами диалектики.

Но так как каждый философский опыт был самими его участниками изолирован от других аналогичных опытов, то совершающий этот опыт мыслитель вынужден был сам в своей системе опосредствовать как момент всеобщности бытия, так и его (бытия) момент особенности. Поэтому-то у Аристотеля появляется понятие «первой философии» (метафизики) — момент всеобщности исторических систем, тогда как все остальное — исследование природы и человека, является обязательным, но производным из нее моментом (физика, политика, этика...). Подобная закономерность присуща абсолютно *всем* историческим системам философии от Парменида до Гегеля. И даже тогда, когда философия приступила к исследованию не только содержания научного познания, но и его формы (трансцендентальная философия Канта и Фихте), она все равно выступила в виде науки наук (априорные основания математики, естествознания, морали и т.д.).

Философия в виде этих единичных опытов познания конкретно всеобщего проявила себя *объективно*, но при этом как целое, как традиция, существовала только субъективно (не для себя). Вот этого-то «*мы*» в исторических формах философии и не было. Вернее, философия как целое, философия как особая форма познания существовала *для* бога, для мирового духа или материи природы и т.д., но только не *для себя самой* (!). Поэтому-то каждый философ и создавал подобное целое *только* для себя.

И в это целое входили: 1. Собственный предмет философии (будущие наука логики, философская история философии и феноменология); 2. познание природы (будущее естествознание) и духа (гуманитарные науки); и 3. единство того и другого в философской системе.

До каких исторических пределов могло продолжаться такое положение вещей в философии? До тех пор, пока философия в этой форме случайности не развернет все возможные принципы всеобщего. А когда ей удастся это сделать относительно бытия (античная философия), мышления (средневековая философия) и, наконец, их отношения друг к другу (философия Нового времени), единственно необходимым станет ее *следующий* шаг.

Для Гегеля, и только для него, *впервые* определилась главная задача философии: познать в необходимости исторический опыт самой философии и тем самым преодолеть его случайность, а значит *снять* этот опыт. Это – рубеж, разделяющий одну форму философии от другой, историческую от **логической**. Историческая философия, познавая отношение всеобщего бытия и мышления, определяла его. Но определить – значит отрицать; этим объективно всеобщее приобретает форму всеобщей субъективности. Гегель же, переориентировав свое исследование на философию истории этого отрицания, вышел на второе отрицание. Так программа философии истории философии придала субъективным усилиям отдельных «героев» от философии характер объективной субстанциональности. А это заставило уже существующие субстанции религии и мифа считаться с только что возникшей философской *традицией*. Это – бесспорное свидетельство о событии всемирно-исторического масштаба!

Одно дело создавать новый всеобщий принцип и наблюдать, как он проявляется в особенности природной формации (философия природы) и в единичности человеческого бытия (философия духа). Другое — рассматривать развитие одного всеобщего принципа по ступеням его собственной особенности. В этом моменте гегелевские лекции по истории философии стали основанием его Науки Логики.

Но тогда, вследствие познания необходимых ступеней философского развития, с учетом их разности, философия приобрела, наконец, для самой себя *собственный* момент особенности (вернее он был, но она сделала его *для себя*, т.е. собственным предметом познания). И необходимость прибегать к нему в виде закономерностей природы или духа отпала сама собой. Был разработан всеобщий диалектический метод на основании историко-философского опыта. При этом стало ясно, что ни какой другой опыт для выполнения этой задачи непригоден.

Познание особенных формаций всеобщего отношения мышления и бытия – природы и духа, неспособно выполнить задачу создания всеобщего метода. Человечество только в форме историко-философских прецедентов делало реальные шаги в этом направлении. Нагромождение случайных философских экзистенций Сократа, Августина, Декарта и т.д., которое выглядело абсолютной бессмысленностью по отношению их друг к другу, наконец–то получило величайший смысл и оправдание.

Философия в виде системы Гегеля сама себе обеспечила высшую ценность и только теперь *позволила* необходимому моменту философии природы и философии духа в ее *случайном* историческом движении покинуть ее сферу. Еще вернее, философия сама его «отторгла» как свое *инобытие*. И как результат осмысления этого момента к середине 19 века от философии начинают, как бы само собой, отделяться естественные и гуманитарные науки. Философский опыт специфически индивидуален и его максимум наступает тогда, когда одно бытие философии вступает в общение с другим *таким же* бытием. Так начинается философия как со-бытие (Ж.Л. Нанси). Для обеспечения функций социальных идеологий она не годится по определению. Поэтому она закономерно делегирует эту роль своему иному. Наступает эра научно-технического рассудка.

Таким образом, в последнем положении Запада о воли к власти: «запечатлеть на становлении характер бытия» (Ницше), ничего иного, кроме как гегелевского требования понять многообразие историко-философских систем в единстве, не содержится. Сделать для себя то, что существует неподлинно, лишь в себе – вот содержание ницшеанской «сверхволи». Здесь, в моменте принципиального поворота, который делает историческая философия в системе Гегеля, сходятся как гегелевские, так и антигегелевские школы философии. «Вопреки пресной болтовне о крушении гегелевской философии остается в силе одно: в XIX столетии только эта философия определяла собой действительность, хотя и не в поверхностной форме общепринятого учения, но как метафизика, как господство бытия сущего в смысле удостоверенности. Противотечения, идущие против этой метафизики, послушны ей. Со смерти Гегеля (1831) всё — лишь противотечение не только в Германии, но и в Европе» [6, с.221]. Гегель впервые взглянул на судьбу исторических форм философии с точки зрения *провидения*, раскрывающего их смысл.

Замалчивать факт появления в истории философии первой логической философии конечно можно. Но это сокрытие явного ведет лишь к «возрождению форм философий природы и духа» [7. С.5], то есть ведет к появлению форм *невсамделишного* бытия философии. Подобное возрождение является либо наличным признаком наивности – невежества в истории философии, либо обязательно заканчивается «пресной болтовней» о крушении логической философии Гегеля.

Список использованных источников:

1. Кундера М. Невыносимая легкость бытия. – СПб. : 2003. – 352 с.
2. Vason, De augmentis scientiarum, III, с. 5, р. 245—246 (р. 95)/ Цит. Гегель т. 11. с.252.
3. Хайдеггер М. Что такое метафизика? / Пер. с нем. В.В. Бибихина. — 2-е изд. — М.: Академический Проект, 2013. — 288 с. — (Философские технологии).
4. Гадамер Х. Г. Истина и метод / Х. Г. Гадамер.—М.: Прогресс, 1988.—472 с.
5. Ницше, Ф. Философия в трагическую эпоху. М., 1994. С.192.
6. Хайдеггер М. «Преодоление метафизики» / М. Хайдеггер // Философия Мартина Хайдеггера и современность—М. : Наука, 1991.—221 с.
7. Линьков Е. С. Становление логической философии. Вступительная статья / Е. С. Линьков // Гегель. Наука логики / Гегель. - СПб. : Наука, 1997. - 5 с.

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ГРУПИ

канд. філос. наук Крижановська Тетяна Олександрівна
*Міжнародний гуманітарний університет
Україна*

Соціальна група, як суспільний феномен, має велику цінність і займає дуже важливе місце як в загальній соціальній структурі, так і в житті кожної окремої особистості. Особистість і соціальна група становлять одне одного. Без соціальної групи не зміг би відбутися філогенез людини, і не може відбуватися онтогенез. Людина і група виживали завдяки одне одному протягом дуже тривалого архаїчного часу, який, власне, і займає більшість людського філогенезу. І цей зв'язок не можна назвати діалектичним, коли розумно та цілеспрямовано з кожним етапом розвитку відбувається послідовне “зняття вершків” у вигляді самого найкращого, що було в минулому. Така ідеалізація (і в сенсі теоретичної ідеї, і в сенсі життєвого ідеалу) тільки майстерно маскує різноманітність та неоднозначність проявів соціального життя та нівелює важливі соціальні проблеми.

Перші людські групи мали природній зв'язок; людей поєднувало колективне несвідоме, яке передувало індивідуальному несвідомому. В той далекий період групі були необхідні індивіди з певними якостями, завдяки яким група мала найбільші шанси для виживання. Ці якості були закладені в самій конституції людини, в її тілесності та внутрішньому душевному світі, що поступово формувалася з покоління в покоління. Групі необхідно було мати лідера, того самого, природного – того, за яким йшли, хто надихав та ішов сам без остраху вперед, кому вірили і вручали життя дітей, тобто існування цієї групи в майбутньому, продовження її. Лідер брав на себе відповідальність за всіх. Іншим боком цього природного стану було беззаперечне підкорення лідеру. Але ця людина була лідером групи до того часу, поки справлялася з цими дуже непростими та відповідальними обов'язками. Важливу роль у групі відігравав шаман, жрець, який був знахарем, цілителем, а також ворожбитом і “шептуном”. Зі збільшенням кількості людей в групі необхідний був той, хто доносив команди лідера до всіх, а згодом – думку лідера. Групі також необхідні були люди, які охороняли її, далеко бачили ворога або здобич, ті, хто організовували її існування; люди, яких можна назвати “пам'яттю групи” тощо. В багатьох поколіннях людей ці якості відшліфувались до внутрішніх задатків, різноманітних талантів, специфічних поглядів на світ, вмінь, які людині вже просто необхідно реалізовувати в суспільстві. Розвиток мови, свідомості і самосвідомості з часом спричинили індивідуалізацію особистостей в соціальних групах. Пам'ять стала не тільки колективною, але й індивідуальною. Колективне несвідоме, як природній зв'язок людей, стало наповнюватись різноманітним індивідуального несвідомого. Але ті первісні схильності, потяги, бажання залишились в людях, з часом трансформувались в певні задатки, здібності і таланти. Люди схожі, але завдяки цим різним природним потягам, які мають філогенетичний характер, вони різні також за своїми бажаннями, за способом мислення та, навіть, за складом інтелекту.

Сучасні соціальні групи дуже різноманітні, їх класифікують за чисельністю, формальністю, значенням для людини, реальністю або номінальністю тощо. З соціально-філософської точки зору можна представити певні основні *моделі соціальних груп* в залежності від типів відношень (у тому числі етико-моральних), зв'язків, взаємодій, комунікативних практик. Ці моделі склались протягом людської історії і пов'язані з процесом індивідуалізації особистості та збільшенням частки та ролі свідомого. Звісно, ми вдаємось до певних ідеалізацій та узагальнень, але будемо розуміти, що з їхньою допомогою можливо побачити деякі загальні риси великого різноманіття реально існуючих соціальних груп. Також оговоримо, що ці ідеалізації мають гнучкий характер, і запропоновані моделі є рухливим конструктом.

Першу модель можна назвати *ціннісно-нормативною*. В її основі знаходяться субстанційні принципи, вона має достатньо міцну структуру та закріплює індивідів в певних рамках. Суспільні відношення, згідно цим поглядам, мають пов'язувати людей в єдине ціле на кшталт родини. Прихильники такого погляду на суспільство та на соціальні групи критикують індивідуалізм. Наприклад, Г.Гегель вважав хибним процес відокремлення людини від її становища в організованому суспільстві, де вона має обов'язки, а також належний такому становищу статус. Коли індивіда розглядати у такому ракурсі, то він видається просто примхливим [1, с. 212]. Тож аби правильно розуміти людську особистість її слід розглядати як члена тієї чи іншої групи. Особистість є невідривною від соціальної групи та суспільства в цілому. Свобода особистості – це соціальне досягнення, що постало через моральний розвиток спільноти. Цінність особистості виводиться із становища, яке вона посідає в суспільстві. Моральною основою комунікативних практик в цій моделі є відповідальність «за», тобто, за того, хто є близьким, за того, хто є залежним, за того, хто потребує турботи й допомоги. Цей варіант етики називають етикою відповідальності. Моральні інтенції обмежуються партикулярними рамками. Відношення в соціальних групах мають здебільшого вертикальний асиметричний характер, коли верхня позиція має беззаперечну перевагу.

Друга модель соціальної групи відповідає індивідуалістичному погляду на людські відношення. Вона черпає свої сенси в Новочасних ідеях соціального атомізму. Цю модель можна назвати *конструктивно-процедурною*. Соціальна група складається з окремих людей, в ній, скоріше, панує відмінність, множинність на противагу єдності. Коли свідомість одного є свідомістю всіх, то неможливе взаємне доповнювання, немислима співпраця різних осіб для всебічної реалізації ідеї соціальності як такої. В Новий час бачення суспільства як соціального конструкту одним з перших представив Т. Гоббс. Суспільство, вважав філософ, конструється з окремих людей шляхом їх узгодженості, домовленості [2, с. 105]. Головною теоретичною ідеєю цієї моделі є соціальний конструктивізм, який має своєю основою існування незалежних особистостей, що керуються розумовими принципами. Людина, як істота активна, має виборювати свободу, яка не є природним фактом, а має постати завдяки активності людського розуму. Моральним ґрунтом цієї моделі є універсальна мораль, як відчуття обов'язку та відповідальності «перед» членами соціальної групи. Такий варіант етики отримав назву етики переконань. Відношення при цьому мають, здебільшого,

горизонтальний, симетричний характер. Соціальні групи конструюються на основі принципу чіткого дотримання прав та обов'язків, що має на увазі і міння підпорядковуватися, і належним чином керувати.

Третя модель ґрунтується ідеєю існування в групі певної особливої сфери "інтер" як сумісного соціального простору. Таку модель можна назвати *інтерсуб'єктивною* моделлю соціальної групи. Сферу "інтер" кожен наповнює, в першу чергу, своїми життєсвіттовими уявленнями та сенсами, на яких ґрунтуються етико-моральні відносини та раціональні аргументації. На відміну від двох перших, інтерсуб'єктивна модель не передбачає ні єдності душ, ні раціонально прорахованої боротьби власних інтересів. На перший план в цій моделі виходять проблеми співіснування ціннісних та етико-моральних життєвих світів. Плюральність сенсів постає як динамічний мінливий гнучкий процес їх узгодження, що підтримується моральними настановами *кожного як гідного до Іншого як рівного в своїй нерівності* [3]. Причому моральні настанови кожного включають в себе три взаємопов'язані інтенції: увага та повага до Іншого в його відмінності; наповнення інтерсуб'єктивної сфери соціальної групи цінностями та смислами, що підтримують її гідність в цілому; включення в обрій загальносупільної інтерсуб'єктивної сфери як загальної соціальності людини, яку неможливо оминути.

Можна провести певні паралелі між представленими моделями та дійсно існуючими соціальними групами. Ціннісно-нормативна модель відображає традиційний тип соціальних відносин; також в багатьох випадках вона знаходиться в основі "первинних груп" – родина, група друзів, група за інтересами. Конструктивно-процедурна модель відображає тип відношень, які склалися в індустріальному суспільстві; на таких засадах часто будуються відносини у "вторинних групах" – студентська група, професійний колектив тощо. Інтерсуб'єктивна модель відображає становлення нового розуміння соціальної групи, соціальних відносин, яке відображає постметафізичну, постнекласичну спрямованість сучасних соціальних досліджень, в яких сила, в тому числі і сила розуму, поступаються місцем уважним прислуховуванням до світу, до Іншого і до самого себе. Але в усіх соціальних групах неминуче існує той перший природний фон несвідомого групи, вагомість якого не можна замовчувати і не можна не враховувати. Сфера "інтер" соціальної групи включає в себе як раціональну, так і ірраціональну складову, як свідоме, так і несвідоме.

Список використаних джерел:

1. Геґель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / пер. з нім. Р.Осадчука, М.Кушніра. К. : Юніверс, 2000. 336 с.
2. Thomas Hobbes. Leviathan or the Matter, Forme, & Power of a Common-wealth Ecclesiasticall and Civill. London, 1651. URL : <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/hobbes/Leviathan.pdf>
3. Рікер П. Сам як інший / пер. з фр. В.Андрюшка, О.Сирцової. К. : Дух і Літера, 2002. 458 с.

SEKCJA 15. NAUKI CHEMICZNE

КРИСТАЛОЕНЕРГЕТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ БІСМУТ(III) ОКСИД-ХЛОРИДУ BiOCl

канд. хім. наук, доцент Козьма Антон Антонович
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Україна

Бісмут (III) оксид-хлорид BiOCl разом із бісмут (III) селенідом Bi_2Se_3 утворюють цікаві для всебічного дослідження композити $\text{Bi}_2\text{Se}_3/\text{BiOCl}$ [1]. Враховуючи, що чимало бісмутмісних композитних сплавів відносяться до перспективних енергоперетворюючих матеріалів [2-15], дослідження енергетичних і фізико-хімічних властивостей BiOCl , як одного з можливих вихідних компонентів для синтезу подібних зразків, є актуальною задачею.

Енергетику неорганічних кристалів можна характеризувати за допомогою чотирьох базових величин: структурної крихкості або рихлості (ω), енергії кристалічної ґратки (U), енергії атомізації (E_a) та енергії зчеплення остовів і електридів (W) [16]. У даній роботі вперше для бісмут (III) оксид-хлориду встановлено величини трьох із перерахованих енергетичних величин, а саме ω , U та E_a . Не визначалася тільки енергія зчеплення остовів і електридів (W). Це обумовлено тим, що відповідні розрахунки для BiOCl досить громіздкі – вони потребують створення й детального аналізу кількох десятків ймовірних остовно-електронних моделей.

Структурну крихкість (ω) кристалічного BiOCl розраховували за виразом із [16]:

$$\omega = \frac{M}{nd} \quad (1),$$

де:

M – маса одного моль речовини,

n – кількість структурних вузлів у формульній одиниці,

d – густина кристалічної сполуки.

Беручи значення густини бісмут (III) оксид-хлориду із [17, 18] та розраховавши його молярну масу за відомими атомними масами складових елементів (за даними [18]), згідно формули (1) отримуємо $\omega(\text{BiOCl}) = 11.245 \text{ см}^3/\text{г-ат.}$

Енергію кристалічної ґратки (U) можна встановити трьома альтернативними методами, які в багатьох випадках дають майже однакові результати: за допомогою кругового циклу Борна–Габера, методом Капустинського із врахуванням іонних радіусів та методом Ферсмана через енергетичні коефіцієнти складових елементів [16]. Найбільш точним вважається експериментальний метод Борна–Габера, який використовувався в даній роботі. При цьому дотримувались рекомендацій із [19], а більшість допоміжних величин брали з [18]. Отже, енергію кристалічної ґратки (U) для

бісмут (III) оксид-хлориду, згідно циклу Борна–Габера, визначали шляхом сумування теплоти утворення даної сполуки, стандартних ентальпій утворення газоподібних атомів складових елементів, потенціалів іонізації Бісмуту, спорідненостей до електронів Оксигену та Хлору. В результаті встановлено, що $U(\text{BiOCl}) = 6714$ кДж/моль.

Енергію атомізації кристалу (E_α) можна визначити за виразом (2) із [16]:

$$E_\alpha = |\Delta_f H^\circ(\text{cryst.})| + |\Sigma(\Delta_f H^\circ(\text{at.}))| \quad (2)$$

де:

$|\Delta_f H^\circ(\text{cryst.})|$ – модуль стандартної ентальпії утворення кристалу,

$|\Sigma(\Delta_f H^\circ(\text{at.}))|$ – модуль суми теплот утворення складових атомів.

Використавши потрібні для формули (2) величини з [18], одержано $E_\alpha(\text{BiOCl}) = 946.98$ кДж/моль.

Представлені вище кристалоенергетичні параметри відносяться до одного моль кристалічного BiOCl . Однак на практиці здебільшого використовують питомі величини. Перераховані значення на одиничні масу та об'єм бісмут (III) оксид-хлориду наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Питомі масові (U_m і E_m) та об'ємні (U_v і E_v) енергопараметри BiOCl

U_m , кДж/г	E_m , кДж/г	U_v , кДж/см ³	E_v , кДж/см ³
25.780	3.636	199.023	28.071

У монографії [16] показано, що енергетичні параметри неорганічних кристалів тісно пов'язані з їх фізико-хімічними властивостями. Застосовність на практиці таких залежностей підтверджується і результатами [20]. З метою перевірки зв'язку між відповідними характеристиками BiOCl , в даній роботі реалізовано деякі розрахунки. За встановленими кристалоенергетичними параметрами бісмут (III) оксид-хлориду здійснено оцінку його ізобарної теплоємності при стандартних умовах (C_p).

Зуєвим В.В. та співавторами [16] запропоновано низку кореляційних виразів, які об'єднують згадані вище кристалоенергетичні властивості (ω , U і E_α) з одним із найважливіших фізико-хімічних параметрів C_p :

$$C_p = 8.43 \ln(\omega) + 1.83 \quad (3)$$

$$C_p = 24.37 e^{-0.002U_m} \quad (4)$$

$$C_p = 27.323 e^{-0.0184E_m} \quad (5)$$

За виразами (3-5) для BiOCl одержуються значення 66.690, 69.436 та 76.660 Дж/(моль×К) відповідно. Ці величини на -9.92, -6.22 і 3.54 % відрізняються від даних [21], за якими $C_p(\text{BiOCl})=74.038$ Дж/(моль×К) при 298.15 К. У зв'язку із вказаним відхиленням результатів, отримуваних для BiOCl за формулами (3-5) порівняно з [21], в цій роботі запропоновано

варіанти адаптації зазначених виразів для обраного оксид-хлориду. Як наслідок, виведено наступні формули (6-8):

$$C_p = 8.43 \ln(\omega) + 4.28 \quad (6)$$

$$C_p = 24.37e^{0.00049U_m} \quad (7)$$

$$C_p = 27.323e^{-0.028E_m} \quad (8)$$

Запропоновані вирази (6-8) дають величини 74.040, 74.039 і 74.035 Дж/(моль×К) відповідно. Це дозволяє суттєво знизити відхилення від літературних даних [21] до $\pm(0.004-0.002)$ %. Таким чином, для BiOCl запропоновано способи підвищення точності деяких виразів Зуєва В.В. та співавторів із [16].

Висновки. Уперше для кристалічного бісмут (III) оксид-хлориду BiOCl одержано мольні та питомі величини трьох кристалоенергетичних параметрів: структурної крихкості, енергії кристалічної ґратки й енергії атомізації. За допомогою отриманих результатів, для BiOCl удосконалено вирази Зуєва В.В. та співавторів, які пов'язують зазначені енергетичні властивості даного оксид-хлориду з його ізобарною теплоємністю. Завдяки запропонованій оптимізації вдалось суттєво знизити похибку оцінки теплоємності BiOCl з 9.9–3.5 % до 0.004–0.002 %.

Список використаних джерел:

1. Evaristo-Vázquez M., Hernández-Pichardo M.L., Rodríguez-González E. Conductivity improvement of topological insulators of Bi₂Se₃ by the p-n heterojunction of Bi₂Se₃/BiOCl. *Revista Mexicana de Ingeniería Química*. 2019, 18(3), 813–823.
2. Kozma A.A., Sabov M.Yu., Peresh E.Yu., Barchij I.E., and Tsygyka V.V. Thermoelectric Properties of a Eutectic SnSe₂–Bi₂Se₃ Alloy. *Inorganic Materials*. 2015, 51(2), 93–97.
3. Kozma A.A., Barchij I.E., Peresh E.Yu. Phase relation in the Tl₂SnSe₃–Tl₄SnSe₄–TlBiSe₂ quasiternary system. *Chem. Met. Alloy*. 2011, 4(1–2), 94–97.
4. Козьма А.А., Барчий І.Є., Переш Є.Ю., Барчий О.І. Триангуляція квазіпотрійної системи Tl₂Se–SnSe₂–Bi₂Se₃. *Proceeding of IV International workshop "RNAOPM'2008"*. Lutsk, Jine 1–5, 2008, p. 40–42.
5. Козьма А.А., Переш Е.Ю., Барчий И.Е., Сабов М.Ю. Перспективные термоэлектрические материалы на основе некоторых сложных селенидов таллия. *Материалы Международной научной конференции «Актуальные вопросы прикладной физики и энергетики»*. Сумгаит, Азербайджан. 2018, С. 100–102.
6. Козьма А.А., Переш Е.Ю., Барчий І.Є., Сабов М.Ю., Зубака О.В. Термоелектричні властивості евтектичних сплавів квазіпотрійної системи SnSe₂–TlBiSe₂–Bi₂Se₃. *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Серія «Хімія»*. 2016, 1(35), 22–27.
7. Козьма А.А., Барчий І.Є., Переш Є.Ю. Синтез та термоелектричні властивості потрійної евтектики в системі SnSe₂–TlBiSe₂–Bi₂Se₃. *XV наукова конференція «Львівські хімічні читання – 2015»*. Львів, Україна. 2015, С. 240 (H21).
8. Козьма А.А. Взаємодія компонентів у квазіпотрійній системі Tl₄SnSe₄–Tl₂Se–Tl₃BiSe₆. *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Серія «Хімія»*. 2013, 2(30), 15–22.

9. Козьма А.А., Переш Є.Ю., Барчій І.Є., Сабов М.Ю., Беца В.В., Цигика В.В. Термоелектричні властивості евтектичних сплавів систем $TiBiSe_2-SnSe_2$ (Ti_2SnSe_3 , Ti_4SnSe_4) і $Ti_4SnSe_4-Tl_9BiSe_6$. *Укр. хім. журн.* 2011, 77(9), 23–26.
10. Козьма А.А., Барчій І.Є., Переш Є.Ю., Сабов М.Ю., Беца В.В., Цигика В.В., Габорець Н.І. Про взаємозв'язок технологічних умов одержання та властивостей вихідних сполук системи $SnSe_2-Bi_2Se_3-TiBiSe_2$. *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Серія «Хімія»*. 2011, 2(26), 34–40.
11. Козьма А.А., Переш Є.Ю., Барчій І.Є., Сабов М.Ю. До 190-річчя відкриття ефекту Зеебека. *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Серія «Хімія»*. 2011, 1(25), 26–31.
12. Козьма А.А., Барчій І.Є., Переш Є.Ю., Цигика В.В. Фазові рівноваги на квазібінарних перерізах квазіпотрійної системи $Ti_2Se-SnSe_2-Bi_2Se_3$. *Укр. хім. журн.* 2010, 76(4), 80–84.
13. Козьма А.А., Барчій І.Є., Переш Є.Ю., Цигика В.В., Беца В.В., Соломон А.М., Сабов М.Ю. Одержання та термоелектричні властивості полікристалічних сполук $TiBiSe_2$ і Tl_9BiSe_6 . *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Серія «Хімія»*. 2010, 1(23), 22–25.
14. Козьма А.А., Барчій І.Є., Переш Є.Ю., Цигика В.В. Фізико-хімічна взаємодія у квазіпотрійній системі $SnSe_2-TiBiSe_2-Bi_2Se_3$. *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Серія «Хімія»*. 2009, 1(21), 6–12.
15. Козьма А.А., Переш Є.Ю., Барчій І.Є., Сабов М.Ю., Глух О.С., Цигика В.В. Температурна залежність теплоємності сполук $TlSb(Bi)Se_2$ і $Tl_9Sb(Bi)Se_6$. *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Серія «Хімія»*. 2009, 2(22), 87–91.
16. Зуев В.В., Поцелуева Л.Н., Гончаров Ю.Д. Кристаллоэнергетика как основа оценки свойств твердотельных материалов (включая магнизиальные цементы). С-Пб. 2006. 139 с.
17. Ефимов А.И., Белорукова Л.П., Василькова И.В., Чечев В.П. Свойства неорганических соединений. Справочник. Л.: *Химия*, 1983. 392 с.
18. Волков А.И., Жарский И.М. Большой химический справочник. Минск: *Современная школа*, 2005. 608 с.
19. Суворов А.В., Никольский А.Б. Общая и неорганическая химия: В 2 т.: Том 2. / 6-изд., испр. и доп. М.: *Юрайт*, 2019. 378 с.
20. Козьма А.А., Вашкеба Н.Б. Розрахунок структурної крихкості та пов'язаних із нею параметрів для цинк ортофосфату $Zn_3(PO_4)_2$. *Підсумки розвитку наукової думки: 2018*: зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» з матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 5 грудня, 2018 р. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2018. Т.4. С. 30–32.
21. Barin I. (in collab. with Platzki G.). *Thermochemical Data of Pure Substances*. 3 ed. Weinheim: *VCH*, 1995. P. 1885.

SEKCJA 16. NAUKI PRAWNE

HISTORICAL AND LEGAL EVOLUTION OF THE VETO

2nd year Ph.D. student Biskultanova Albina
Al-Farabi Kazakh National University
Republic of Kazakhstan

A typical example was the events of 494 BC., when the plebs with full armament left Rome and moved to the Sacred Mountain. Since they represented the main body of the Roman army, the boycott of their military service under conditions of constant military threat led to a catastrophic situation. Patricians were forced to allow them the election of tribunes of the people - defenders of the interests of the plebeians. These officials were elected by people's assemblies by tribe (tributary committees). Tribunes got the right of veto - protesting the orders of all other officials.

The tribunes of the people represented the interests of the plebeians and constituted a kind of counterbalance to other aristocratic authorities. The tribune owned the right of veto on any decisions of public assemblies or officials. They introduced bills to people's meetings, controlled the activities of magistrates. But their powers did not extend beyond the city limits. Consequently, the emergence of the right of veto is associated with the period of the Roman Republic and was due to the purpose of protecting the interests of the plebeians from patricians, ensuring coordinated decision-making by the consuls and controlling the highest officials over lower-level officials (magistrates) [1].

In those days, veto power was vested in:

- tribunes of the people (which could veto any decision made by the Senate or any magistrate (with the exception of the dictator and the censor);
- one of the two consuls, who could veto the decision of the other consul;
- one of the magistrates, who had the right of veto on the decisions of magistrates of equal or lower level.

Plebeian tribunes, which were elected by plebeians in the amount of up to 10 people, did not have direct administrative authority, but were vested with the right of veto and could prohibit the execution of any official's order or even the senate's ruling if they thought they violated the rights or legal interests of citizens [2]. The veto used by these magistrates was absolute. For example, if the tribune had a veto, the Senate's decision did not receive force, the draft veto decision could not be submitted to the tributary committees (the national assembly for territorial districts - tribes). If one of the consuls applied the right of veto to the decision of the other consul - the decision was considered such that it was not accepted by both consuls and did not enter into force.

The veto mechanism in this aspect ensured a balance of interests between patricians and plebeians and the control of higher magistrates over the activities of lower magistrates, and prevented usurpation of power by one of the consuls. However, some researchers believe that the tribunes' veto often caused institutional paralysis of the authorities of the Republic and anarchy — unresolved

(as a result of the veto use by the tribunes) relations were regulated at their own discretion by the participants of these relations [3].

During the empire, the institution of veto (intercession) evolved. The Senate in the amount of 300 people, the people's assemblies, at which bills proposed by princeps are adopted, several consuls become executors of orders of the senate and princeps. At the disposal of the princeps passed people's tribunes, which were denied the right of veto. Starting from 23 BC, the princeps (emperor) received the authority of tribunes (tribunitia potestas), and therefore the right of veto over any decision or draft decision of the Senate or other magistrate, including the tribunes of the people. At the same time, the power of the tribunes did not extend beyond the city of Rome, in connection with which Octavian Augustus provided himself with two types of other powers - the power of the consul (consular imperium), which allowed the princeps to apply the right of veto to the decisions of the consuls when he was in Rome, and the highest authority (imperium maius) - if the princeps was outside of Rome. He could:

- apply the right of veto to the decisions of the consuls, but the consuls could not veto the decisions of the princeps himself;

- apply a veto on decisions of local magistrates of the respective provinces [4].

Starting from 284 AD e. (the dominant period, when the power of the emperor gained absolute character) the institution of the veto lost its meaning, since all key decisions in the state were taken by the emperor personally. The Senate became the Rome City Council, and all the magistrates became municipal officials. In the course of its further development, the institution of the veto repeatedly changed under the influence of trends in the social and state development of the respective periods. In fact, during the Middle Ages, the right of veto retained those features that were characteristic of it in the period of the ancient world, and acquired new features. This combination was made possible by the appearance of different types of veto (royal, liberal veto).

During the Middle Ages, the concept of a veto was mainly associated with the monarchs of individual countries (Austria, Spain, Holy Roman Empire, France) to block the election of a certain cardinal by the Pope of Rome (jus exclusivae), the right to approve or not to make decisions adopted by parliament (royal consent), and also the so-called liberal veto (veto liberum) [5].

The latter reached a significant development and application in medieval Poland - not least because of such an important principle of government as unanimity, recognized in 1859 as a necessary condition for making any decision by the Sejm. Any member of the Polish Sejm could stop the current session and cancel all laws adopted on it, exclaiming "Nie pozwalam!", Which was the essence of a liberal veto.

In the first half of the 18th century, its use became a common occurrence in Poland and led to its decline. Due to the abuse of the principle of unanimity, meetings were often disrupted, which affected the efficiency of decision-making and required the introduction of restrictions. In addition, the legislative process was complex and ineffective, and could become the object of influence of foreign diplomats who, through the bribery of one member, significantly weakened the state.

As a result, in 1768 all the issues resolved in the Diet were divided into economic and state: the economic should have been decided by a majority of

votes, and the state - unanimously. And the Constitution of 1791 abolished veto liberum.

In general, a liberal veto or unanimity principle that existed in Poland can be considered a historical prototype of a modern veto. It was based on the statement of the absolute political equality of all Polish men, who were represented in the legislature. In the Polish state law there was a custom that required complete unanimity in the decisions of the Seimas. Any person who was legally present at the relevant meetings, in deciding the issue could use the right "nie pozwolam" (do not allow) and the decision in this case was considered not to be taken. Unanimity as a principle of the state system was applied in Kievan Rus, but it was in Poland that this principle reached its full development, resulted in a rather severe form and exercised a significant influence on the entire course of state life.

In 1589, unanimity was finally recognized as a necessary condition for the adoption of any decision by the Sejm. The abuse of the unanimity principle nevertheless led to the fact that meetings were often disrupted, decisions were not made, and the same decision-making process became ineffective. In connection with this, restrictions began to be introduced, the first of which appeared in 1768 Rock, when all the matters for which the decision of the Sejm was required were divided into economic and state. Economic were to be decided by a majority vote, and state - unanimously. And already the Constitution of 1791 abolished the right liberum veto.

The essence of royal consent was that the decision of the royal council (which evolved into parliament) was subject to approval by the monarch. Accordingly, if the monarch did not consider it expedient to approve the decision, he could refuse to give his consent to gain strength. Now the institute of royal consent exists in Belgium, Great Britain, certain countries of the British Commonwealth (where the governor agrees to the decision taken by the parliament on behalf of the monarch), Denmark, Jordan, Spain, Luxembourg, Liechtenstein, Norway, Japan and some other countries with a monarchical form of government.

The right of the monarch to grant royal consent to the entry into force of the law passed by parliament in different countries is limited in different ways. Thus, in 1789 the right of the absolute veto of the French monarch was restricted - if, after the monarch returned the law for reconsideration by the parliament, the National Assembly re-enacted the vetoed law, the monarch was obliged to sign and publicize it. Similarly, the monarch's veto in Spain was restricted - according to the Spanish Constitution of 1812, the monarch could twice apply the veto to a law passed by the Houses of Parliament, but after the third adoption of the veto by the parliament, he was obliged to sign it. Similar rules (see Appendix) are also reflected in the 1814 Constitution of Norway.

In Belgium and Liechtenstein, granting or refusing to grant royal consent is the exclusive right of a monarch, the scope of which is not restricted by law. In Belgium, the monarch took advantage of this right in 1990 (for the first time since 1831), refusing to agree to the enactment of the law on the legalization of abortions, while appealing to the government to remove him from his duties as head of state. The law was signed by the prime minister, after which the parliament resumed the king as head of state.

A similar case occurred in Liechtenstein, where the monarch also refused to sign the law on the legalization of abortions, which led to a political crisis. The

consequence of this crisis was amending the Constitution of Liechtenstein, which significantly expanded the powers of the monarch in the field of legislative and executive power. In particular, Article 65 of the Constitution of Liechtenstein stipulates that the Prince's failure to sign the law for 6 months from the date of its adoption by the Parliament entails non-entry into force of the law, and the Constitution does not provide for overcoming the veto. And also a law was passed on the legalization of abortions for a national referendum, at which it was adopted in 2005.

Until recently, the Grand Duke of Luxembourg had absolute veto power. Over the past 100 years, the Luxembourg monarchs have exercised this right only twice; the last time was in 2008, when the Grand Duke refused to sign the law on the legalization of euthanasia. As in other similar cases, this led to a political crisis, which resulted in amending the Constitution: the monarch was denied the right to refuse consent to the entry into force of a law passed by parliament.

It is worth noting that the United Kingdom, Belgium, Liechtenstein and Denmark are exceptions to the constitutional practice of European monarchies. In other European countries, the monarch or in general does not have the right to refuse to provide consent for the entry into force of the law passed by Parliament (Spain, Sweden), or:

- is obliged to sign the law if, as a result of its consideration by Parliament, the law was re-approved (Norway);
- instead of the monarch (in case of failure to give him consent), the law may be signed by the government (Netherlands).

During the period of colonial development, governors were appointed at the head of the colonies by the king or owners, who could also be elected by the entire population. In the colonies, representative bodies had the right to issue laws on which the governors could impose a veto.

According to the Charter of France of 1848 (the norms of which extended to its colonies), the king and the chambers jointly exercised legislative power, and the executive power belonged exclusively to the king. At the same time, the king was defined as the "supreme head of state", and his personality as "sacred and inviolable" (Article 4.5). The king had the right of legislative initiative, the right of suspensive veto (laws regarding which the king applied the veto could be re-examined by the chambers only at the next session).

In his political and legal theories, the ideologue of French liberalism B. Constant noted the need for an electoral institution (representative office) [6]. The representative institution is necessarily included in the system of higher authorities. In the constitutional monarchy there must exist a "neutral authority" represented by the head of state. The monarch participates in all power, prevents conflicts between the authorities, ensures the coordinated activity of the authorities, has the right of veto.

The president, A. Hamilton believed, should be elected for life and possess wide powers, including the ability to control the representative body of the legislature, since the parliament, under pressure from voters, can make "arbitrary decisions". The Thinker spoke in favor of vetoing the president: the "The first motive to give the president the right in question is to give him the opportunity to defend himself, and secondly, to increase the chances of the commonwealth against accepting the bad ones due to haste, negligence or evil intent laws ... the

presidency will often have a tacit and imperceptible but strong influence. When employed in unworthy deeds know that they can be put in an obstacle from a source beyond their control, they are out of simple fear of position to refrain from what would be willing to do if you do not fear the outside obstacles, "- wrote Alexander Hamilton [7].

According to V.Ye. Chirkin, the institute of veto was introduced into the system of restraints and counterbalances by theorists of American constitutionalism, as one of the most important counterbalances of the legislative power of the parliament. However, now the institute of veto is associated not only with its binding to the exercise of executive power - the right of veto is characterized by its connection with the right of the head of state to exercise unspecialized constitutional control over the legislative activity of parliament [8].

The modern-day veto institution evolved from the concept of J. Locke and S. Montesquieu on the division of power into legislative, executive, and judicial. Setting the goal of restricting the royal power of the young bourgeoisie, the thesis was put forward about the need to distribute state power to these three branches, the first belongs to the parliament elected by the people, the second to the head of state headed by the government, the third power is exercised by independent courts with the participation of representatives of the population.

This concept, supplemented by the principle of checks and balances, for the first time found consolidation at the constitutional level in the United States. The creators of the American Constitution conceived a veto as a means of "containment and counterbalance" against the encroachment of Congress on the power of the President, as well as a guarantee against rash legislation. Thus, the veto was conceived as an institutional means provided to the president to control the legislative process.

Already during the first attempt to consolidate the theory of the distribution of power in constitutional norms (USA, 1787), the question of the balance of power appeared before the creators of the Constitution. The problem was that none of the branches of power, even in the sphere of its authority, would remain uncontrolled, so that there would be no willfulness in its activities. This problem was solved by introducing a system of checks and balances:

- the president could not dissolve the congress, but the latter could not dismiss the president (except in cases of impeachment);
- the president could delay the law of the congress with the help of a suspensive veto, but the congress could overcome his 2/3 vote;
- the ministers were subordinate to the president, but the very appointment of the ministers by the president required the approval of the senate;
- control over the compliance of actions of state bodies with the constitution is entrusted to the courts.

The aforementioned liberal veto was often used during diplomatic conferences. They, as a rule, required the unanimity of delegates for the adoption of relevant resolutions (for example, for the organs of the League of Nations). Therefore, in the completed form, the veto, as a way for the president to participate in the legislative process, was first received by the US President. In accordance with the US Constitution, any bill, before becoming a law, must be signed by the President within 10 days, not including Sundays. In case of disagreement with the draft law, the President returns it with his objections to the

parliament, which can override the veto by 2/3 of the votes of members of the congress [9].

And if within 10 days he does not speak out against, then the law enters into force. At the same time, the president did not depend on how the policies adopted by the chambers would be perceived, except in cases where the implementation of this policy would have been impossible without the assistance of the congress (appropriation, conclusion of international treaties, etc.). The practice of using the veto in the United States has been constantly changing due to the balance of political forces in the country, the positions of the leading parties and the political situation in Congress.

J. Bryce notes the moderation and even the awareness with which the majority of the presidents exercised this right - only in case of a need for a delay or confidence that the population of the country will also be against the majority in Congress.

Washington only vetoed two bills; its successors until 1830 - seven; In all, there were 77 cases of the use of the veto during the 96 years before taking office as President of Cleveland (in 1885), including the "pocket veto" (pocket veto) [10].

President Cleveland enjoyed the most veto power — until March 1887, he returned more bills to Congress than all his predecessors, most of which concerned the appointment of pensions to employees in the armies of the North during the civil war. In 1886, he returned 115 bills to Congress, 101 of which are retirement. Only eight of them tried to hold again and only one succeeded.

J. Bryce believes that in American practice only one president abused the right of veto - Andrew Johnson (1865-1869). For three years, he unreasonably returned bills on critical issues. As a result, an opposition majority was formed in both chambers, with the result that most of the bills passed in the second discussion. In the 60-70s. Presidents were much less likely to use the right of veto during the restructuring of the relationship between the president and Congress.

The veto power of the President of the United States was, according to J. Madison and A. Hamilton, a "natural defense", a "necessary barrier" to imperfect laws. According to V. Wilson, realizing it, the President acts as an integral part of the legislative power. Today, the veto power in the United States is a fairly effective means of influencing the course of the legislative process, since the Congress manages to overcome the veto by only 7% of the bills that were returned by the president for reconsideration. Often, vetoed laws are reviewed and adopted in a format that has been edited by the president.

An analysis of the practice of vetoing in the United States shows that presidents frequently use this power. The first American presidents shared the view of the creators of the Constitution that the Congress better represents the will of the people. The veto extended only to those bills that were considered unconstitutional. But after World War II, the veto became the main means of influence of presidents on legislation. One of the reasons for the increase in the number of vetoes was the phenomenon of separate control, when one party controls the presidency, and the second - Congress. In such a situation, the veto was used more often and was more actively used in the political struggle.

Consequently, the veto is a peculiar way for the President to participate in the legislative process. Hinting at the right of veto, US President D. Eisenhower in 1959 declared: "I am part of the legislative process" [11].

However, there were opponents of this institution. So Thomas Payne criticized the US Constitution of 1787. Instead of the president, in his opinion, there should be a collegiate body according to the Constitution. He also offered to veto the president.

The genesis of the modern veto is also associated with lawmaking practice in the UK [12]. Parliament appealed to the king with a special petition to issue a specific legal act. If the king agreed with the stated principles in the petition, he issued the corresponding act. At the beginning of the seventeenth century, this practice was changed and petitions acquired the value of draft legal acts, which the king could approve or reject, but not change in content. The refusal of the king to authorize the act approved by the chambers was based on certain arguments and was called the veto. It was of an absolute (or resolute) nature and did not provide for the possibility of overcoming it.

The stage of the formation of a dualistic monarchy (XVII - the beginning of the XIX century) was characterized by the process of separation of legislative power, which in fact fell into the hands of the parliament, and the government and administrative, which the monarch continued to control, i.e. You can talk about the dualistic monarchy. Formally, the monarch retained the right to impose a veto on the parliament's decision, but the last time they used it were in 1707 [13]. The Bill of Rights of 1689 sharply restricted the crown's prerogatives and guaranteed the rights of parliament. The king continued to participate in legislative activity, he was also granted the right of absolute veto.

An important part of the English constitution are the unwritten rules, the establishment of which determines its further development. These rules were established in the XVIII century, and became known as constitutional precedent. One of the main ones is the rejection of the king of the right of veto. Ultimately, the establishment of parliamentarism transformed the understanding of the veto, it acquired the character of the powers of the head of state, carried out in conditions of separation of powers.

Thus, in the process of socio-political evolution and the emergence of parliamentarism, the essence of the veto has been transformed. In the first half of the XIX century. In a number of European monarchies, the right of veto has acquired the character of the powers of the head of state exercised under conditions of the separation of powers. Remaining in many parliamentary monarchies of the formal component of the monarch's prerogative, absolute veto in our day is practically not used in the countries of permanent democracy.

According to the results of the analysis, it is advisable to single out such prerequisites for the emergence of the veto institution in the global political space (Fig. 1). In general, the process of evolution of the institute of the veto can be divided into two major stages - pre-presidential (the veto had kings, monarchs, etc.) and presidential (since the inception of the presidency).

At the present stage, numerous international organizations have deviated from the rule of unanimity. In particular, the UN adopts resolutions by two thirds of the General Assembly, by a majority of the Economic and Social Council. Although in its essence *liberum veto* is the application of the principle of unanimity in the activities of the UN Security Council. According to the UN Charter, each of the permanent members of the UN Security Council may veto a draft decision on a non-procedural issue. By this, the UN Charter directs the Security Council to take

decisions by consensus.

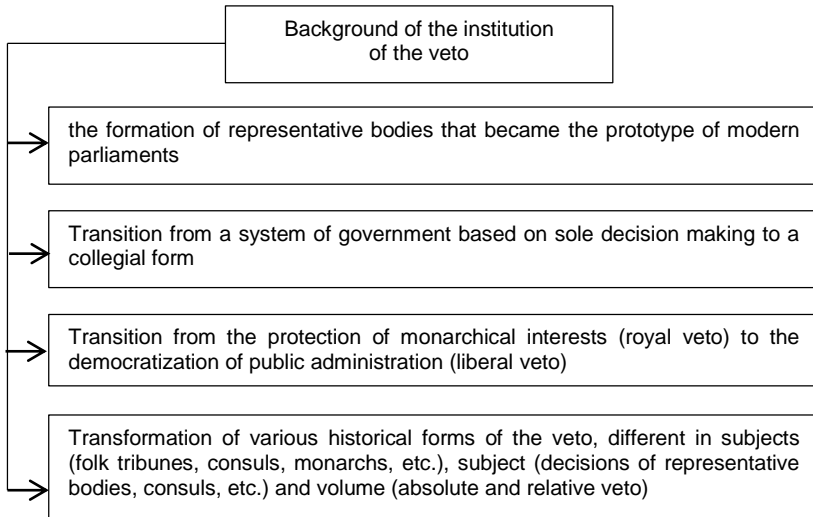

Fig. 1. **Background of the institution of the veto**

In modern conditions, the system of deterrence and balances in one form or another is enshrined in the constitutions of many states. So in most EU countries this right is enshrined in the constitutional powers of the heads of state. In some states, the term "deterrence and balances" is directly included in the constitution, and most of them are used as descriptive. Modern constitutional forms of government in the countries of established democracy are based on a system of restraints and balances in one configuration or another. Undoubtedly, under different political regimes, this system has differences, but one or another of its elements is always inherent in a democratic system of government.

The right to return a law passed by the legislature is one of the most important powers of the President of the Republic with a mixed form of government in the legislative process. Such a right is enshrined in the constitutions of all mixed republics: Belarus (clause 21 of article 84), Bulgaria (clause 1 of article 101), Armenia (part 2 of article 55), Georgia (article 68), Kazakhstan (part 2 44), Lithuania (art.71), Moldova (part 2 art.93), Mongolia (paragraph 1 part 1 art. 33), Poland (part 5 art.122), Portugal (art. 139), Russia (Part 3 of Article 107), Romania (paragraph 2 of Article 77), Ukraine (Article 94), France (Article 10).

During the constitutional reform in the Republic of Kazakhstan, a lot was done to improve legislation on the law-making activities of the highest public authorities, in particular, the President. But, despite a number of changes made to the Constitution of our state, there are many problems that require immediate resolution at the legislative level, in particular, this concerns the reform of the institution of the presidential veto law regarding laws adopted by parliament. After all, such a right is one of the most important law-making powers of the president of a mixed republic, and in the context of a parliamentary-presidential republic, it can

greatly influence the effective work of parliament, as a legislative body.

Thus, the institute of the veto did not immediately acquire today's content and form. Its formation was preceded by a long process of evolution of institutions that were designed to help maintain the balance of powers of state bodies, branches of government and prevent the usurpation of power and abuse of one of them. For many centuries, state scholars tried to find tools to maintain the balance of powers of branches of government, one of which was the right of veto.

The political significance of the veto remains the same as it was reflected by S. Montesquieu and his followers. More than a century of history of constitutionalism confirmed the effectiveness of this institution, its importance for preserving the constitution, ensuring the interests of a politically weaker minority, especially in the conditions of the hegemony of parliament.

References:

1. Kovrizhenko D.S. Institute of veto: foreign experience, national legislation and practice, proposals / D.S. Kovrizhenko. - K. : Laboratory of legislative initiatives, 2009.
2. Krashennikova N. A. The history of the state and the law of foreign countries: studies. / N.A. Krashennikova, O.A. Zhidkova; by ed. N. A. Krashennikova, O. A. Zhidkova. - M. : Vesti, 1998. - p. 126.
3. Bleicken G. Das Volkstribunat der klassischen Republik. Muenchen, 1955. – p.287.
4. Bodiensky P. The history of the people's tribune in the period of the class struggle in Rome // University news. Kiev, 1884. № 1, 3, 5; 1885. № 2; 1886. - № 8.
5. Danilov V. The right of veto: history, international experience and "Ukrainian specificity" // Parliament. - 2005. - № 6. - p. 34-45.
6. Seidemetova, R.E. State and legal ideas of I. Bentham, B. Konstan, L. von Stein: historical and legal analysis // Diss. Cand. legal Sciences: 12.00.01 / Seidemetova Roza Esenovna.- Saratov: Sarat. state legal Acad., 2011. - 190 p.
7. Federalist. Political essays by A. Hamilton, J. Madison and J. Jay. - M. : Progress-Letter, 1994. - p. 479.
8. Chirkin V. Ye. Constitutional law: Russia and foreign experience / V. Ye. Chirkin. - M. : Publishing house "Zertsalo", 1998. - p. 67-70.
9. N. Sakharov. Institute of Presidency in the Modern World. - M. : Legal. Lit., 1994. - p. 122.
10. Bryce J. The American Commonwealth. - 3 t., Lond., 1888; Russian translation by V. Nevedomsky under the title: "American Republic", 3 t., M., ed. K.T. Soldatenkova, 1889-1890.
11. Sakharov N. A. The Presidency Institute in the Modern World. - M. : Legal. lit., 1994. - p. 122.
12. Ageev S. S. Legal regulation of the legislative process in the UK // Bulletin of the University O.E. Kutafina. - 2017. - № 4 (32). - p. 166-175.

АДАПТАЦІЯ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ВИМОГ ТА СТАНДАРТІВ ЄС

канд. юрид. наук Сидоренко Віталій Вікторович

*Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»
Україна*

Індикатором ефективності систем державного управління є позиція держави у відповідних міжнародних рейтингах. Згідно з показниками Індексу глобальної конкурентоспроможності (за 2018 рік) Україна займає 110 місце (серед 140 держав) у категорії «державні інституції», 49 місце в категорії «бюджетна прозорість», 82 місце в категорії «тягар державного регулювання». У рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» позиції України є кращими – у загальному рейтингу в 2018 році Україна займає 71 місце, у сфері відкриття бізнесу Україна піднялася з 70 місця у 2015 році до 56 місця у 2018 році.

Проте, угода про асоціацію України з ЄС вимагає проведення реформ у всіх сферах життєдіяльності, при цьому інститут державної служби також не є виключенням, зокрема потребує удосконалення сучасна модель державної служби в аспекті створення неупередженої та незаангажованої публічної адміністрації, яка виконує завдання щодо належної розбудови держави в умовах нових викликів. При цьому основною метою модернізації та адаптації інституту державної служби в Україні до загальновизнаних міжнародних стандартів є: підвищення рівня професійної компетентності державних службовців; забезпечення реального політичного нейтралітету державних службовців та створення передумов для поступального і стабільного розвитку взаємодії держави та громадянського суспільства.

К.Деммке аналізуючи стан та перспективи розвитку публічної служби в різних країнах ЄС подає ознаки традиційної державної служби система кар'єри із характерною для неї невисокою мобільністю чиновництва/відкрита система публічної служби; ієрархічна формалізована бюрократія/гнучка система управління, що будується з використанням сучасних досягнень науки і техніки, упровадження принципу індивідуалізації; чітке розмежування приватного та державного секторів/поступове злиття приватного та державного секторів, у тому числі за рахунок побудови мережевих концептів управління; уніфікована публічна служба/децентралізована, екстерналізована публічна служба, що використовує в тому числі приватні агенції; особливий правовий статус держслужбовців/наближення умов праці держслужбовців до стандартів приватного сектору, що визначаються ринковими механізмами; функція управління суспільством / функція надання суспільству послуг [1, с. 185–191].

Більшість урядів країн ЄС започатковують заходи з реформування, метою яких є вдосконалення надання послуг. Так, концепція проходження державної служби Франції, включаючи добір, призначення на посаду, професійну кар'єру, оцінювання ефективності роботи службовця протягом професійної діяльності, ґрунтується на тому, що: державна служба потребує від працівника специфічних якостей і повної віддачі службі державі; державна служба дає впевненість у тому, що добросовісне виконання працівником його

службових обов'язків гарантує йому стабільне матеріальне забезпечення, яке поступово збільшується; державна служба добирає і закріплює на посаді найбільш цінні кадри, які забезпечують їй високий престиж у суспільстві. Специфіка німецької державної служби полягає в тому, що поняття державного службовця є неоднозначним і фактично охоплює три категорії осіб: чиновників, службовців і працівників. Чиновники (високий і найвищий рівень посад) призначаються довічно, а із службовцями і працівниками укладають трудову угоду, яка може бути розірвана [2, с.24]. Такі заходи означають, що якість державного сектора все більше і більше залежить від швидкості модернізації.

У будь-якій країні управління державною службою передбачає велику відповідальність. Але роль і місце центрального органа по управлінню державною службою в різних країнах різна. В європейському масштабі якої-небудь загальної структури організації служб, відповідальних за управління держслужбою немає. Натомість, за винятком Швеції (агентства), центральна організація складається з управлінь або головних управлінь міністерства центрального державного управління. Згідно з організацією органа, управління державною службою країни можуть бути розділені на чотири групи: – компетенція міністерства фінансів (Данія, Португалія, Фінляндія, Ірландія); – додаткова функція служби прем'єр-міністра (Франція, Італія, Об'єднане Королівство), навіть якщо є посада міністра, відповідального за держслужбу на політичному рівні (Франція); – компетенція міністерства внутрішніх справ (Німеччина, Нідерланди, Греція); – окремі міністерства (Іспанія, Люксембург, Бельгія, Австрія) [3].

Чинна законодавча база, зокрема, Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII [4], який сьогодні регулює функціонування державної служби в Україні, в основному встановлює загальні засади регулювання державно-службових відносин і не є системоутворюючим елементом визначення шляхів розвитку сучасного інституту державної служби в контексті євроінтеграційних прагнень України.

В свою чергу Кабінет Міністрів України розпорядженням від 18 грудня 2018 року № 1102-р затвердив нову редакцію Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року та план заходів з її реалізації на 2019-2021 роки, на основі схвалених розпоряджень Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року № 474. Стратегію та план заходів з її реалізації оновлено за результатами проведення у 2018 році експертами програми SIGMA оцінки стану державного управління, аудиту комплексної реформи державного управління Рахункової палати України та з урахуванням консультацій із зацікавленими сторонами.

Стратегія реформування державного управління України в 2016-2020 роках стверджує, що подальший розвиток державної служби як інституту державного управління, полягає у вдосконаленні системи державного управління і відповідно підвищення рівня конкурентоспроможності країни. Результатом реалізації цієї Стратегії повинна стати більш ефективна та підзвітна громадянам система державного управління, яка працює в інтересах суспільства, забезпечує сталий розвиток країни та надає якісні послуги. Це стане передумовою ефективного застосування Закону України «Про державну службу», який базується на загальноновизначених принципах

здійснення державного управління, дозволить реформувати основні аспекти проходження державної служби відповідно до європейських стандартів та створить засади для впровадження єдиних професійних та морально-етичних стандартів до державних службовців.

Таким чином, існує необхідність стратегічних перетворення на шляху реформування державної служби в Україні, необхідні дієві механізми, які створять можливість її модернізації з врахуванням основних положень щодо ефективного процесу управління в системі державної служби, сформулюють «критичну масу» висококваліфікованих і ефективних менеджерів в системі посад державної служби, що створять передумови зближення моделі вітчизняної державної служби з країнами ЄС, удосконалиють розбудову організаційних структур в межах функціонування інституту державної служби, дозволять використовувати загальноприйняті міжнародні практики щодо формування персонального корпусу державної служби з врахуванням сучасних підходів до відбору та розставлення кадрів, сформулюють належні механізми щодо встановлення рівня професійної компетентності та конкурентоздатності державних службовців в контексті формування позитивного іміджу інституту державної служби в Україні, зокрема і щодо запобігання корупції в системі державної служби.

Модернізація системи державного управління та державної служби допоможе створити професійну, стабільну, престижну і сильну державну службу в Україні, здатну вирішувати поточні проблеми і надавати якісні державні послуги громадянам, сумісні з європейськими стандартами, але для цього Україні потрібна науково обґрунтована стратегія і концепція модернізації даного інституту, що відображає базові цінності та потреби українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Demmke Ch. *European Civil Services Between Tradition and reform*. European Institute of Public Administration; Maastricht, the Netherlands. 2004. 202 p.
2. Бакуменко В. Д., Бондар І.С., Горник В. Г., Шпачук В. В. Особливості публічного управління та адміністрування: навчальний посібник. Київ: КНУКІМ, 2016. 167 с.
3. Колісниченко Н. М. Європейська державна служба між традицією та реформуванням. *Державне будівництво*. 2007. № 1(2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1\(2\)_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1(2)_45) (дата звернення 07.06.2019)
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. ст. 43

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Антонюк Святослав Аркадійович

Львівський університет бізнесу та права

Україна

Проблема захисту прав адвокатів як необхідної умови адвокатської діяльності в Україні займає одне з важливих (ключових) місць у науковій, навчальній, навчально-методичній і довідковій юридичній літературі.

Так, за результатами аналізу юридичної літератури з'ясовано, що однією з найважливіших подій на міжнародній арені, що свідчить про загальне розуміння суті поданої проблеми, стало прийняття у вересні 1990 р. у м. Нью-Йорк (США) міжнародно-правового документу “Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародною асоціацією юристів” [1], у якому зазначено: жоден адвокат не повинен піддаватися санкціям (кримінальним, цивільним, адміністративним або іншим) і/або погрозам внаслідок професійного захисту інтересів своїх клієнтів у відповідності до закону. Тут доцільно також звернути увагу на “Основні положення про роль адвокатів” [2], прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р., якими встановлено гарантії діяльності адвокатів, які є обов’язковими і мають забезпечити уряди.

Водночас Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи (на 727 засіданні заступників міністрів) № R (2000) 21 від 25 жовтня 2000 р. “Про свободу професійної діяльності адвокатів” [3] визначено, що адвокати не повинні потерпати і/або опинитися під загрозою санкцій і/або тиску, якщо вони діють (надають правову допомогу, здійснюють адвокатську діяльність) у відповідності (на підставах та в порядку) зі своїми професійними стандартами [3–6].

З огляду на це, враховуючи особливості (реалії сьогодення) інтеграційних процесів України, їх роль та розвиток у майбутньому, Радою адвокатів України (надалі – РАУ) відповідно до ст. 55 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” [7], керуючись рішенням РАУ від 16.02.2013 р. № 74 [8] про створення Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності (надалі – Комітет), було прийнято рішення РАУ № 182 від 27.07.2013 р. “Про затвердження Положення про Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності” зі змінами, внесеними рішенням № 181 від 25.10.2014 р. [9].

У пп. 1.1, 2.1 Положення про Комітет [10] зазначено, що комітет утворюється і здійснює свою діяльність з метою: 1) підвищення авторитету Адвокатури в Україні на засадах об’єднання зусиль адвокатів для підтримки, відновлення та захисту своїх професійних, соціальних та інших прав; 2) забезпечення умов та створення можливостей, що необхідні для адвокатів в процесі реалізації виконання своїх професійних обов’язків (якісних, ефективних на засадах незалежності); 3) забезпечення дотримання відповідних (конкретних) гарантій адвокатської діяльності [10].

Тут варто зауважити (відповідно до Положення про Комітет [10]), що кожний адвокат може заявити про будь-яке порушення своїх прав

(професійних, соціальних та інших), а також про порушення відповідних гарантій адвокатської діяльності, які відбулись на території України. Водночас, дізнавшись про такі порушення, Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності [10], виходячи з виявлення, обліку і аналізу та систематизації випадків порушення, має право (пп.пп. 3.1.1 і 3.1.2 п. 3.1 Положення про Комітет [10]):

1) досягати своєї чітко окресленої мети і виконувати свої основні завдання у будь-яких формах, що не заборонені: а) Конституцією України [11]; б) нормативно-правовими актами України; в) Положенням про Комітет захисту прав адвокатів та гарантій [10] та Правилами адвокатської етики [12]; г) положеннями, відповідними регламентами (організаційно-правовими актами) та іншими документами (внутрішніми) Ради адвокатів України;

2) взаємодіяти з органами державної влади, правоохоронними органами, представниками засобів масової інформації, органами прокуратури і судами, а також співпрацювати з громадськими об'єднаннями та міжнародними установами і організаціями, експертами громадянського суспільства (у будь-яких не заборонених законодавством формах) з метою належного адекватного реагування на виявлені порушення професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, включаючи попередження (запобігання) щодо можливих порушень у цьому напрямі або відновлення відповідних порушених прав та гарантій [10].

Підсумовуючи вищесказане, хотілося б підкреслити, що в даний час в Україні активно здійснюються реформи практично в усіх ключових напрямках життя української держави, включаючи реформування судової системи України відповідно до суспільних очікувань і європейських стандартів та задоволення суспільного запиту на справедливий суд, що був однією з основних вимог Революції гідності, виходячи з демократичних принципів справедливості і верховенства права.

В контексті цього, Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 було схвалено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [13], в якій (за результатами аналізу нинішнього стану правосуддя) зазначено, що наявні (діючі) системи правової допомоги характеризуються недостатньою функціональною спроможністю, зокрема – невідповідністю формального статусу адвокатів фактичним умовам здійснення адвокатської діяльності, включаючи низький рівень захисту прав адвокатів. Це, підтримуючи думку І. Колесникова [14], є досить вагомим аспектом (посилення рівня захисту прав адвокатів), оскільки саме адвокати здійснюють професійний захист прав людини, а належне забезпечення права людини на захист, на юридичну допомогу є ключовим (фундаментальним) принципом права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Стандарти незалежності юридичної професії Міжнародною асоціацією юристів: Прийняті на конференції МАЮ у вересні 1990 р. в місті Нью-Йорку. URL: <http://bibliograph.com.ua/kodex-9/24.htm> .
2. Основні положення про роль адвокатів: Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. // Верховна рада України: офіційний веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835 .

3. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf .
4. Бакаянова Н. М. Міжнародні стандарти адвокатури: поняття, система, класифікація // *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2, ч. 1. С. 226–229.
5. Святоцька В. Основоположні стандарти і принципи організації та діяльності адвокатури у міжнародному просторі // *Право України*. 2015. № 12. С. 83–91.
6. Яновська О. Г. Недотримання стандартів якості професійної правничої допомоги як підстава юридичної відповідальності адвокатів // *Право України*. 2016. № 12. С. 53–61.
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> .
8. Про затвердження Положення про комітет по захисту прав адвокатів: Рішення Ради адвокатів України від 16.02.2013 р. № 74 URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/rishennya/2013.02.16-rishennya-74.pdf> .
9. Збірка рішень Ради адвокатів України за 2012-2017 роки / упоряд. В. В. Красник. Х.: Фактор, 2017.576 с. URL: https://istina.net.ua/vlogenia/zbirka_rishen.pdf.
10. Положення про Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності: Затверджено рішенням Ради адвокатів України від 27 липня 2013 р. № 182 зі змінами, внесеними рішенням Ради адвокатів України від 25 жовтня 2014 р. № 181. URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/2014.10.25-pologennya-181.pdf> .
11. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (поточна редакція – Редакція від 21.02.2019 р.).
12. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17> .
13. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Схвалено Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015/print> .
14. Колесников І. Реформа адвокатури – під президента чи для людей? // *Матеріали EconomistUA*. 30.09.2018 р. URL: <https://economistua.com/reforma-advokaturi-pid-prezidenta-chi-dlya-lyudej/> .

ЗАБОРОНА ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ ЯК ПРИНЦИП ТРУДОВОГО ПРАВА

**канд. юрид. наук, доцент Бахновська Ірина Петрівна,
Гончарук Анастасія Олександрівна**
*Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Україна*

У статті розглядається питання заборони примусової праці. Встановлюється поняття та значення принципів трудового права. Аналізується закріплення та правове регулювання примусової праці в міжнародних нормативно-правових актах та у вітчизняному законодавстві.

Ключові слова: принципи трудового права, примусова праця, право, примус, гарантії, законодавство, трудове право, юридичні гарантії.

Право на працю це одне з фундаментальних прав людини, встановлене міжнародно-правовими актами й визнане всіма державами світу. Право на працю знаходиться в центрі уваги науки трудового права як одне з найважливіших соціально-економічних прав, оскільки з правом на працю пов'язані всі інші права та обов'язки працівника. Заборону примусової праці в Україні встановлено на конституційному рівні. Проте Конституція, як й інші нормативні акти України, не містить визначення поняття «примусова праця». Порушення заборони примусової праці позбавляє особу можливості вільного вступу та участі у трудових правовідносинах, а такої нормальної реалізації працівниками інших належних їм трудових прав.

Об'єктом дослідження є примусова праця як проблемний аспект трудового законодавства.

Предметом дослідження є заборона примусової праці як принцип трудового права.

Метою дослідження є розгляд теоретичних питань принципу заборони примусової праці, зокрема визначення поняття «примусова праця», аналіз змісту норм трудового законодавства, у яких відображено принцип заборони примусової праці.

Заборона примусової праці як принцип трудового права практично не підлягала комплексному дослідженню в науковій літературі. Лише окремі напрацювання, що пов'язані із закріпленням принципу, були предметом уваги в наукових працях Л. Ю. Бугрова, В. В. Жернакова, Р. І. Кондратьєва, О. М. Куренного, Р. З. Лівшиця, П. Д. Пилипенка, С. М. Прилипка, О. І. Процевського, А. М. Юшко, О. М. Ярошенка.

Принципи трудового права - це загальновизнані вихідні положення що визначають його сутність, зумовлюють єдність правового регулювання та закономірності розвитку системи норм трудового права.

Значення принципів трудового права полягає у тому, що вони: відображають у коротких формулюваннях зміст усієї системи трудового права, розкриваючи сутність всього трудового права, законодавства про працю і його зв'язок із соціально-економічною і техніко-організаційною політикою держави у сфері праці; визначають напрями подальшого розвитку законодавства про працю та забезпечують правильне та однакове застосування його норм; служать однією з головних підстав об'єднання

окремих норм в систему даної галузі; визначають правове становище суб'єктів трудового права, їх права і обов'язки; служать правовим підґрунтям формування й розвитку системи галузі, визначаючи її структуру, склад інститутів, зміст конкретних норм законодавства про працю.

Л. С. Явич зазначав, що принципи права – це початок, відправні ідеї правового буття, які втілюють найважливіші закономірності та устої даної суспільно-економічної формації, є однорідними із сутністю права та становлять його головний зміст, що характеризується універсальністю, найбільшою імперативністю і загальним значенням [9].

У розумінні принципів права слід виходити із загально-філософського уявлення про принципи як основоположні категорії, закономірності, що діють всюди, завжди та за будь-яких умов.

У загальній теорії права принципами права називають основоположні загальновизнані норми, що виражають властивості права та мають вищу імперативну юридичну силу, тобто виступають як незаперечні вимоги, що ставляться до учасників суспільних відносин з метою встановлення соціального компромісу. Принципи служать нормативними засадами права, що вміщені у його змісті, виступають орієнтирами його формування, відображають його сутність і основні зв'язки, що реально існують у правовій системі.

Інколи принципи права розглядають як відправні ідеї, що виражають найважливіші закономірності і підвалини не тільки права, а й даного типу держави. Вони є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загально-визначеністю, відповідають об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу.

Відомий теоретик трудового права О. В. Смирнов, який зробив вагомий внесок у дослідження принципів, їх призначення вбачав у тому, що вони допомагають глибше з'ясувати зміст конкретних норм чинного законодавства, визначають тенденції розвитку законодавства, допомагають правозастосовним органам у вирішенні недостатньо врегульованих або неврегульованих конкретними нормами права питань [10, с. 56].

На думку П. Д. Пилипенка, принципами трудового права як системи норм, покликаних забезпечувати трудові й тісно пов'язані з ними відносини, є засадничі ідеї, що визначають сферу його дії, порядок установавання прав та обов'язків суб'єктів, гарантії захисту їх прав і законних інтересів. Це своєрідна система координат, у рамках якої розвивається вся галузь і одночасно вектор, який указує напрям цієї галузі [7, с. 56].

О. Я. Лаврів виступає за трактування принципів трудового права України як «... закріплених у нормах або таких, що виводяться з них, основних і керівних положень, які відображають найбільш істотні риси змісту і застосування норм трудового права та напругами його подальшого розвитку, характеризуються універсальністю, імперативністю загальнозначущістю, об'єктивною обумовленістю, регулятивністю, ваємоузгодженістю, системністю та визначеністю предмета правового регулювання» [8, с. 185].

Примусова праця – це грубе порушення прав людини та обмеження свобод людини.

У статті 43 Конституції України закріплено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно собі обирає або на яку погоджується. Право на працю пов'язане з добровільним вибором роду діяльності, професії, місця роботи і свободою праці як свободою кожної людини розпоряджатися своїми здібностями до праці. Реалізація особою своєї здатності до праці через укладення трудового договору найбільш повно відображає реалізацію принципу свободи праці та виключає примусову працю. У статті 43 Конституції України виключення з поняття примусової праці сформульовано як частину цих положень: не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [3].

Так, згідно із ст. 31 КЗпП України власник або уповноважений ним орган не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором. Відповідно до ч. 1 ст. 32 Кодексу переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом із підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника [4, ст.31,32].

Пленум Верховного Суду України у постанові № 9 "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" від 01.11.1996 р., надаючи роз'яснення щодо змісту норми ст. 43 Конституції про заборону примусової праці, висловив думку, що не можуть застосовуватись як такі, що суперечать Конституції, правила статей 32, 33, 34 КЗпП, відомчих положень чи статутів про дисципліну тощо, які передбачають можливість тимчасового переведення працівника без його згоди на іншу роботу в порядку дисциплінарного стягнення, у разі виробничої необхідності або простою, а також можливість виконання ним роботи, не передбаченої трудовим договором.

У міжнародно-правовій сфері основними документами, що спрямовані на заборону примусової праці, є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 8); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., в якому передбачено право кожної людини заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 6); Конвенція МОП № 29 про примусову чи обов'язкову працю 1930 р.; Конвенція №105 про скасування примусової праці 1957 р.

Згідно з Конвенцією МОП № 29 в розумінні цієї Конвенції термін примусова чи обов'язкова праця означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг. Проте термін примусова чи обов'язкова праця в розумінні цієї Конвенції не включає в себе: а) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають на підставі законів про обов'язкову військову службу і застосовують для робіт суто воєнного характеру; б) будь-яку роботу чи службу, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни; с) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи внаслідок вироку, винесеного рішенням судового органу, при умові, що ця робота чи служба

виконуватиметься під наглядом і контролем державних властей і що зазначена особа не буде віддана або передана в розпорядження приватних осіб, компаній чи товариств; d) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто у випадках війни або лиха, або загрози лиха, як-от пожежі, повені, голод, землетрус, сильні епідемії чи епізоотії, навали шкідливих тварин, комах чи паразитів рослин і взагалі обставини, що ставлять під загрозу або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови всього або частини населення; е) дрібні роботи общинного характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членами даного колективу і які тому можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу при умові, що саме населення або його безпосередні представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт [2, ст. 2].

Примусова праця може також проявлятися як засіб політичного впливу чи виховання; як засіб покарання за висловлювання певних політичних поглядів чи ідеологічних переконань, протилежних встановленій політичній, соціальній чи економічній системі; як метод мобілізації та використання робочої сили для потреб економічного розвитку; як засіб підтримання трудової дисципліни; як засіб покарання за участь у страйку; як засіб дискримінації (ст. 1 Конвенції МОП №105) [2, ст. 1].

З наведеного виходить, що примусова праця характеризується наявністю двох обов'язкових ознак, які мають юридичне значення. Першій притаманна відсутність добровільного волевиявлення вступу до трудових правовідносин чи виконання роботи; другій – можливість застосування покарання чи насильства у випадку відмови від виконання роботи (наприклад, звільнення або недопущення до роботи, грошові утримання або позбавлення премії). При визначенні сутності примусової праці слід розмежувати такі поняття, як «примусова» та «обов'язкова» праця, які використовуються як у назві, так і в змісті Конвенції МОП №29.

В. В. Жернаков відзначає, що примусова праця відрізняється від необхідної за такими ознаками:

1) в примусовій праці завжди є суб'єкт примусу (особа або орган, в компетенцію якої входить організація праці в широкому розумінні), а в необхідній праці – це об'єктивні обставини;

2) в примусовій праці обов'язковим елементом є примус, що характеризується наявністю юридичного зв'язку між «повноважним» та «зобов'язаним» суб'єктами, необхідна праця відбувається в результаті усвідомлення особою її необхідності і корисності;

3) примусова праця в більшості випадків виконується в інтересах держави, суспільства, підприємства, роботодавця. Необхідна праця має утилітарний характер;

4) примусова праця характеризується меншим ступенем збігу зовнішніх факторів та внутрішнього переконання людини, а необхідна праця, навпаки, характеризується значним ступенем збігу зовнішніх та внутрішніх факторів щодо її виконання [11, 35-39 с].

У ст. 5⁻¹ КЗпП України встановлено низку юридичних гарантій, що забезпечують реалізацію права на працю та працевлаштування. Держава гарантує працевдатним громадянам, які постійно проживають на території

України: вільний вибір виду діяльності; безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо поданих заявок роботи за фахом випускникам державних вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладів; безплатне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в навчальних закладах або у системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії; компенсація відповідно до законодавства матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість; правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і законного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи [4, ст. 5⁻¹].

Отже, принципи трудового права – це об'єктивно зумовлені характером і змістом соціально-трудоких відносин, закріплені у відповідних джерелах або виражені в стійкій юридичній практиці, загальноновизнані основоположні керівні начала, відправні ідеї, що становлять собою аксіологічні основу трудового права, характеризують зміст, сутність і призначення в суспільстві цієї галузі права, відображають загальні закономірності її виникнення, розвитку та функціонування, і слугують створенню внутрішньо узгодженої та ефективної системи правових норм у сфері праці.

Примусовою працею вважаються будь-які форми примусу людини працюючи на недобровільних прийнятих умовах або під загрозою будь-якого покарання.

Робота під час простою, викликаного невідворотною силою або іншими обставинами (при визначенні яких слід керуватися вказаною Конвенцією МОП №29), не є примусовою працею, не суперечить принципу свободи праці, а тому до неї можна залучати працівників без їхньої згоди.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Міжнародної організації праці про примусову чи обов'язкову працю від 28.06.1930 № 29. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136
2. Конвенція про скасування примусової праці від 25.06.1957 №105. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_013
3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
5. Пилипенко П.Д. Трудове право України : навчальний посібник. Вид. 2-ге. Київ: Істина. 2007. 208 с.
6. Конопельцева О.О. Заборона примусової праці як принцип трудового права. *Право та інновації*. 2017. № 2. С. 98-104.
7. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права: моногр. Львів. Вид. центр Львів. нац. ун-ту. 1999. 214 с.
8. Лаврів О.Я. Система принципів трудового права України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. ІДП ім. В. М. Корецького НАН України. Київ. 2006. 211 с.
9. Явич Л. С. Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы. Москва. Юридическая литература. 1978. 224 с.
10. Смирнов О.В. Соотношение норм и принципов в советском праве. Советское государство и право. 1977. № 2. 11-18 с.

11. 13. Жернаков В. Поняття примусової праці за законодавством України. *Право України*. 1997. № 10. С. 35-39.
12. Жигалкін І.П. Принципи трудового права: спроба сформулювати визначення поняття. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2 (5). С. 90 – 93.

ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН, ПОРЯДОК ЇХ РОЗГЛЯДУ В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Крамаренко Анастасія Вікторівна

Науковий керівник: канд. юрид. наук, доцент Кушч О.Є.

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Україна

Право на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування є невід'ємним правом кожної людини та громадянина сучасної цивілізованої демократичної держави. В Україні дане право формалізовано на найвищому правовому рівні - Конституції України, яка у ст. 40 не лише визначає його зміст, але й встановлює гарантії його реалізації шляхом покладання на респондентів звернення обов'язку розглянути звернення та дати ґрунтовну відповідь у встановлений на нормативно-правовому рівні темпоральний проміжок часу [1]. Разом з тим, кількість порушень даного права органами державної влади та місцевого самоврядування в Україні є значною. Лише у 2015 році Уповноважений Верховної Ради України отримав 6487 скарг громадян на порушення ст. 40 Конституції України органами державної влади та місцевого самоврядування, за результатами розгляду яких, було складено 434 протоколи про вчинення адміністративного правопорушення та притягнуто винних осіб до адміністративної відповідальності [3].

Витоки зародження інституту звернення громадян сягають часів Київської Русі, в якій звернення мали форму народних зборів, віче [4, с. 15]. В процесі власного розвитку даний інститут зазнав численних трансформацій. Сьогодні призначення інституту звернення громадян розкривається у його функціях, серед яких слід виокремити три основоположні, критерієм для розмежування яких виступає змістовна форма звернення, закріплена у ст. 3 Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р.: 1) правозахисна при поданні скарги (звернення громадян, як правовий інститут, виступає у якості засобу захисту прав громадян, у зв'язку з тим, що дозволяє попередити вчинення правопорушення, а у випадку його вчинення – усунути його наслідки та відновити порушене право); 2) інформаційна при поданні заяв чи клопотань (звернення громадян виступає для органів державної влади та місцевого самоврядування цінним джерелом відомостей щодо наявності певних проблем у суспільстві); комунікаційна при поданні пропозиції, зауважень (звернення громадян можуть бути засобом комунікації між представниками влади та населенням країни, за допомогою якого громадяни мають

можливість опосередковано приймати участь в управлінні державою, та впливати на прийняття рішень владними суб'єктами) [2]. З метою впорядкування правових відносин, що виникають в сфері звернення громадян, законодавцем, в особі Верховної Ради України, було прийнято ЗУ «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р., що конкретизує нормативно-правові вимоги, яким має кореспондувати звернення громадян, а також процедуральні аспекти розгляду звернення органами державної влади та місцевого самоврядування. Так, ст. 5 зазначеного закону визначає наступні вимоги до звернення громадян, дотримання яких є важливою умовою розгляду звернення та вирішення його по суті: належний суб'єкт та реципієнт звернення; дотримання форми звернення; зазначення всіх істотних елементів звернення (персональні дані суб'єкта звернення, адреса, суть звернення, дата, підпис у випадку звернення в письмовій формі, контактні дані). Наслідком недотримання цих нормативно-правових вимог є повернення за загальним правилом у 10-тиденний строк звернення громадянину з наданням відповідних роз'яснень щодо відсутності результатів розгляду змістовної частини звернення [2].

Проблематичним аспектом процесуальної частини розгляду звернення громадян, є двозначність розуміння підстав для подовженого строку розгляду звернення, який перевищує 15 днів. Подовжений строк розгляду справи може бути застосований до звернень, які потребують додаткового вивчення. Разом з тим, суб'єкт правотворчості не надає жодних орієнтовних критеріїв, яким має відповідати звернення, щоб орган влади міг скористуватись даною правоможністю. На практиці, подібна невизначеність спричиняє застосування реципієнтами звернення максимального строку розгляду, встановленого законодавством. Отже, вважаємо за доцільне доповнити ЗУ «Про звернення громадян» положенням щодо критеріїв, яким має відповідати звернення для віднесення його до категорії таких, що потребує додаткового вивчення. Усунення даної прогалини спричинить скорочення строків розгляду звернень громадян.

Слід відзначити, що законодавець встановлює і децю відмінні правові режими для розгляду пропозицій (зауважень), заяв (клопотань) та скарг. В той же час, владний суб'єкт, що отримав звернення у вигляді заяви (клопотання) зобов'язаний прийняти конкретне рішення та забезпечити його виконання [2]. Подібна специфіка щодо в певній мірі пасивної поведінки відносно реагування на зміст пропозиції громадян, в частині реалізації запропонованих заходів (за умови їх обґрунтованості суб'єктом звернення, а також, доцільності та необхідності) є фактичним порушенням права громадян приймати участь в управлінні державою. Про результати розгляду звернення громадян повідомляється письмово, а у випадку подання електронної петиції, додатково публікується на веб-сайті [2].

Отже, існування інституту звернення громадян в нашій державі, є запорукою дотримання європейського вектору розвитку України, орієнтованого на дотримання основних прав і свобод людини та громадянина. Разом з тим, наявність прогалин у правовому регулюванні даного інституту, спричиняє до зловживань з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, про що свідчать статистичні дані розгляду звернень громадян Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, і

тому потребує, на мою думку, постійного вдосконалення. Зокрема, доповнення Закону України «Про звернення громадян» щодо конкретизації поняття «звернення, що потребує додаткового вивчення» створить умови для скорочення реальних строків на отримання відповіді суб'єктами звернення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 21.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 року № 393/96-ВР. Дата оновлення: 11.10.2018. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.
3. Статистична інформація щодо звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2016 р. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/statistics/> (дата звернення: 28.05.2019).
4. Ієрусалімова І.О. Становлення в Україні інституту права громадян на звернення: історико-правові аспекти. *Митна справа*. 2015. № 5. С. 14-19.
5. Мазурчак О.В. Структура інституту звернень громадян. *Університетські наукові записки*. 2011. № 1. С. 279-282.

ІНСТИТУТ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ: ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Рец Віолетта Володимирівна

Науковий керівник: канд. юрид. наук, доцент Кононець В.П.
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Україна

На сьогодні в Україні досить гостро постала проблема захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина. Потреба у створенні зручного і ефективного правозахисного механізму турбує не одне покоління правознавців, які сьогодні досить ефективно працюють над даним питанням. Право особи на захист як один із фундаментальних принципів будь-якого процесу: цивільного, кримінального, адміністративного тощо, закріплено в ряді документів міжнародного значення, вітчизняних нормативно-правових актах, активно досліджується у науково-практичних виданнях. Реалізація право особи на захист незалежно від її процесуального статусу сприяє неупередженості, об'єктивності, всебічності і демократичності розгляду справи по суті. У Конституції України визначено пріоритет цінності прав і свобод людини і громадянина у ст. 3: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю» [1]. Крім того, у Основному Законі стаття 59 наголошує, що «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно»[1].

Метою доповіді є аналіз чинного законодавства щодо регулювання суспільних відносин у сфері надання безоплатної правової допомоги в Україні, аналіз дієвості запровадження механізму первинної і вторинної безоплатної правової допомоги в Україні і на основі систематизованого і узагальненого матеріалу формування висновків і пропозицій щодо удосконалення механізму такої допомоги в Україні, пошук ефективних інструментів і методів для цього.

Безоплатна правова допомога як певний юридичний механізм є структурованою і упорядкованою системою органів, які надають кваліфіковану правову допомогу і забезпечують обов'язкове у будь-якому процесі право на захист. Багато правників з визначеним рівнем компетентності подають дефініцію «безоплатна правова допомога». Наприклад, В.В. Копейчиков і О.Ф. Скакун вважають, що безоплатна правова допомога – правова допомога, яка гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел [5, с. 176-181]. Зокрема, вищенаведені науковці, а також Т.В. Варфоломеева, А.Т. Комзюк, О.М. Бандурка, П. М. Рабинович вивчають окремі аспекти забезпечення особі права на правову допомогу у різних сферах державної діяльності.

Нормативно-правова база, яка регламентує порядок і основні положення механізму безоплатної правової допомоги є чисельною. Фундаментальними правовими актами є наступні: Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про безоплатну правову допомогу», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Роз'яснення Міністерства юстиції України від 09.04.2012 «Закон України «Про безоплатну правову допомогу»: основні положення та підходи впровадження», Постанова КМУ «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції», накази Міністерства юстиції України, укази Президента України щодо функціонування суб'єктів реалізації прав осіб на безоплатну правову допомогу [6].

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» визначає порядок надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги. Система надання безоплатної правової допомоги в Україні – це мережа з 551 точки доступу до правових послуг: 23 регіональних, 96 місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та 432 бюро правової допомоги у всіх регіонах України, а також Координаційний центр з надання правової допомоги [2].

Безоплатна первинна правова допомога, суб'єктами права на яку є усі особи, які перебувають під юрисдикцією України, включає такі види правових послуг, як надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг, інших документів правового характеру (крім процесуальних), а також надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Безоплатну первинну правову допомогу надають органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи, місцеві центри з надання

безоплатної вторинної правової допомоги/бюро правової допомоги усім громадянам України, які перебувають під юрисдикцією України [3].

Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя, і включає такі види правових послуг, як захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на таку допомогу в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [4].

Безоплатна правова допомога полягає у наданні кваліфікованої допомоги, що всіляко контролюється і регламентується державою на основі чинного законодавства. Доступність правової допомоги гарантується наявністю системи юридичних установ, здатної забезпечити населення держави доступною, всебічною та якісною юридичною допомогою.

На сьогодні функція забезпечення надання первинної і вторинної правової допомоги віднесена до компетенції Координаційного центру з надання правової допомоги. Відповідно до вказаного положення Координаційний центр з надання правової допомоги метою діяльності центру є формування в Україні ефективної системи безоплатної правової допомоги, забезпечення її доступності та якості [7].

Проаналізувавши статистику Всеукраїнського Координаційного центру з надання правової допомоги можна стверджувати про те, що кількість звернень до Центрів правової допомоги на місцях зросла, а кількість відмов від законних представників значно скоротилася. Наприклад, на прикладі Дніпропетровської області за період 2013-2019 рр. правова допомога надавалася 52271 разів у різноманітних формах, від консультації до складання і направлення до відповідного органу нормативно-правового акту. Цей показник є одним із найбільших в Україні загалом. Крім того, із отриманих статистичних даних випливає наступне твердження: досить невеликі показники надання безоплатної правової допомоги у гірських районах України, що зумовлено багатьма факторами, наприклад: щільністю населення, випадків необхідності звернення за допомогою і найголовніше, обізнаністю населення із можливістю отримання в сучасній Україні безоплатної правової допомоги. У Івано-Франківській області така цифра складає 6477, у Чернівецькій – 4664, у Закарпатській – 14534, у Львівській – 20679. Крім того, замало випадків звернення за безоплатною правовою допомогою у Київській області – 19 704, що є досить неприродним для столичного району. Разом із підвищенням звернення за безоплатною правовою допомогою спостерігається зниження відмов від надання кваліфікованої правової допомоги [7].

Система безоплатної правової допомоги широко використовує досвід кваліфікованих правників, законодавчу базу, судову практику і практику Європейського суду з прав людини, у рішеннях якого висвітлюються правозахисні механізми, що є пріоритетом для права України.

Отже, механізм безоплатної правової допомоги сьогодні активно впроваджується в Україні. Тому що існує потреба громадян у захисті їх основоположних прав і свобод. Правова допомога нормативно закріплена в сучасному законодавстві, але необхідно відшукати важелі і способи для її ефективного і якісного впровадження. Проблема імплементації механізму

безоплатної правової допомоги в Україні полягає, перш за все, у правовій необізнаності населення з приводу надання такої допомоги. Можливими шляхами вдосконалення і вирішення даної проблеми є поширення інформації про отримання безоплатної правової допомоги у загальнодоступних засобах розповсюдження інформації і посадовими особами, які звертаються до залучення захисника Центру з надання безоплатної правової допомоги.

Список використаних джерел:

1. Закон України: Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 07.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.05.2019).
2. Стаматина М.В. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB> (дата звернення: 18.05.2019).
3. Чебаненко А.М. Правова допомога і правові послуги – «Дві великі різниці». *Закон і Бізнес. 2001.* URL: https://zib.com.ua/ua/137152-zakon_i_biznes_n__13_6_-_12_kvitnya_anons_publicacij.html (дата звернення: 18.05.2019).
4. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.11.2016 №3640-VI/ URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 18.05.2019).
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Х., 2001. С. 176-181.
6. Безоплатна правова допомога: питання та відповіді. *Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Сумській області.* URL: <https://sumy.legalaid.gov.ua/ua/personnel?id=1325:bezoplatna-pravova-dopomoha-pytannya-ta-vidpovidi> (дата звернення: 18.05.2019).
7. Координаційний центр з надання правової допомоги. *Офіційний сайт.* URL: <https://www.legalaid.gov.ua/ua/statystychni-dani/1720-all-stat-data-update> (дата звернення: 18.05.2019).

ІНСТИТУТ ІМПІЧМЕНТУ: НЕДОЛІКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ

Малик Костянтин Русланович

Науковий керівник: канд. юрид. наук, асистент Новак А.О.
Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого
 Україна

Одним із проявів системи стримувань і противаг у державно-правовій практиці України є інститут імпічменту.

Історично інститут імпічменту виник як функціональний замітник парламентської відповідальності уряду у президентській республіці. Однак у ході розвитку сучасної державності він став атрибутом усіх республіканських форм правління. Деякі дослідники й сьогодні, вдаючись до розширеного тлумачення інституту парламентської відповідальності уряду, визначають інститут імпічменту як його форму у президентських республіках [1, с. 87].

Батьківщиною імпічменту є Велика Британія, де імпічмент був одним з елементів судового процесу, який здійснював судовий комітет Палати лордів у кримінальних справах щодо вищих посадових осіб держави. Інститут імпічменту (а точніше, осудження в порядку імпічменту) був уперше закріплений на конституційно-правовому рівні в Конституції США 1787 р.

Відтоді він став типовим для державно-правової практики всіх розвинених республік.

Узагальнене формулювання п.10 ст. 85 Конституції України, яке закріплює за Верховною Радою України право здійснювати парламентський контроль у межах, визначених Конституцією України та законом, у аспекті її взаємодії із Президентом України конкретизуються у ст. 111, яка встановлює порядок здійснення процедури імпичменту щодо Президента України. Описаний у ст. 111 Основного Закону України порядок здійснення процедури імпичменту близький до американської конституційної моделі.

Ст. 111 Конституції України регламентує процедуру імпичменту наступним чином: “Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України. За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України. Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпичмент та отримання висновку Верховного Суду України про те, що діяння, в якому звинувачується Президент України, містить ознаки державної зради або іншого злочину” [2].

На відміну від британської правової системи, де процедуру імпичменту раніше здійснювала Палата лордів як вищий судовий орган британського Парламенту, у американському варіанті осудження в порядку імпичменту не зв'язане з безпосереднім застосуванням кримінально-правових санкцій, хоча проти відстороненого від посади в подальшому може бути порушена кримінальна справа. Це вказує на те, що американська процедура імпичменту мислилась батьками-засновниками не стільки для покарання самої посадової особи, скільки з метою захисту суспільного інтересу – усунення зловживань посадовими повноваженнями і “зіпсованого правління” [3, с. 7]. Такий підхід цілком відповідає принципу поділу влади: у процедурі імпичменту парламент не може брати на себе судових функцій, оскільки це був би вихід за межі його компетенції [4, с. 177].

За своїм змістом описана у ст. 111 Конституції України процедура імпичменту аналогічна американській моделі, на що вказує відповідне формулювання абз. 6, яке передбачає лише “усунення Президента України з поста...” і не вказує на можливість застосування в межах даної процедури кримінального судочинства.

Отже, імпичмент у системі конституційних інститутів за своєю правовою природою є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого Парламент у разі вчинення злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста. Положення частини першої статті 105 Конституції України треба розуміти так, що конституційна

процедура розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту здійснюється без порушення проти нього кримінальної справи [5].

Важливо звернути увагу на недоліки української моделі процедури імпічменту, які суттєво знижують її результативність, якщо не роблять її взагалі неможливою. В американській моделі процедура порушується Палатою представників Конгресу; сформульоване нею ж звинувачення приймається більшістю голосів загального складу Палати. Рішення за результатами слухання в Сенаті приймається не менше двома третинами голосів від списочного числа сенаторів. Застосування абсолютної більшості в першій частині процедури і кваліфікованої більшості, не менше двох третин голосів, у другій частині значно ускладнює її проходження. За більш ніж двохсотрічну історію американської конституційної практики жоден президент не був усунутий із посади в порядку імпічменту, хоча двічі (у 1974 р. і в 1999 р.) процедура припинялась на стадії сенатського слухання. Якщо прийняття рішення про звинувачення Президента України не менш як двома третинами голосів від конституційного складу Верховної Ради України є ще вірогідним, то прийняття рішення про усунення з поста Президента України не менш як трьома четвертими голосів від її конституційного складу є більш ніж сумнівним.

Описана проблематика взаємодії Глави держави та Парламенту відображає актуальність запровадження конституційно-правової відповідальності посадових осіб політичного рівня.

Вирішення описаних проблем (допоки гіпотетичних), зв'язаних зі здійсненням процедури імпічменту у вітчизняних державно-правових умовах вбачається також у зміні формулювання ч. 1 ст. 111 Конституції України, яка визначає коло підстав порушення імпічменту щодо Глави держави й обмежує їх випадками “вчинення ним державної зради або іншого злочину”. До переліку підстав, визначених статтею 111 Конституції України, слід додати підставу “умисне порушення Конституції України”. Зазначена підстава визначається Основним законом ФРН [6] (Конституціями Болгарії [7, с. 142], Польщі [8], Хорватії [9] передбачена підстава “порушення конституції”).

Узагальнюючи вищесказане, можна вивести таке судження: з огляду на те, що процедура імпічменту навіть у державно-правовій практиці високорозвинених країн є явищем вкрай рідкісним, у вітчизняній державно-правовій практиці вона має набути настільки простої конструкції, наскільки це необхідно аби вона стала реальною [10, с. 106].

Список використаних джерел:

1. Шаповал В. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. – К.: Програма Л, 1995. – 136 с.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
3. Червонная С., Петросян М. Президентский импичмент и парадигма власти // Политическая система США: Актуальные измерения. – М.: Наука, 2000. – 286 с.
4. Урьяс Ю. Парламентское право ФРГ // Очерки парламентского права. – М.: Институт государства и права РАН, 1993. – 178 с.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10.12.2003 // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 51 – С. 2704.
6. Основной Закон Федеративной Республики Германии. Ст. 61 // Конституции государств Европейского Союза. – М.: НОРМА-ИНФРА.М, 1999. – С. 199.
7. Конституція Республіки Болгарія // Конституції нових держав Європи та Азії. – К.: Укр. Правн. Фундація. Право, 1996. – С. 142 - 143.
8. Конституція Республіки Польща // Конституционное (государственное) право зарубежных стран. В 4-х т. // Под ред. Б. А. Страшуна. – М.: БЕК, 1999. – Т. 3. – С. 718.
9. Конституція Республіки Хорватія // Конституції нових держав Європи та Азії. – К.: Укр. Правн. Фундація. Право, 1996. – С. 395.
10. Мартинюк Р. Інститут імпідменту в Україні: вади вітчизняної моделі // Право України. – 2008. – № 2. – С. 105 - 108.

КІБЕРТЕРОРИЗМ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

Пархуць Владислав Дмитрович

Науковий керівник: канд. ю. наук, доцент Саенко М. І.
*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Україна*

Сучасний етап розвитку світової спільноти характеризується стрімким розвитком науково-технічного прогресу, в який входить і сфера інформаційних технологій. Відповідно до п.1 Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства інформаційно-комунікаційні технології є одним із найважливіших факторів, які впливають на формування суспільства XXI століття. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти і роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства. ІТ швидко стають життєво важливим стимулом розвитку світової економіки [1].

Разом з тим, розвиток науково-технічного прогресу завжди супроводжується сплеском негативних суспільних проявів, таких, як злочинність. Одночасно з розвитком комп'ютерної техніки з'явилася злочинність, пов'язана з електронною обробкою інформації, в тому числі і злочинність терористичної спрямованості.

На думку деяких спеціалістів, кібертероризм являє собою не меншу загрозу, ніж ядерний або бактеріологічний тероризм.

З огляду на те, що кібертероризм являє собою справжню загрозу суспільству, головним аспектом боротьби проти нього є впровадження технічних, технічних, правових аспектів на державному рівні.

Згідно із п. 13 ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібертероризм – терористична діяльність, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням [2].

Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає комп'ютерну злочинність та комп'ютерний тероризм як одну із головних загроз національним інтересам та національній безпеці України.

Кібертероризм може проявлятися в різних напрямках:

- розкриття і загроза опублікування секретної інформації про функціонування інформаційної інфраструктури держави, кодів шифрування;
- несанкціоноване використання каналів телекомунікаційного мовлення з метою поширення дезінформації, чуток, демонстрації потужності терористичної організації і оголошення своїх вимог;
- вплив на програмне забезпечення та інформацію з метою їх спотворення або модифікації в інформаційних системах і системах управління;
- розкрадання або знищення інформаційного, програмного і технічного ресурсів кіберпростору, що мають стратегічне значення, шляхом подолання систем захисту, впровадження вірусів [3].

Саме тому охорона власних інформаційних даних, програмного забезпечення та стратегічних документів повинна бути на високому рівні, з метою збереження неперушності держави.

Протидія кіберзлочинності і боротьба з кібертероризмом в Україні залишається організаційно нескординованою. Інтернаціональний характер кіберзагроз змушує залучати до діяльності Службу безпеки України, Міністерство внутрішніх справ і Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України, Службу зовнішньої розвідки, Головне управління розвідки Міністерства Оборони також і інші відомства, які можуть належати до сектору безпеки та оборони. Нагальною стає проблема координації їх діяльності та правового нормування зон відповідальності відомств, процедур взаємодії та засобів комплексного реагування на загрози кібербезпеки держави.

Забезпечення кібернетичної безпеки країни і ефективне державне управління нею в розвинених країнах світу реалізується з позицій системного підходу шляхом впровадження комплексу організаційних, нормативно-правових, фінансових, функціональних, навчально-тренувальних, технічних заходів і дій, і цей досвід Україні доцільно перейняти. Нашій країні необхідно створити ключові механізми державного управління інформаційною безпекою в умовах кіберзагроз у вигляді спеціалізованих інститутів та експериментувати з операціями по веденню кібернетичної та інформаційної війни, фінансувати експертні та наукові дослідження в області інформаційних технологій і створювати і розвивати відповідні структури для наукових досліджень і розробок.

Необхідно врахувати і те, що залежність української аудиторії від соціальних мереж стрімко зростає, але держава не робить відповідних управлінських кроків щодо впорядкування, правовому регулюванню і захисту від ризиків посилення широкого інформаційно-психологічного впливу [3].

Кібертеракт не має державних кордонів, кібертерорист здатний в рівній мірі загрожувати інформаційним системам, розташованим практично в будь-якій точці земної кулі. Виявити і нейтралізувати віртуального терориста вельми проблематично через занадто малу кількість залишаються слідів, а також їх віртуальної специфіки. Терористичний акт з використанням високих

технологій - це комплексна акція, що виражається в навмисній, політично вмотивованій атаці на інформаційні системи, що створює реальну небезпеку для життя людей або настання інших тяжких наслідків.

Список використаних джерел:

1. Окінавская Хартія глобального інформаційного суспільства № 998-163 від 22.07.2000 / Okinawa Charter on Global Information Society // Дипломатичний вісник. - 2000. - № 8. - С. 51-56.
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: закон України від 05.10.2017 № 2163-VII // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.
3. Бойченко О.В. Кібертероризм у складі сучасних проблем національної безпеки / О.В. Бойченко, О.О. Ончурова // Форум права. – 2010. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_2_12.pdf.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ БОРТЬБИ ІЗ КОРУПЦІЮ В УКРАЇНІ

Кострова Ольга Вікторівна

Науковий керівник: канд. юрид. наук, доцент Рудь О.А.

*Харківський інститут міжрегіональної академії управління персоналом
Україна*

Не зважаючи на багаторічні старання української влади, щодо подолання корупції в Україні, ми займаємо лише 120 місце серед 180 країн світу за індексом сприйняття корупції на 2018 рік. Якщо порівнювати показники 2017 та 2018 років, відповідно до інформації оприлюдненої міжнародною антикорупційною організацією Transparency International, Україна покращила свої позиції. Так результат за 2017 рік склав 30 балів, а в 2018 році склав – 32 бали, тим самим здобувши 2 бали Україна піднялась на 10 місць [1].

На думку виконавчого директора Transparency International, Андрія Боровика, «такий результат не відповідає задекларованим нашою країною прагненням до швидкої євроінтеграції, реформ та очищення від корупції всіх сфер життя. Якщо ситуація з корупцією в Україні продовжить змінюватися такими темпами, то наздоганяти ту ж таки Польщу доведеться не одне десятиліття. Влада повинна, а громадянське суспільство давно готове подолати зусилля на цьому шляху» [2].

Постає питання, чому ж тоді Україна не в змозі виконати заходи «подолання» корупції зазначені в Антикорупційній стратегії України та рекомендаціях міжнародних організацій?

Відповідно до статті 5 частини 1 Конвенції ООН проти корупції, кожна Держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й

державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності [3].

Отже, у наукових джерелах називають різноманітні кримінально-правові заходи боротьбі із корупцією в Україні. Їх можна розділити на 2 групи: превенції та покарання.

До першої групи можна віднести такі заходи:

1) Перезапустити Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК). А саме забезпечити удосконалення антикорупційного законодавства, його систематизацію; запровадити в законодавство стандарти та рішення міжнародних неурядових організацій Ради Європи; посилити інституційну спроможність НАЗК, гарантувавши на законодавчому рівні його організаційну, фінансову і кадрову незалежність [3].

2) Створити належну автоматичну перевірку декларацій та моніторинг рівня життя декларантів, це дасть змогу власнику реєстру електронних декларацій отримати доступ до всіх необхідних державних баз даних та автоматично перевіряти декларації, в першу чергу – високопосадовців. [4].

3) Посилити контроль фінансів політичних партій. А саме, необхідно вдосконалити законодавство, яке регулює політичну рекламу з метою обмеження її обсягів; посилити відповідальність за порушення виборчого законодавства партіями; необхідно створити електронне публічне звітування партій та механізми її верифікації; запровадити електронну систему звітності політичних партій; ввести обмеження на участь у виборчому процесі та отримання внесків для партій, що не звітують про свою фінансову діяльність [3].

4) Корпоратизувати та приватизувати держпідприємства. З метою послаблення впливу олігархічного бізнесу високопосадовців на державний сектор активізувати процеси приватизації та корпоратизації підприємств; запустити систему продажу майна неплатоспроможних підприємств через прозорі електронні аукціони; забезпечити продаж прострочених кредитів державних банків за допомогою аукціонів; модернізувати систему контролю за обліком державного майна, яка була б орієнтована насамперед на виявлення змін у реєстрах з обліку майна.

5) Продовжити реформу публічних закупівель. Внесення зміни до законодавства, які вдосконалять роботу електронної системи публічних закупівель ProZorro; разом з тим запровадити ефективний моніторинг та перевірку у сфері публічних закупівель Державною аудиторською службою України [4]; ухвалити закон про Установу бізнес-омбудсмена; підтримати створення Всеукраїнської мережі доброчесності; забезпечення співпраці НАЗК із бізнес-середовищем для застосування антикорупційних стандартів, визначених законом, щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення.

6) Формування негативного ставлення у громадян до корупційних проявів, запровадивши у суспільстві атмосфери нетерпимості до всіх проявів корупції на підставі узагальнення аналітичних та соціологічних досліджень .

7) Привести в дію систему поступового підвищення оплати праці державних службовців з метою підвищення сумлінності виконання службових обов'язків запобігаючи тим самим проявам корупційної поведінки.

До другої групи належать наступні заходи:

1) Змінити спосіб формування органів судової влади. Заснувати нову процедуру відбору кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя; зменшити політичний вплив та вплив суддівського корпусу на їх формування; залучити до цього процесу громадськість та міжнародних експертів; створити заходи, які б обмежили неформальні стосунки між учасниками судових проваджень, зокрема суддями, адвокатами, слідчими та прокурорами.

2) Повернути довіру до Антикорупційної прокуратури (далі – САП). Відновити репутацію САП, змінивши керівництво САП (Голова та заступники) призначити їх за новою процедурою; чітко визначити зміст та ознаки дисциплінарних проступків, які стосуються поведінки прокурорів і дотримання ними етичних норм, розширити перелік дисциплінарних стягнень з метою підвищення їхньої пропорційності та ефективності, тим самим удосконаливши положення кодексу професійної етики прокурорів з урахуванням міжнародних стандартів, забезпечити доступність цього кодексу та роз'яснення до нього для прокурорів і усіх громадян; ввести регулярне оцінювання виконання службових обов'язків прокурорів на основі заздалегідь встановлених і об'єктивних критеріїв, при цьому прокурори повинні мати достатні можливості для участі в процесі оцінювання [3].

3) Посилити повноваження Національного антикорупційного бюро України. Реалізувати рекомендацію Transparency International Україна – розширити повноваження НАБУ, зокрема, ухвалити норми права, які дозволять детективам самостійно здійснювати технічні заходи по прослуховуванню телефонних розмов та зняттю іншої захищеної інформації без залучення СБУ.

4) Невідворотність покарання за корупцію. Необхідно створити окремий закон або внести зміни до Кримінального кодексу України для уточнення переліку корупційних правопорушень; переглянути імунітетів народних депутатів України стосовно притягнення їх до кримінальної відповідальності – встановити функціональний імунітет, та вдосконалити порядку притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, зокрема, шляхом збільшення строків притягнення до адміністративної відповідальності; завершити створення Державного бюро розслідувань, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів [3].

Даний перелік кримінально-правових заходів не є вичерпним, на шляху подолання корупції в нашій країні необхідно приділити максимально зусиль аби наздогнати сусідні країни в подоланні корупції.

Для реального досягнення результатів Україні необхідно керуватися рекомендаціями, наданими Групою держав проти корупції (GRECO) за результатами четвертого раунду оцінювання України, а також рекомендаціями, наданими Україні в рамках моніторингу Стамбульського плану дій для країн Антикорупційної мережі країн ОЕСР.

Отже, на даний час в Україні досі зберігається значний корупціогенний прояв в усіх сферах суспільства. Для подолання Україною склавшоїся ситуації необхідно не тільки дотримуватись приписів Антикорупційних програм, рекомендацій міжнародних організацій, а також змінити ставлення

громадян до органів влади та правосуддя, а для того щоб змінилось ставлення суспільства необхідно провести реформу в даних органах, порядок добору кандидатів на посади державних службовців, проводити періодичну атестацію та переатестацію працівників уповноважених підрозділів, проводити регулярні тренінги та надання конфіденційних консультацій з питань етики та доброчесності, попередження конфлікту інтересів і корупції, сприяти поглибленню знань державних службовців з цих питань.

Список використаних джерел:

1. Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) Transparency International: [сайт]. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>.
2. Рейтинг сприйняття корупції: Україна вже вище, але досі відстає від сусідів. BBC News Ukrain. [сайт]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-47038933>.
3. Проти корупції: Конвенція Організації Об'єднаних Націй 995_с16, ратифікація від 18.10.2006, підстава - 251-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 49. [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_с16.
4. Про Антикорупційну стратегію 2018-2020: Проект Закону України. [сайт]. URL: [https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/2017/%D1%96%D0%BD%D1%88%D0%B5%D0%A0%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D0%90%D0%9A%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BE%D0%B1%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20\(1\).pdf](https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/2017/%D1%96%D0%BD%D1%88%D0%B5%D0%A0%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D0%90%D0%9A%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BE%D0%B1%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20(1).pdf).
5. CPI-2018: Україна знову гірше всіх, окрім Росії. Андрій Боровик. [сайт]. URL: https://ti-ukraine.org/news/cpi-2018-ukrayina-znovu-girshe-vsih-okrim-rosiyi/?fbclid=IwAR0MV41PbYANN-USGa7BbEFO_c4QbU4fX_YBCI26vYQb3gChAG-Sn9M0vl.

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ БОРотьБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Кострова Ольга Вікторівна

Науковий керівник: канд. юрид. наук, доцент Рудь О.А.

*Харківський інститут міжрегіональної академії управління персоналом
Україна*

Високий рівень корумпованості влади України визнано не тільки її політичним керівництвом, законодавчим органом, вітчизняними та зарубіжними аналітиками, а й відповідними міжнародними інституціями. Зокрема, на міжнародному рівні Україна має репутацію надзвичайно корумпованої країни. При цьому масштаби криміналізації й корумпованості влади в Україні мають тенденцію до невпинного зростання. Отже, корупція залишається однією з ключових проблем розвитку суспільства та державності України, пронизує всі сфери її життєдіяльності. Незважаючи на реалізацію низки державних заходів щодо протидії корупції (прийняття

відповідних нормативно-правових актів, створення спеціальних антикорупційних і правоохоронних органів, що їй протидіють), вони так і не призвели до відчутних позитивних результатів у сфері боротьби з корупцією передусім тому, що їй досі не створено ефективної науково обґрунтованої системи контролю за корупцією.

Значним внеском у розробку дієвих заходів запобігання корупції в Україні стало дослідження М.І. Мельника, присвячене кримінологічним і кримінально-правовим проблемам протидії корупції [3]. Проте, з огляду на значні зміни останніми роками організаційно-правової інфраструктури запобігання корупції та постійну трансформацію нормативно-правової бази з протидії їй в Україні, а також зважаючи на необхідність теоретичного аналізу впливу нових нормативно-правових актів на реальний стан боротьби із цим суспільно небезпечним явищем, ця робота зазначеного автора потребує подальших досліджень у цьому напрямі з урахуванням згаданих вище змін, адже корупція постійно видозмінюється відповідно до соціальних реалій. М.І. Мельник наголошує на необхідності першочергового розгляду соціальної сутності корупції, яка, на думку автора, виявляється в тому, що має соціальну зумовленість; має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за існування корупції; істотно впливає на найважливіші соціальні процеси; має історичні витoki і глобальний характер; є економічним, політичним, правовим, психологічним і моральним явищем; має властивість пристосовуватись до соціальних реалій, постійно мімікрувати та видозмінюватись [3].

Отже, можна констатувати, що корупція в Україні є складним комплексним соціальним, економічним, політичним, правовим, моральним, психологічним і культурним явищем, яке негативно впливає на всі аспекти політичного й соціально-економічного розвитку суспільства та держави, загрожує демократії та правам людини, підриває соціальну справедливість і легітимність публічних інститутів.

Від правильного розуміння сутності корупції залежать кримінологічні підходи, напрями та шляхи вдосконалення організаційно-правової інфраструктури запобігання корупції, а також головні напрями вдосконалення кримінально-правової протидії корупції в Україні.

Згідно з визначенням корупції, наданим у Законі України «Про запобігання корупції», корупція – це використання особою, зазначеною в частині 1 статті 3 цього Закону (тобто суб'єктами, на яких поширюється дія вказаного Закону), наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди, чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або, відповідно, обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди цій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [1].

Вищенаведене законодавче визначення не є універсальним і не охоплює всієї сукупності корупційних виявів, за які національне законодавство передбачає відповідальність. З іншого боку, для кримінологічного визначення поняття корупції кримінологи часто користуються загальним соціальним поняттям корупції без будьякого кримінологічного уточнення [2, с. 147].

Необхідно перш за все розглянути поняття кримінологія – наука про злочинність, окремі її види та конкретні злочини, їх взаємодію з різними явищами й процесами, результативність застосованих заходів по боротьбі зі злочинністю. На цій підставі кримінологія напрацьовує рекомендації з удосконалення боротьби зі злочинністю. Етимологічно слово «кримінологія» означає вчення про злочин (від латинського «*crimen*» – злочин та грецького «*logos*» – слово, вчення). Проте згодом це поняття набуло ширшого значення, і сьогодні воно означає науку про злочинність. У зарубіжній літературі поряд з терміном «кримінологія» зустрічаються й інші – «кримінальна соціологія», «кримінальна біологія», «кримінальна етимологія», «соціологія злочинності», «кримінальна антропологія» тощо. У вітчизняній науці вживається лише термін «кримінологія» [4, с. 10].

Виходячи з цього в країні була розроблена стратегія і тактика протидії корупції, визначені відповідні цілі, засоби їх досягнення, які знайшли своє відображення і нормативно-правове закріплення. Відповідно до згаданої Концепції, діяльність щодо боротьби з корупцією має здійснюватися у таких напрямках:

- упередження дії соціальних передумов корупції та усунення причин і умов, що безпосередньо сприяють вчиненню корупційних діянь;
- удосконалення законодавства про відповідальність за корупційні правопорушення;
- контроль і нагляд за виконанням законодавства у сфері боротьби з корупцією;
- діяльність державних органів щодо виявлення, розслідування, адміністративного провадження та судового розгляду фактів корупційних діянь.

Види кримінологічних заходів:

1. Соціальні заходи передбачають лібералізацію та дерегуляція економіки, звуження меж державного регулювання економічних і соціальних процесів; створення всіма економічними, організаційно-управлінськими, професійно просвітницькими, морально-психологічними засобами механізму виховання у працівників усіх рівнів, зайнятих наданням послуг населенню, порядності, ввічливості, чесності, високого професіоналізму, особливо за умов платного надання послуг;

2. Політичні заходи включають в себе здійснити анулювання депутатського імунітету народних депутатів України та обмеження імунітету суддів; забезпечити рівність усіх громадян перед законом у разі викриття корупційних діянь та притягнення до відповідальності винних у їх вчиненні осіб незалежно від займаних посад; розробити та запровадити механізм залучення трудових колективів до контролю за додержанням антикорупційного законодавства, здійсненням заходів щодо запобігання корупційним діянням та їх громадського обговорення;

3. Економічні заходи передбачають удосконалити систему оподаткування, зменшити податковий тиск на підприємців та інших фізичних осіб, спростити порядок стягнення податків, розширити сферу застосування фіксованих платежів; виявляти та забороняти будь-які монопольні прояви, сприяти природній конкуренції; створити сприятливі умови для внутрішнього й зовнішнього інвестування легальної економіки; вдосконалити систему

контролю за використанням державного майна, розробити систему засобів кримінологічного та криміналістичного захисту підприємництва, малого бізнесу, заощаджень, капіталів та інших форм приватної власності від злочинних посягань ззовні й у самих комерційних структурах, а також від протиправного втручання в їх діяльність державних і недержавних організацій; впровадити принципи гласності та конкурсності у систему державних замовлень, механізми приватизації, оренди державного майна;

4. Правові заходи боротьби з корупцією передбачають аналіз законодавства про забезпечення захисту прав людини і громадянина від корупції та щодо повноти, безпосередності й стабільності регулювання відносин у підприємницькій, господарській, фінансовій, кредитно-банківській діяльності; розробку правових підстав і механізму обов'язкового беззаперечного відшкодування державою збитків, у тому числі необґрунтованих втрат, заподіяних громадянину внаслідок неправильного застосування або невиконання чи неналежного виконання норм законодавства під час здійснення службової діяльності, з наступним стягненням витрачених на це коштів з посадової особи, з вини якої були завдані такі збитки або втрати; прискорити законодавче врегулювання і впровадження кримінологічної експертизи проектів законів; вивчити проблему максимального обмеження дискреційних повноважень працівників правоохоронних органів;

5. Діяльності управлінського персоналу повинна забезпечуватись аналізом та визначенням в кожній галузі народного господарства й управління, кожного етапу виробництва й іншої діяльності службові дії операції, рішення, у разі здійснення яких можливе вчинення корупційних діянь; забезпечити добір і розстановку кадрів на засадах неупередженого конкурсного відбору; розробити механізм діючого контролю за додержанням вимог закону щодо заборони державним службовцям усіх рангів брати участь у підприємницькій діяльності;

6. Соціально-психологічні заходи передбачають розроблення й впровадження системи та програми підвищення рівня знань і виховання різних верств населення щодо ролі, шляхів і форм розвитку інститутів громадянського суспільства, добродійності у відносинах з населенням, формування негативного ставлення до корупції, протидії чинникам, що її зумовлюють, зміцнення патріотичної мотивації особистої участі у запобіганні та викритті фактів корупційних діянь; включення до тематичних планів засобів масової інформації публікацій, теле- та радіопередач, що висвітлюють різні аспекти розвитку добродійності, боротьби з корупцією.

Співпраця з міжнародними міжурядовими антикорупційними моніторинговими організаціями полягає в забезпеченні реалізації рекомендацій таких організацій для виконання завдань Антикорупційної стратегії.

Отже, для зменшення корумпованості українського суспільства та високопосадовців необхідно досліджувати корупцію не тільки як правове, скільки як кримінологічне та соціально-правове явище, що охоплює сукупність суспільно небезпечних діянь, як криміналізованих, так і по різних причинах не криміналізованих, але визнаними такими у світовій практиці. Тому, на сьогоднішній день, у кримінальному законодавстві повинні бути

криміналізовані всі найбільш суспільно небезпечні форми корупційної злочинності, які необхідно викласти в одній або декількох статтях.

Сучасна корупція не може зводиться до примітивного хабара, лобізм, фаворитизм, протекціонізм – це завуальовані форми реальної корупції. Сьогодні поняття «корупція» є узагальнюючим, що містить в собі ознаки кримінологічного та соціально-правового характеру, і включає в себе ряд конкретних діянь, об'єднаних, у даному випадку, єдиною (спільною) мотивацією та формою діянь.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції: Закон чинний, поточна редакція – від 31.08.2018, підстава - 2462-VIII. [сайт]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
2. Керницький І.С., Копитко М.І., Розлуцький Н.О. Економіко-кримінологічна характеристика корупції // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 2. – С. 144–149.
3. Мельник М.І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2002.
4. Сміяна Л.С., Нікітіна Ю.В. Кримінологія: Підручник – К.: Національна академія управління, 2010. – 496 с.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА ДЛЯ ЗБОРУ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

**канд. юрид. наук, доцент Кунтій Андрій Ігорович,
канд. юрид. наук, доцент Захарова Олександра Василівна**
*Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна*

На сьогодні в Україні перспективи розвитку криміналістичної техніки в розслідуванні, розкритті та попередженні злочинів мають важливе значення. Сучасні науково-технічні досягнення дають можливість вирішити дані задачі. Часто злочинці також використовують технічні засоби, задля скоєння кримінального правопорушення, тому необхідно удосконалювати криміналістичну техніку, для боротьби зі злочинністю. А також розробляти спеціальні науково-технічні засоби та методи щодо попередження злочинності.

Зокрема це стосується відібрання запахових слідів, яку вивчає розділ криміналістичної техніки - одорологія, що і підкреслює актуальність та важливість порівняння існуючих криміналістичних засобів, що існують в Україні, з тими, що використовуються правоохоронними органами країнами Європейського Союзу, зокрема Чеської Республіки.

Окремі питання одорології, були відображені у працях: В.Д. Басая, П.Д. Біленчука, О.А.Кириченка, В.І. Крутова, Р.Х. Райта, М.В. Салтєвського, В.І. Старовойтова, К.Т. Сулимова, Н.Н.Тарнаєва, Г.В. Федорова, В.І. Шиканова та багато інших.

Проте напрацювання дослідників, які лягли в основу розробки спеціальної криміналістичної техніки, не в повній мірі можуть відповідати сучасним вимогам боротьби зі злочинністю. Тому, метою нашого дослідження є порівняння криміналістичного забезпечення технічними засобами фіксації запахових слідів, що використовуються під час досудового розслідування в Україні та Чеській Республіці.

На початку 2000-х років в межах роботи науково-дослідної групи з проблем одорології юридичного факультету Прикарпатського університету було розроблено два комплекти технічних засобів роботи із слідами та зразками запаху людини у вигляді одорологічного портфеля і одорологічного чемодана.

До складу спрощеного комплекту (одорологічного портфеля) пропонувалися такі технічні засоби збирання слідів і зразків запаху людини: 20 уніфікованих запахоносіїв у вигляді чистих шматочків білої бавовняної тканини на зразок байки або фланелі розміром 150x200 мм, оверложених по контуру з метою багаторазового їх використання після належної дезодоризації; 10 стерильних п'ятишарових шматочків медичного бинта; 1 рулон побутової алюмінієвої фольги; 1 рулон звичайного поштового обгорткового паперу; 30 паперових поштових конвертів різного розміру; розбризкувач із дистильованою або проточною водопровідною водою об'ємом близько 250 мл; 2 пари гумових рукавичок; 2 шматки чистого поліетилену розміром 300x300 і 400x400 мм; 2 великих анатомічних пінцети; 1 малий анатомічний скальпель; 1 рулон міцного обгорткового шпагату, іншої мотузки, краще взуттєвої нитки; 50 шматочків тонкого паперу для письма розміром 50x50 мм з відтисками печатки правоохоронного органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа або матеріали; 1 тубик клею ПВА об'ємом близько 250 мл; 3 упаковки вузької і 2 упаковки широкої липкої стрічки «скотч» або іншої подібної липкої стрічки; 1 кулькова або інша авторучка; 1 канцелярська гумка [1, с.185-186].

Окрім цього було запропоновано і повний комплект технічних засобів збирання слідів і зразків запаху людини – одорологічний чемодан, поповнення якого, хоч і дещо ускладнене, але також доступне правоохоронним органам на місцях. В одорологічний чемодан, крім технічних засобів спрощеного комплекту, були включені: 5 стерильних скляних місткостей об'ємом близько 500 мл із металевими кришками, що герметично загвинчуються, які доцільно вдосконалити таким чином, щоб у слідчого з'явилася можливість запечатати місткість печаткою і пломбувачем, а також разом із понятими засвідчити підписами та іншими необхідними написами таку упаковку; 1 пломбувач, 10 пломб і рулончик пломбувального дроту; 10 листочків звичайного паперу для письма розміром 70x150 мм для виконання на скляній місткості засвідчувальних написів слідчого і понятих [1, с.187].

На даний час в Україні розроблено «сучасну» одорологічну валізу ТзОВ «Pro-Expert», працівниками котрої розроблений новий спосіб зберігання і транспортування відібраного запахового сліду. Замість використання громіздкої і незручної скляної тари, пропонується використовувати стерильні пакети, виготовлені з крафтового металізованого паперу. Папір вироблений

без використання хімічних добавок, що надає пакету нейтральні запахові властивості. Унікальна технологія виготовлення пакету виключає потрапляння в нього сторонніх запахів.

Пакет містить фольговий конверт, в якому знаходиться стерильна фланелева серветка, для відбору одорологічної проби, розміром 10x15 см.

Для зручного документування обставин вилучення запахового сліду, на пакет нанесені спеціальні наліпки для внесення інформації.

Надійність зберігання доказів забезпечується спеціальними пронумерованими пломбами червоного та синього кольору для захисту від несанкціонованого відкриття пакету.

Склад набору: одорологічні пакети 220 x 250 (мм) - 25 шт.; одноразові нітрилові рукавички - 10 пар; вода дистильована, 100 мл - 1 шт.; дезінфікуючий розчин, 100 мл - 1 шт.; пінцет металевий - 1 шт.; скальпель - 1 шт.; ножиці - 1шт.; скотч на міні-диспенсері - 1 шт.; фольга, рулон - 1 шт.; блокнот для записів на спіралі - 1 шт.; кулькова ручка - 1 шт.; олівець - 1 шт.; переносний полімерний кейс 400 x 300 x 150 (мм)-1 шт [2].

Правоохоронні органи Чехії для вилучення запахових слідів використовують одорогічні валізи підприємств «LT Sezam», в комплект якої входить: 8 скляних банок для консервації з герметичними кришками. Консервовані скляні банки фіксуються еластичними ременями на липучці; 8 ручок, 24 см; 2 пінцета, 25 см; -2 ножиці Lister; ящик з нержавіючої сталі для ручок; пара поліетиленових бахіл; 8 пар стерильних рукавичок; поліетиленові мішки, алюмінієва фольга, одноразові ущільнювачі, кулькові ручки тощо [3].

А також підприємства «Elas Brno», в комплект валізи входить: 6 скляних банок із герметичними кришками; 2 затискачі 250мм; 2 одиниці пінцетом 250мм; ножиці; 10 пар одноразових рукавичок; 1 одиниця транспортної упаковки для 6 контейнерів із запахом; 1 блок ремінця для перенесення інструментарію [4].

Підсумовуючи, зазначимо, що криміналістична техніка, що використовується українськими правоохоронцями для збору запахових слідів не відстає в порівнянні з чеськими аналогами, а подекуди їх випереджає.. Тим не менш важливо набиратися досвіду в іноземних колег та науковців, для розроблення аналогічних, або ще більш ефективніших приладів, які можна буде використовувати для розслідування злочинів. Також важливим елементом є компетентність спеціалістів, експертів, слідчих, тощо. З цією метою потрібно весь час підвищувати кваліфікацію, відвідувати різноманітні курси, тренінги, аби вміти застосовувати сучасну криміналістичну техніку, а також розробляти методи щодо попередження, розкриття та розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Кириченко О.А., Басай В.Д. Основи юридичної одорології. *Лекція №7. Актуальні проблеми юридичної науки: навч. посібник для магістрів-правознавців.* Івано-Франківськ, 2001. 201 с.
2. Валіза одорологічна. URL: <https://pro-expert.in.ua/p671277028-valiza-odorologichna.html>
3. Валіза одорологічна. URL: <http://www.krimi-ltsezam.cz/cs/kufr-na-pachove-stopy-kompletni/>
4. Валіза одорологічна. URL: http://www.elasbrno.com/index_l=cs_t=11_k=8_p=51.html

PUBLIKACJA NAUKOWA

ΛΟΓΟΣ

KOLEKCJA PRAC NAUKOWYCH

Z MATERIAŁAMI MIĘDZYNARODOWEJ
NAUKOWO-PRAKTYCZNEJ KONFERENCJI

**«WIADOMOŚCI O POSTĘPIE NAUKOWYM I
RZECZYWISTYCH BADANIACH NAUKOWYCH
WSPÓŁCZESNOŚCI»**

17 czerwca 2019 rok • Krakow, Polska

TOM 4

Ukraiński, rosyjski, angielski i polski

*Materiały są drukowane w brzmieniu autora
Komitet organizacyjny nie zawsze podziela stanowisko autorów
Za dokładność tego materiału, autorzy ponoszą odpowiedzialność*

Podpisano do publikacji w dniu 17.06.2019. Format
60×84/16. Przesunięcie papieru. Font Arial. Druk cyfrowy.
Arkusze warunkowa wydrukowana: 6,28.
Wydrukowano z gotowego oryginalnego układu.

Dane kontaktowe Komitetu Organizacyjnego:

21037, Ukraina, Winnica, ul. Zodchih, 18, biuro 81

OP «Europejska platforma naukowa»

Telefony: +38 098 1948380; + 38 098 1956755

E-mail: info@ukrlogos.in.ua

www.ukrlogos.in.ua

Wydawca materiałów drukowanych: Drukarnia PE Gulyaeva V.M.
08700, Ukraina, Obukhov, ul. Malyshka, 5. E-mail: info@drukaryk.com
Certyfikat przedmiotu działalności wydawniczej: ДК № 3909 z 02.11.2010.